

**UKRAIŃSKIE PISMO
PODLASIA**

6 (34)

ZIMA 1997

Cena 1,50 zł

PL ISSN 1230-2759 Nr indeksu 367214

НАД БУГОМ І НАРВОЮ

Г. ХВАЩЕВСЬКИЙ

**Wykoralka w Mołoczkaś
Скансен в Біловежі
Коляда в Опаці
Вісті з Берестейщини**

Слухайте «УКРАЇНСЬКОЇ ДУМКИ» з Білостока!

Радіо Білосток А.Т. пропонує Вашій увазі українські передачі на ультракоротких хвилях: UKF/FM

99.4, 72.8 — Білостоцьке
і Ломжинське воєводства

98.6, 72.68 — Сувальське воєв.

99.6 — Гіжицько і околиці

Передачі чути в частинах Ольштинського, Остроленцького та Біло-підляського воєводств, а також на прикордонних територіях Литви, Білорусі та Калінінградської області Росії.

Українські передачі транслюються тричі на тиждень:

понеділок 18.30 — 18.45,

середа 18.30 — 18.45,

неділя 8.00 — 8.30.

Тел. української секції: (0-85) 44-24-55.

Новорічна забава «МАЛАНКА»

Запрошуємо на українську Новорічну забаву
13 січня 1998 року

Танці під музику ансамблю «AS» в залі клубу NOT
Białystok, ul. Skłodowskiej 2
Білет коштує тільки 35 zł.

Zapewniamy: — zimne napoje,
— gorącą kawę i herbatę,
— konkursy i atrakcyjne nagrody,
— swojskie klimaty

Усякі інформації та білети:

— tel. 634-600, 426-264,

— w pokoiku Bractwa Prawosławnego, ul. Liniarskiego
2, tel. 426-528

Організатор: Союз Української
Незалежної Молоді

Союз українців Підляшшя

ЗАПРОШУЄМО

на Новорічну забаву

«МАЛАНКУ»

Початок гулянь 16.01.1998 р., год. 19.00
в Більську

Świetlica przy ul. Studziwodzkiej 37

Музична оправа: український колектив
«EDEN» з Білої-Підляської

Ціна: 70.00 zł.

Menu: 5 dań gorących, liczne zimne przekąski,
wędliny, ciasta, napoje, owoce, szampan.

Informacje telefoniczne:

30-50-07, 30-53-14, 31-17-46, 30-81-67, 30-89-29

Stołeczne Centrum Edukacji Kulturalnej
Towarzystwo Opieki nad Zabytkami
Spoleczna Komisja Opieki
nad Zabytkami Sztuki Cerkiewnej

mają zaszczyt zaprosić na wystawę pokonkursową

**Zabytki sztuki cerkiewnej
w rysunkach dzieci i młodzieży**

Wernisaż — 9 stycznia 1998 roku o godzinie 17.00
GALERIA ABAKUS

Warszawa, Stare Miasto, ul. Jezuicka 4

Wystawa trwać będzie do 2 lutego 1998 r.

Galeria czynna codziennie od 11.00 do 22.00

Na otwarciu wystawy wystąpią z koncertem kołed
ukraińskich zespoły "HORYNA" i "CZEREMSZYNA"

УКРАЇНСЬКА МОВА JĘZYK UKRAIŃSKI

Wszystkich zainteresowanych nauką języka
ukraińskiego zapraszamy w każdą środę o godz.
11.30. Zajęcia odbywają się w budynku Uni-
wersytetu w Białymstoku przy ul. Liniarskie-
go w sali 33. Nauczanie prowadzone jest bez-
płatnie przez pracownika naukowego UwB mgr
Katarzynę Wnuczko w ramach lektoratu dla
studentów.

„Nad Buhom i Narwoju”

Українське пismo Podlasia

Wydaje Związek Ukraińców Podlasia

Redakcja: Jan Chwaszczewski (p. o. red. naczej), Helena Godun, Grzegorz
Kuprianowicz, Andrzej Piotrowicz.

Współpraca: Mikołaj Roszczenko.

Numer zamknięto 29 grudnia 1997 r.

Pismo jest wydawane przy wsparciu finansowym Ministerstwa Kultury i Sztuki RP.
Nie wszystkie poglądy wyrażone na łamach naszego pisma są zgodne z poglądami
redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo
skracania oraz zmiany tytułów nadesłanych tekstów. Redakcja nie ponosi odpowie-
dzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Adres redakcji: „Nad Buhom i Narwoju”,
ul. Widowska 4, skr. poczt. 77, 17-100
Bielsk Podlaski, tel./fax (0-85) 308-929.

Konto bankowe: Związek Ukraińców Pod-
lasia, PBK S.A. Warszawa, Oddział Bielsk
Podlaski, 11101167-5018-2700-1-24.

Skład komputerowy tekstów: Redakcja „NBiN”.
Makieta: Zakład Wydawniczy „Osnowy”, Bielsk
Podlaski, ul. Pronina 44, tel. (0-85) 30-95-70.

Druk: Usługowy Zakład Poligraficzny, Bielsk
Podlaski, ul. Okrężna 24, tel./fax (0-85) 30-33-
67, 75-42-94 w. 42, tel. 631-532.

Батальйон з ім'ям двох гетьманів

Всупереч довгими роками плеканому, комуністичною і націоналістичною пропагандою, міфів про якусь нібито природну українсько-польську ворожість, політичні кроки роблені як українським так і польським урядами показують, що дві суверенні держави можуть жити як згідні сусіди та співпрацювати також у військовій ділянці. Важливим елементом цього процесу стало покликання спільного українсько-польського батальйону.

Як сказав журналістці „Нашого слова” Наталі Кравчук, полковник Тадеуш Кшонстек, шеф Відділу збройних традицій Міністерства національної оборони Польщі, шлях до покликання цього батальйону був досить довгим. Польські військові одиниці кількакратно брали участь у спільних маневрах. 14 панцерна бригада ім. гетьмана Яна Ходкевича в Перемішлі взяла за свого патрона Ходкевича тому, що цей гетьман очолював війська у славній Хотинській битві 1621 р., був начальником з'єднаних армій — польської та запорозької, яку привів гетьман Сагайдачний (30 тис. козаків). Без запорозького війська коронні війська не зупинили б турецької навали. Це добрий приклад двох гетьманів, що вписалися в історію Польщі та України. І тому-то є ідея, щоб спільний батальйон (створений з перемиської бригади і українського механізованого прикордонного полку) носив ім'я двох патронів.

Підписання угоди про покликання спільного українсько-польського батальйону було основною метою листопадового візиту (26-28.11.1997) міністра оборони України ген. Олександра Кузьмука до Польщі, здійсненому на запрошення міністра оборони Польщі Януша Онишкевича.

Вступом до цього акту були маневри „Козацький степ” (восени 1997 р.), в яких, крім польських і українських вояків, брали участь англійські жовніри. Ці маневри завершено візитом попереднього міністра оборони Польщі в Україну. І тоді прийнято рішення, що треба створити спільний батальйон. Міністр оборони України затвердив проект прапора батальйону. На головній частині є українські національні кольори та державний герб, поруч — польські барви та герб, а посередині емблема Організації об'єднаних націй. На другому боці — сині клини ООН, польські і українські національні клини, на тлі яких розміщено герби обох гетьманів — Сагайдачного і Ходкевича, що мають відображати історичну традицію спільної зброї. Написаний також гімн батальйону українською і польською мовами. Під таким прапором спільний батальйон буде вести мирну службу ООН в Боснії.

Закінчення на 39 стор.

Зміст * Spis treści

НАШЕ СЬОГОДЕННЯ

- Юрій Гаврилук, *Батальйон з ім'ям
двох гетьманів* 1
Андрій Петровий, „*Кольорових ярмарків*” 2

БЕРЕСТЕЙЩИНА

- Микола Козловський, *На Берестейщині зберегли
мову, культуру, традиції предків* 3
*Конференція об'єднання
„Просвіта Берестейщини”* 4
Михайло Петрукович, *І рости, і дяти нам треба* 5

ХОЛМЩИНА

- Іван Крип'якевич, *З минулого Холмщини* 6

ЦЕРКВА І НАРОД

- Іван Артишук, *Століття Курашівської парафії* 9
Андрій Петрович, *Коляда в Опаци* 12

ПОГЛЯДИ

- Границі фольклору.*
Розмова з Ігорем Мацієвським 13
Рудківський Борислав Ф.,
Урочище „Кропивник” — скансен 14

З МИНУЛОГО

- Dariusz Krasnodębski, *Starożytności z Mołoczków* 18
Jerzy Hawryluk, „*Matorusy*”, „*biłorusy*”
czy ukrajinci, cz. IV 20
Roman Awramenko, *Podróż do Bielska
(Próbka wspomnień)* 23
Юрій Гаврилук, *Навіи міста і села. Словник, ч. 10* 26
Данило Лимаренко, *Південне Підляшшя 1939-1941,
ч. 5* 28

ЛЮДИ

- Іван Хващевський, *Брукарі з Мокрого* 30

З НАРОДНОЇ СКАРБНИЦІ

- Микола Рощенко, *Українські прислів'я
та приказки, ч. X* 32

МЕНШИНИ В СВІТІ

- Jerzy Wieluński, *Albainn znaczy Szkocja* 34

ЛІТЕРАТУРА

- Юрій Гаврилук, *Зимова меланхолія* 36
Bazyli Pietruczuk, *Błądzący we mgle* 37

ХРОНІКА

- Хроніка земель над Бугом і Нарвою* 40

НА ОБКЛАДИНЦІ: Перші будинки біловезького скансену — вітряк з села Котли (1925 р.), хата з села Біла (1897 р.), клуна з села Кошелі (1945 р.) і майстерня з села Відово (1930-40 рр.)

„Кольорових ярмарків...”

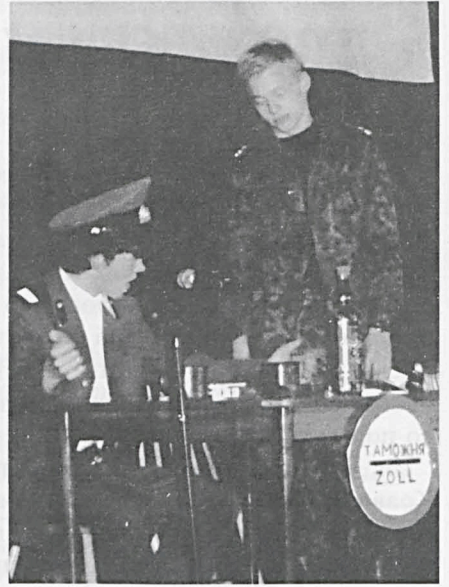
22 листопада 1997 р. відбувся в Сопоті XXI український Молодіжний Ярмарок зорганізований Об'єднанням українців у Польщі. Спонсорами імпрези були: Міністерство Культури та Мистецтва РП, Воеводське Управління у Гданську, Управління Міста Гданська і Управління Міста Сопоту. Хто зарано попав до Триміста, замість блукати по спустошених нічю вулицях — мав можливість зупинитися на деякий час у місцевій домівці й міцно відпочити після монотонної поїздки, як і саме було. Коли довершився цей перший етап подорожі, можна було спокійно (щоб не запихатися надморським вітриском) відправитися у будинок Гданського університету в Сопоті і вже на місці дождати останніх хвилин перед відкриттям „ярмаркування”. Під „простим як дуга” входом і всередині будинку юримилась молодіж, а крім тутешніх (від піввіча) „гданцян” прибули також українці з різних частин РП та й за кордону.

У актовому залі відбулися артистичні дії, де через сцену різного роду формации „перетягали” свої пропозиції видобуваючи з себе голос, а крім самого голосу — жест, голос і міміку в купі. До перегуків приступив, відомий на Підляшші, гданський „Хутір”, який спеціалізується відтворюванням народних пісень з Перемищини. У характерним веселогірським ритмі, група стрибно заграла декілька цих пісень, межі ними „Там на горі крута вежа”. Соловійнародну манеру виявив хор студентів познанської україністики „Мацейки”, а з нарізним репертуаром

на дещо сучасну нуту принадував дует членів хору, у змісті якого ми почули: „Мамо, мамо”, „Заколишу”...

Очевидно музика — це не тільки так званий „фольклор”, тобто музика сперта в більшій мірі на традиції й „розкопках”. До Триміста з'їхались ансамблі, які грають виразно „на часі” хвилюватої течії. І в сумі здомінували вони сцену, чому спеціально нема що дивуватись, бо ж в кінці це молодіжний ярмарок... Теперішній музичний натяг виявився також збільшенням децибелів, передусім у виконанні: „Де Канцяп”, „Повії”, а й у „Га Гамалії” їх не бракувало. Натомість для любителів „легкої нуті” і ліричного настрою заспівала Анна Курак під акомпанемент інструментальної гоп-компанії.

Ярмаркову програму не обмежено лиш до музики. На сцені виступив драматичний гурток з лігницького ліцею і виставив п'єсу „Вічні сироти” авторства Софії Сенік, присвячену жертвам акції „Вісла” і наслідкам тих страшних подій. Цю сумну атмосферу, достеменну життєвим реаліям переселенців, роз'яснили театральні вистави. Невід'ємним елементом цьогорічних театральних подій були побутові сценки з життя народу у сміхотворнім виконанні кабареетних груп. Однією із них була екіпа бравих будівельників — „Школьбуд” з гуровоілавецького українського ліцею, які при нагоді майстерного спорудження „буди”, представили будівельну тачкоїздку і рукопашний бій з дверима в ефектовному східньому стилі „аїкідо”. Чимало

Перемиський ТОР

бойового духа уявили палко озброєні в „аргументи” дівчата з ельблонзького революційного відділу завзятих „Горпинок”. З відкликом на сучасні „переворотні тенденції”, вирішили вони провести збройну „місію”, що й влучно зекранізував свого часу польський режисер Ю. Махульський.

„Відхильність від норми” спричиняється до постанов багаторізних гротескних ситуацій. За те багатобільшу фіру сміху можна зібрати, коли вже ненормальність стане дійсністю, а нормою глупота. Як помітив перемиський ТОР (Товариство обмеженого розуміння) норма не мусить бути розумна, щоб стати... нормою. Це не трудно зрозуміти для тих, котрі вже мали нагоду безпосередньо зіткнутися з „чудодивним явищем”, яким є митний перехід на східній границі, себто пост-радянська „таможня”. Жартуючи безжалісно з прикордонного фольклору, з павзою на рекламу західних „трунків” та прапорну пісню „Кольорових ярмарків” група закінчила свою „между драму”.

На сміхувартій крутілці ще один неповажний гурт з Перемишля випав блискуче. Тим разом в літніх олімпійських одностроях привезених ними контрабандою з Вірію.

На тім завершилися ярмаркові сміховиська, а вкінці й музичні вище згадані виступи, котрим супроводила молодь жваво смакуюча біля сцени в ритмі „рокопоко”. Натомість до білого ранка на забаві грала „Зор'я” з Дезжгоня.

Андрій Петрович

Фото автора і ред. „НС”

Любителі децибелів і гурту «Де Канцяп»

На Берестейщині зберегли мову, культуру, традиції предків

Від імені Українського громадсько-культурного об'єднання Брестської області голова Правління Микола Козловський звернувся до нашої редакції з проханням надрукувати його доповідь „Про долю українського етносу на Берестейщині”. Він зазначає, що такі ж проблеми є і у всіх українців, які живуть на своїх етнічних землях (Східна Слобожанщина, Кубань, Ставропілля, Підляшшя і т. д.), які опинилися за державними межами України у складі сусідніх держав тобто в Росії, Білорусії, Румунії, Польщі і т.д. (ред.)

Берестейщиною називають регіон компактного проживання корінного українського населення в Брестській області Республіці Білорусь. Це Малоритський, Кам'янецький, Брестський, Березівський, Кобринський, Жабинківський, Дорогичинський, Івановський, Пінський і Столинський райони повністю та Лунинецький, Пружанський, Івацевичський, Ляховицький і Ганцевичський — частково. За приблизним підрахунком, численність українського автохтонного населення на Берестейщині становить близько мільйона.

Територію Берестейщини в 9-11 століттях н. е. заселяло плем'я волинян (бужан). Наша мова, культура, традиції беруть свій початок від волинян, які в свою чергу є творцями та носіями української мови та культури. Наші предки через тисячоліття донесли до нас і передали нам українську мову, культуру, народні традиції. Нашим св'ятим обов'язком є все це зберегти, примножити й передати нашим нащадкам.

З історії відомо, що Берестейщина входила до складу Київської Русі ще за Володимира Великого. Після розпаду цієї держави на окремі князівства вона була з 1077 по 1341 рік невідокремленою частиною Волинського та Галицько-Волинського князівств. У лютому 1918 р., за умовами берестейського миру, Берестейщина з містами Брест, Пінськ, Лунинець увійшла до складу Укра-

їнської Народної Республіки.

В 1939 році злочинний сталінський режим прийняв вольове рішення приєднати Берестейщину до Білорусі, не зважаючи на українську етнічну приналежність цих земель. Всьому українському населенню, споконвіку проживаючому на Берестейщині, „добровільно-примусово” було запропоновано назвати себе білорусами. Хто не погоджувався з цим, піддавався небезпеці бути репресованим.

Факт існування українського корінного етносу на Берестейщині білоруська влада офіційно не визнає. Його не хочуть помічати білоруські псевдонауковці (Н. Гілевич, П. Лисенко, В. Полуян), його не помічають органи влади, всі вони роблять вигляд, що ніби його нема. В наявності маємо типовий випадок „страусової хвороби”.

Але, для того щоб нас визнавали білоруські влади, що ми є українцями, то треба щоб Україна перша відверто і прилюдно це зробила на всіх рівнях. Поки що, на великий жаль, ми цього не бачимо. Ні в наукових публікаціях українських вчених, ні в офіційних урядових документах ви не знайдете, щоб виразно, відверто і прилюдно було сказано, що на Берестейщині автохтонним населенням є українці. Недавно між Республікою Білорусь і Україною були підписані договори про дружбу, добросусідство, і співробітництво, про державний кордон, а також майже 90 міждержавних та міжвідомчих угод. Але в підписаних документах не знайшлося місця на згадку про забезпечення національно-культурних потреб українців Берестейщини, а вони, як всім відомо, нехтуються владами Білорусі.

Так, ще в 1940 році в Брестській області працювало 58 українських за мовою навчання шкіл, тепер їх нема жадної. До 1939 року в м. Бресті працювала українська бібліотека, а в сільських місцевостях функціонувало 127 бібліотек-читалень „Просвіти”, нині же у міських і районних бібліотеках немає навіть українських відділів. Тепер у нас можна купити книги і газети російською, польсь-

кою, англійською, німецькою і іншими мовами, тільки не українською! Зробити нам передплату українських періодичних видань фактично не можливо, тому що ціни на них у восьмеро більші, ніж за аналогічні російські чи білоруські.

Брест, який знаходиться на відстані 50 км від кордону з Україною, а також районні міста Кобринь — 36 км, Дорогичин — 28 км, Іваново — 24 км, Пінськ — 24 км, з технічних причин (поблизу немає українських ретрансляторів) не можуть приймати передачі українського телебачення. Зате ми приймаємо 3 російські, в тому числі одну навіть із Санкт-Петербурга. Постійний взаємний обмін телерадіопередачами між Волинською та Брестською областями не проводиться. Зведено до мінімум культурні обміни художньої самодіяльності, фольклорних колективів, театральних труп.

Одним словом, Берестейщина, яка опинилася за межами України, по суті від неї ізольована. Іван Франко, у свій час, назвав нас „забутим українським плем'ям”. Цей його афоризм, на жаль, і зараз підтверджується. На таких початках, починаючи з 1939 року, будується на Берестейщині національна, мовна, культурна і історична політика. Мінські автори цієї політики називають її процесом консолідації білоруської нації, нівелюванням культурно-побутових і мовних відмінностей у субетнічних груп. Але коли назвати речі своїми іменами, то на Берестейщині здійснюється політика примусової білорусизації, асиміляції корінного українського населення.

Для нас, українців, які проживають за межами України, значною подією було прийняття і затвердження кабінетом міністрів України в січні 1996 р. державної програми „Українська діаспора на період до 2000 року”. В цілому цей документ заслуговує на позитивну оцінку. Але відтоді минуло вже чимало часу, а змін на ліпше досі не видно. Складається враження, що цей документ правильніше було б назвати декларацією про добрі наміри від-

Конференція об'єднання „Просвіта Берестейщини”

носно української діаспори. По-нашому, назріла потреба розробити окремі програми для конкретних регіонів, де компактно проживають українці, з урахуванням в них всіх особливостей даного регіону і поставити їх виконання під суворий контроль як громадських організацій, так і уряду України.

Щоб зберегти український етнос на Берестейщині, надати можливість йому вільно користуватись і розвивати свою мову, культуру і з метою усунення неправильностей і деформацій, допущених у міжнародних відносинах у Брестській області, необхідно здійснити наступне:

1. Конституційним шляхом надати українцям Берестейщини статус національної меншини в складі Республіки Білорусь та всі пов'язані з цим статусом права. І в першу чергу скасувати незаконну практику адміністративного трактування берестейських українців як білорусів.

2. Дотримуючись законів Республіки Білорусь про мови, про культуру, про національні меншини, про народню освіту та інших, виходити з того, що корінне населення Берестейщини за національним приналежністю є українським.

3. У найближчому майбутньому розв'язати технічні питання й створити умови для впевненого прийому українських теле- і радіопередач на Берестейщині.

4. Забезпечити реальну можливість передплачувати в Білорусі українські періодичні видання, значно знизивши вартість передплати. Налагодити продаж населенню Берестейщини українських періодичних видань через кіоски „Союздруку”, художньої та іншої літератури українською мовою в книжкових магазинах.

5. Допомогти укомплектувати такими періодичними виданнями і літературою Український культурно-інформаційний центр у м. Бресті.

6. Налагодити постійні культурні взаємообміни між Україною та Берестейщиною у формі виступів театральних, музичних, фольклорних колективів, художньої самодіяльності.

Надіємося, що у їх вирішенні ми матимемо підтримку від уряду України, товариства „Україна” та від української громадськості.

Микола КОЗЛОВСЬКИЙ

29 листопада 1997 р. в Бересті (Республіка Білорусь) проходила друга звітна конференція Громадського об'єднання „Просвіта Берестейщини” імені Тараса Шевченка. Прибуло на конференцію більше 100 осіб — делегати „Просвіти” з ряду районів Берестейської області, представники місцевих влад і громадських організацій. У роботі конференції брали участь Ніна Шпак — начальник управління з питань національностей і політики Обласного виконавчого комітету, Григорій Бисюк — начальник управління культури облвиконкому, Лариса Михалік — завідувача відділом освіти міськвиконкому, Марія Забродіна — головний спеціаліст по зовнішніх зв'язках із загальноосвітніми установами міськвиконкому. Були присутні запрошені гості з Мінська та Луцька.

Після того, як прозвучала у виконанні делегатів народна пісня на слова Тараса Шевченка „Рева та стогне Дніпр широкий”, присутніх художнім словом привітали учні кобринських шкіл, які вивчають українську мову. Відкрив конференцію заступник голови управи „Просвіти Берестейщини” Михайло Петрукович, а провів заступник голови управи „Просвіт”, доцент Берестейського університету Володимир Замковець. Були зачитані вітальні телеграми від Всеукраїнського товариства „Просвіта”, Державного комітету у справах національностей та міграції України, од відомого українського поета родом з Берестейщини, Остапа Лапського, який зараз проживає у Варшаві.

Після доповідей керівників „Просвіти Берестейщини”, Михайла Петруковича і Олега Пархача, слово брали гості та делегати конференції. Віра Мурашкевич, голова кобринської „Просвіти”, говорила про освітню роботу, що ведеться в школах Кобриня. Дмитро Лівай — ветеран поліської „Просвіти”, пригадав далекі часи своєї юності та початку діяльності „Просвіти” на Поліссі, коли він разом із своїми друзями-просвіт'янами танцював на сценах Берестя і повіту українського гопака. Тоді на Берестейщині були не лише колективи художньої самодіяльності, але й українські школи. Дмитро Лівай запропонував

написати звернення до білоруських властей з проханням відкрити на Берестейщині українські школи. Арсен Тетерук — член управи „Просвіти Берестейщини”, говорив про культурно-освітню роботу об'єднання, про організацію та проведення днів, присвячених річниці Тараса Шевченка і Лесі Українки.

Від берестейського відділення Союзу поляків Білорусі учасників конференції вітав його голова Антон Філіпчук.

Учасників конференції вітали гості з Волині, зокрема поет, член Конгресу інтелігенції Волині, Петро Мах. Він нагадав присутнім, що пісня і творчість об'єднують народи. Олександр Кравчук — завідувач відділом у справах національностей та міграції Волинської обласної державної адміністрації, подарував просвіт'янам портрет Тараса Шевченка і нагадав присутнім його, Кобзаря, знамениті слова: „І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь!”

Сердечні привітання передала всім заступник голови Волинського обласного відділення Всеукраїнського товариства „Просвіта” Галина Марчук. Вона подарувала вишиванку з портретом Тараса Шевченка.

Начальник управління культури Берестейського облвиконкому Григорій Бисюк у своєму слові нагадав, що на Берестейщині проживають люди більш як 100 національностей. Найбільше — білорусів, українців та росіян. Г. Бисюк зупинився на культурних відносинах різних народностей, запропонував українським та білоруським громадським об'єднанням спільно планувати свою культурно-освітню діяльність.

На завершення першої частини роботи конференції з великою художньою програмою виступили фольклорний народний колектив „Голоси Полісся” (м. Берестя) та співаки й музики з села Оріхівське Кобринського району.

На конференції велику групу просвіт'ян-ветеранів та активістів „Просвіти” було відзначено дипломами.

За інформаціями „Берестейського краю”, щотижневого видання „Просвіти Берестейщини” (№ 45/13 грудня 1991).

І рости, і діяти нам треба

Наше громадське об'єднання створено в серпні 1995 року, воно продовжує справу „Просвіти” 20-30-х років. Як і раніше, наша „Просвіта” є однією з найбільш відомих та авторитетних громадських організацій Берестейщини.

Починаючи свою діяльність, ми першим ділом організували художні ансамблі, котрі співають українські пісні, стали видавати нашу просвітнянську газету „Берестейський край”. У школах Кобрини запроваджено факультативне вивчення української мови. Сьогодні її опановують тут більш як 50 дітей. За два роки наші самодіяльні артисти не раз виступали з концертами у Більську (Підляшшя, Польща), Гродні, Мінську, на Україні, по селах і містах Берестейщини. У Бересті на свої професійні свята нас запрошували і обласний Дім друку, і державний університет, і міський парк культури та відпочинку, і сільськогосподарське підприємство „Остромечеве” та інші.

У газеті „Берестейський край” не раз друкувалися твори наших українських письменників, які народилися на Берестейщині (етнограф і поет Іван Хміль, прозаїк Федір Одрач, поети Володимир Китаєвський, Дмитро Фальківський та інші).

Літературні традиції не перериваються. І сьогодні ми маємо своїх літераторів, які часто друкуються на сторінках нашої газети. Це Володимир Мурашкевич, Остап Лапський, Микола Телічко, Антон Цвид, Микола Герасимик, Василь Стасюк, Валентин Вейнер-Габуда, Світлана Китаєвська, Василь Горбачук та інші. А наш земляк Володимир Леонюк, родом з села Критишин Іванівського району, недавно видав „Словник Берестейщини”. Це підсумок багаторічної раці сумлінного дослідника Поліського краю.

Газета „Берестейський край” постійно пише про історію Полісся, друкує його фольклор, дає інформацію про Україну, Підляшшя, вміщує програми телепередач України. З нового року газета планує друкувати граматику української мови.

В цьому навчальному році почато вивчення української мови та літератури в школах Берестя. На сьогодні тут навчається більш як 30 ді-

тей. Вчителями працюють педагоги з Берестейського державного університету і люди з педагогічною освітою, які тимчасово не працювали і були працевлаштовані нашою „Просвітою”. І надалі маємо намір розвивати українське шкільництво на Берестейщині. Тому що людина має виховуватися в рідній мові, на звичаях і традиціях свого народу. (...)

Велику роль у відродженні української мови та культури на Берестейщині ми відводимо нашій просвітнянській газеті „Берестейський край”. Через неї стараємося донести читачам спрважно історію нашого Полісся, популяризуємо творчість українських письменників, інформуємо про важливі культурні події в Україні, в житті українців Польщі. Про життя українців Берестейщини пишемо недостатньо бо не можемо утримувати в редакції журналістські кадри. Випуск газети фінансується за рахунок коштів ентузіастів, передплатників. Але ж на ентузіазмі далеко не заїдеш. (...)

Кожен народ має знати свої традиції, дбати про збереження власних духовно-культурних цінностей. Повинні робити це і ми, українці Берестейщини. З цієї метою зміцнюємо культурні зв'язки з Україною. На наше запрошення в Берестейській області побували з концертами українські ансамблі „Дивограй”, „Козацькі забави”, цимбаліст Мирослав Полійчук з Києва, самодіяльні колективи з Києва, Луцька, Ковеля, Рівного. Наші самодіяльні колективи виступали з концертами на місцях, але побувати на гастролях в Україні не змогли через відсутність коштів на транспортні затрати, придбання музичних інструментів, костюмів для самодіяльних колективів. (...)

Днями ми надіслали свої плани і пропозиції щодо діяльності „Просвіти Берестейщини” на 1998-2000 роки в Республіканський центр національних культур Білорусі. Разом з тим скажемо прямо, що найкращі плани і програми самі по собі не здійснюються. Необхідний такий орган, який би міг успішно координувати всю роботу, керувати філіями „Просвіти” в районах і містах, де проживає в основному українське населення. Таким органом міг би

стати Український культурний центр у Бересті. Для його діяльності необхідно було б тримати 4-5 чоловік. У складі Центру була б і редакція газети „Берестейський край” із штатом 7-8 чоловік. Центр здійснював би широку програму культурно-освітньої роботи і фінансував би її, керував би філіями на місцях. (...)

Проблеми національно-культурного розвитку української діаспори, на нашу думку, повинні знайти підтримку від місцевих органів влади не тільки у виділенні приміщення, але і виділенні необхідних коштів для культурно-освітньої діяльності. Формальна відписка, що в бюджеті на діаспору кошти не передбачені викликає питання: а хто заборонив це зробити? В області, де майже 70 відсотків українськомовного населення, яке своєю працею створює доходи бюджету, має право на підтримку їх духовності.

На закінчення хочу ще раз сказати про сувору реальність нашого буття. Найгострішою проблемою і далі залишається фінансове забезпечення нашої діяльності. Україна при укладенні договорів з державами домовляється про забезпечення мовних та культурних прав етнічних меншин і потім виконує ці договірні умови. На жаль у нашій республіці ця домовленість не виконується. (...)

Незважаючи на всю серйозність нинішньої ситуації ми не можемо піддаватися настроям приреченості. Упевнений, що наполегливою роботою та злагодженими діями ми наблизимо кращі часи.

Завдання, що стоять перед нами, безумовно, складні і масштабні. Обстоювання національної самобутності, турбота про рідну українську мову, збереження духовно-культурних особливостей краю завжди повинні бути пріоритетними напрямками нашої роботи. Заради цього варто віддати свої сили, знання та досвід, вогонь сердець і душ!

Тож давайте будемо про це дбати заради нашого сьогоднішнього і майбутнього!

Михайло ПЕТРУКОВИЧ

Фрагменти виступу на II звітній конференції в Бересті, 29 листопада 1997 року

З минулого Холмщини

В поточному році виповнилося 30 років від смерті Івана Крип'якевича (25.VI.1886 — 21.IV.1967), одного з найвизначніших українських істориків ХХ століття, який своїм корінням пов'язаний з Холмщиною. Звідти походив його батько, Петро Крип'якевич (1857-1914), уніятський священник, який переселився до Галичини й став вчителем катихизи у львівській гімназії. Отже й не диво, що серед тем, яким історик присвятив свої праці було минуле Холмської землі. Згадати тут можна такі публікації як видана накладом Союзу визволення України брошура *Холмщина* (Львів 1915) чи статті — *Автобіографія холмського священника з першої половини ХІХ століття* („Записки Наукового товариства імені Шевченка”, т. 72, Львів 1906) та *Церкви Холмщини й Підляшшя* („Холмський православний народний календар на 1944 рік”, Холм 1943). В рукописі залишилася досі монографія про історію Холмщини і Південного Підляшшя в ХІХ ст.

Серед „дрібних” статей, в яких Іван Крип'якевич популяризував минуле княжої столиці Холма і його регіону знайшли ми статтю *З минулого Холмщини*, написану в початках 40-х років, отже незадовго перед двома хвилями виселень (1944-46, 1947), які мали на завжди відрізати коріння українських синів землі над Бугом і Вепром. Друкуємо тут цю статтю, щоб пригадати як героїчне минуле Холмщини так і особу українського патріота Івана Крип'якевича, який, хоч народжений вже у Львові, не забував про землю, яка виношувала його предків. (юг)

Холмщина в своїй тисячелітній історії мала багато моментів сили і значіння. Образ Холмської землі, який звичайно маємо в очах — образ країни знищеної і зруйнованої, відноситься тільки до Холмщини з останніх років перед теперішньою війною, а також якогось півстоліття назад. В тих часах Холмська земля була полем завзятого наступу, з одного боку Росії, з другого Польщі, коли обі держави намагалися опанувати душі холмшчаків і привернути їх до своїх політичних і культурних планів. В цій важкій боротьбі за свою самобутність Холмщина справді зуживала останні сили і, здавалося, падала вже під непосильним гнітом. Але у давніших століттях Холмщина була іншою країною, — сильною, здоровою, могутньою, що вела свою власну лінію, уміла змиритися з ворогами, уміла сама вести наступ і в наступі перемагала.

На цьому місці бажало освітлити два моменти в минулому Холмської землі: один — становище у давній князівській державі, і другий — роллю у національній боротьбі ХІХ-ХХ ст.

І. Під владою князів

Холмщина виросла до історичного значіння, як забороло України у боротьбі з Польщею. В цих змаганнях витворився її окремий характер.

У найдавніших часах, в Х-ХІ столітті, землі на захід від Буга приналежали до Волині. Українське плем'я дулібів, що інакше звалися бужанами або волінянами, жило „по Бугу”, тобто по обох сторонах ріки, і Буга не вважали тоді ніяким кордоном. Що більше, давня столиця Волині, город Волинь, що надав назву цілій країні, лежав на західному боці Буга, при устю річки Гучви, де сьогодні село Городок; залишилося тут величезне городище, довге на пів кілометра. Коли забужанські землі прийшли під владу Києва, вони залишилися даліше при Волині і підлягали князям-намісникам, що резидували у Володимирі.

Але положення на західному кордоні, у найближчому сусідстві від

Польщі, накладало на землі над Бугом окремі завдання. Польща перших П'ястів, сама ще убога, у початках організації, перла всією силою на схід, на Україну, щоб захопити для себе дещо з тої блискучої цивілізації, яку створила київська держава. Шлях до Києва ішов через Забужжя, і наша країна мусила взяти на себе тягар перших наступів, як мостовий причілок, що обороняв Волинь і інші українські землі.

Перша оборонна організація, що тут виникла, це були славні Червенські городи. Червен це город над річкою Гучвою, недалеко теперішнього села Чермного. Значити треба, що давня літописна назва с Червен, не Червень, як дехто хибно вимовляє. „Червен” означає „червоний”; може спершу назва була „Червенгород” — тобто „червоний город”. Звідки взялося це ім'я, напевно не знаємо, — імовірно від червоної закраски каміння, яку часто у Холмщині зустрічаємо. У Червному залишилося велике городище, — високий насип землі овальної форми. На жаль, археологи не провели дотепер на місці ніяких дослідів, так що не маємо навіть пляну городища, ані добрих фотографій. В 1920-их роках їздив туди покійний професор Степан Томашівський з гуртом студентів краківського університету, але дослідів цієї експедиції ніхто не опублікував; може у кого з учасників цієї прогульки залишилися хоч спомини з цих розглядів, вони повинні бути дуже інтересні, бо Ст. Томашівський був дуже бистрим дослідником князівської доби. Найближчі сусіди Червна, або гості, що бувають на славному храмі у Турковичах, під Червнем, повинні б зібрати топографічні назви та народні перекази з Чермного і околиці.

Назва Червенські городи вказує, що крім самого Червна існували ще інші городи. Але історикам дотепер не повелося означити території цієї волості, ані назвати городів, що до неї належали. Погляд на карту вказує, що червенська волость на сході доходила до Буга, — може старовинний Волинь, втративши значіння столиці, увійшов до червенсь-

ких городів, а разом з ним сусідній Грубешів. На півночі до червенської території міг належати Грабовець, на півдні Городок (на схід від Томашева). На заході червенська волость сягала мабуть до окраїнних українських городів Щебрешина, Сутійски (тепер Сонсядка) і Тернави. Деякі дослідники до Червенських городів зараховують також Белз, але Белзчина мабуть від давня творила окрему волость, а пізніше навіть особне князівство.

Червенські городи відіграли головну роллю у боротьбі між Києвом і Польщею в X-XI ст. В 981 р. на Червен скермував свій похід Володимир Великий, і, добувши його, мав відкритий шлях до Польщі і глибоко пішов у польські краї. Після смерті Володимира польський князь Болеслав Хоробрий знову забрав Червен 1018 р. Але Ярослав Мудрий, як тільки упорядкував свою державу, зараз виправився на захід 1031 р., зайняв Червенські городи і разом з братом Мстиславом повоював Польщу і вивіз з неї багато бранців. Від того часу Червен вже постійно належав до київської держави і Волинського князівства. Пізніше ще не раз поляки виправлялися під Червен, але ніколи вже не змогли його опанувати, — метилися тільки на околишніх селах, нищили їх і палили.

На північ від Червенських городів виросла друга волость, що пізніше добула ще більше значіння, — та земля, якої столицею став Холм. Як окрема частина вона виступає уперше коло 1210 р., коли белзький князь Олександр „прія Угровеськ, Верещинь, Столпье, Комовь”. Пізніше забрав цю волость польський князь Лешко, а врешті в 1219 р. князь Данило пішов походом на поляків і відібрав собі ті городи „і всю Україну”.

Ці чотири городи вказують загально границі холмської волості. Угровськ (тепер Угруськ) над Бугом мав важливе значіння, як фортеця на шляху від Литви; угровчани відбивали тут напади литовських ятвягів. Цим містом заопікувався особливо Данило, побудував тут новий город, заснував монастир св. Данила й утворив єпископство для забужанських земель. Верещин обороняв північно-західний угол волості; ця осела лежить на високому місці серед доколшніх болот і була о-

боронна вже з природи. Фортецею від заходу було також Столп'є. Сама назва вказує на укріплення: „столп” це у тодішній термінології оборонна вежа. Одна з таких веж заховалася там дотепер, але перший історик Холмщини, єпископ Суша, оповідає, що таких веж було там чотири і при них великий замок. Досліді у цьому важливому місці ведено ще в XIX ст., але пізніше їх занедбали; місцеві громадяни повинні б хоч зібрати топографічні назви зі Столп'я і описати тутешнє городище. Врешті Комів це тепер Кумів, на південь від Холма, — місцевина цілком недосліджена. Україною звалось тоді пограниччя Холмщини від Польщі.

Нову столицю для цієї волості створив князь Данило, засновуючи коло 1235 р. город Холм на горбі, що звався Холмом. Данило розбудував Холм на дуже широкому плані. Спершу вибудував малий городок, але пізніше поширив його і поставив такі сильні укріплення, що й та-

тари не могли замку добути. Між іншим серед города стояла висока вежа, підмурована камінням, а збудована з дерева, що служила як обсерваційний пункт; розуміється, місто було забезпечене „стінами”, тобто мурами, „городнями” — баштами й оборонними воротами. Довкола города стояли ще окремі сторожеві вежі, як та, якої руїни заховалися у Білавині. В місті Данило побудував кілька церков — Івана Золотоустого, св. Трійці, Кузьми і Дам'яна і собор Богородиці, — прикрасив їх незвичайно пишно різьбами, іконами та всякими дорогоцінностями. До Холма Данило переніс єпископську столицю у Угровськ. Місто стало промисловим і торговим центром; князь закликав до нього і місцевих мешканців і чужоземців: „так закипіло життя, наповнилися двори довкола города, поля і села”.

Будуючи Холм, Данило мав ясний стратегічний план: поставити сильний бастион на головному шляху, яким поляки вели свої наступи

на Галицько-волинську державу. Боротьба між Україною і Польщею розгоріла наново на початку XIII ст. Батько Данила, Роман, „самодержець Руської землі” бажав стримати напір ворога, але поляг у бою під Завихостом над Віслою 1205 р. Тоді польський князь Лешко Білий, користаючи з малолітності Романо-вичів, ужив своїх сил, щоби взяти у свої руки пограничні землі і Буг зробити кордоном Польщі. І справді, як вже було згадано, він опанував холмські городи. Але Данило в 1219 р. відбив назад свою батьківщину. Та поляки не залишили своїх планів і даліше використовували кожну нагоду, щоб надбужанські землі забрати. Данило розумів вагу цих змагань і тому створив собі нову базу для боротьби, — побудував Холм. Яке стратегічне значення мав новий город, бачимо з епізоду, який оповів галицький літописець під 1245 р. Польський князь Болеслав вислав свої війська на пограничний Андріїв. „Коли дізнався про це князь Данило, з братом Васильком зібрали всі сили, наказали приготувати праці і інше приладдя до здобування города і пішли вони на Люблин: в одному дні були під городом з Холма, з усім військом і пращами”. Цей незвичайно скорий похід з Холма до Люблина вказує, що Холм мав великі магазини воєнних матеріалів і готову до бою залого, і як тільки почалася війна, князь відразу, несподіваним походом, міг заскочити ворога.

Але Данило призначив Холмові щось більше, як роллю стратегічного центра. Він призначив Холм на столицю своєї держави. Два найбільші городи Галицько-волинської держави, Галич і Володимир, були зруйновані татарами і не могли піднятися з занепаду. Данило рішився зробити Холм новою столицею і переселився сюди з цілим своїм двором. Можемо здогадуватися, що так само пишню, як церкви, були улажені також княжі палати. До Холма почали приїздити визначні гості і чужосторонні послі, нова столиця засяла незвичайним блеском. При боці князя урядували всі найвищі урядовці — дворський, печатник, стольник, судді, воєводи, — сходилися тут всі найважливіші державні справи. Холм став найпершим місцем на всю Україну. Данило так ду-

же любив Холм, що наказав похоронити тут і себе і своїх дітей. Соборна церква Богородиці стала мавзолеєм князівської родини.

Завдяки заснуванню столиці Холмщина остаточно відокремилася від Волині і добула самостійне становище. Другі волості стали залежні від Холма: так цілком затратили свою окремішність Червенські городи, що більше — Белзчина з'єдналася з Холмщиною. В тих часах, серед безнастанних боїв з поляками утвердилася західна границя Холмщини, яка творила одночасно кордон Галицько-волинської держави від Польщі. Цей кордон ішов річкою Танвою, коло Білгорая переходив на хребет Розточчя, так що теперішні міста Білгорай і Фрампіль були по польському боці, а Щебрешин, Туробин і Жовківка по українському; даліше границя звертала дещо на схід, перерізувала річку Вепр і ішла на північ країною холмських озер, при чому Піски-Лютерські, Пугачів і Острів-Підляський належали до Польщі, а Рейовець, Седлище, Сосновиця до Холмщини. Далішої підляської границі не означаємо, замітимо тільки, що Волинь належав до українських міст.

Отже своє піднесення до ролі самостійного чинника Холмщина завдячує великим державним планам свого опікуна, князя Данила.

В тих часах Холмщина була одною з найгустіше залюднених земель Галицько-волинської держави. На її розвиток вказує велике число міст — далеко більше, як донебудь інше на Україні в тому часі. На сході, над самим Бугом, або в його суцідстві були городи: Волинь, який вже втратив давнє значіння; Грубешів — тут була церква св. Николая, в якій молився Данило, а в сусідніх лісах князь половав на дикі кабани; Городло — туди ішов перевіз через Буг і пізніше тут розвинувся торговий осередок; Дороговськ; важливий Угровськ; Володава — в 1241 р. аж туди зайшли татари. На північ від Холма виступають як городи: Андріїв — в 1243 р. воювали тут поляки, але не чути, щоб город добули; згаданий вже Верещин; Бусівно і Охожа — 1248 р. оборонялися від ятвягів; Столп'є. На полудні: Комів (Кумів); Щекарів (Красностав), на який нападали і поляки і литовці; Ухані, відомі з оборони від литовсь-

кого наступу 1205 р.; Грабовець; Червен; Городок. На заході були пограничні від Польщі оселі, де часто відбувалися бої і мали місце мирові з'їзди: в Тернаві Данило переговорював з польськими князями 1262 і 1268 р.; Сутійска (Сонсядка) — тут уладив мировий з'їзд князь Володимир Мономах; Чернеческ, мабуть теперішній Чернятин, був місцем з'їзду галицького князя Володимира перед походом на Польщу 1142 р.; Щебрешин, відомий з походів XIV ст.

При городах було багато сіл і менших осель, про які літописи згадують тільки принагідно; нпр. при заснування Холма згадуються сусідні села, 1268 р. поляки спалили села коло Червна, 1282 р. польський князь Болеслав пограбував десять сіл коло Щекарева. Старовинні назви сіл Холмщини свідчать, що принаймні половина осель виникла у княжих часах. Деякі з них своїми іменами вказують на давніх бояр, нпр. Ратиборовичі у Грубешівщині нагадують Тому Ратиборовича, що був посадником у Червні 1121 р.

Через густо заселену країну переходили численні шляхи. Головним вузлом доріг був Холм: на схід ішли шляхи на Волинь, до Любомля і Володимира, на північ через Угровськ і Володаву до Берестя, на захід до Люблина і Судомира, на південь до Червна, Белза і Львова. Інші городи мали також свої місцеві дороги. Велике число місцевин з назвами Мости, Мостища, Броди, вказують на поширення давньої комунікації. Холмщина була важливим посередником у торгівлі між Україною з одного боку, та Польщею і балтійськими країнами з другого. З місцевих продуктів на експорт ішли найбільше шкiри і футра, мед, віск, а також збіжжя; так нпр. Данило вислав Бугом човни з житом на Литву. З-понад Балтійського моря приходили західні промислові вироби, на першому місці сукно з Фландрії, від Чорного моря через Галичину і Волинь східне коріння, вино, шовк, дорогі матерії. Так під владою князів Холмщина переживала часи свого розцвіту, сили і добробуту.

(Закінчення в черговому числі)

Іван КРИП'ЯКЕВИЧ

Століття Курашівської парафії

Більшість православних парафій на Підляшші має кількохсотрічну історію. Набагато молодша є парафія в селі Курашово, якій в 1997 р. виповнилося сто років.

До 1897 р. Курашово належало до парафії в Чижих. В 60-х роках XIX ст., на окраїні села, при дорозі до Вільки, побудована була дерев'яна, покрита гонтом, церква в честь преподобного Антонія Печерського. 31 жовтня (11 листопада за новим стилем) 1897 р., на прохання жителів Курашова, духовні влади Литовської єпархії покликали при цій церкві окрему парафію.

Хоч Курашівська парафія невелика, але населення тут працює і дбає не лише про матеріальні багатства але і духовні скарби. Крім парафіяльної церкви, під самим селом Ляди, знаходиться, оточена жертвними хрестами криниця з цілощодою водою, а поруч неї каплиця в честь св.св. Братів Маковеїв, якої сині як небо стіни і вінець хрестів довкола, привертають увагу кожного, хто проїжджає дорогою.

Літописцем своєї парафії став Іван Артишук, один зі старіших мешканців Курашова — 5 І 1998 р. виповниться йому 75 років. Записав він як почете від свого діда, батька, односельчанина, так і побачене своїми очима. З цієї короткої розповіді бачимо, що хоч історія Курашівської парафії відносно недовга, але багата в події — як радісні, збагачуючі віру і духовність парафіян, так і драматичні, засіваючі поміж людьми колоче зілля незгоди. Людська віра і надія перемагає однак чорні сили — так і над Курашовом зараз знов світить тепле сонце, яке перед дев'ятьма століттями, над берегом Дніпра, осіяло Преподобного Антонія Печерського та його сподвижників. (юг)

Іван Артишук — літописець Курашівської парафії

Церква Преподобного Антонія Печерського в Курашові

Село Курашово лежить коло Гайнівки, на схід від повітового міста Більська колишньої Гродненської губернії. Село Курашово було підпорядковане парафії в селі Чижі, що віддалене на вісім верст. Було то вельми невігідне, і жителі Курашова задумали побудувати свою церкву. Хоч з великими труднощами, але виклопотали од державної казни гроші і дерево, і з пожертв своїх, а також зі збору грошей в сусідніх селах, почали будову в 1858 рокові і за шість літ побудували невелику церкву на плані хреста. Проектантом був з свого села Селевесь Якончук. Діло йшло дуже швидко з Божою допомогою. Допомогали всі жителі, котрих було 180 родин. Одночасно побудували велику клєбанію для священика і менший будинок для псаломщика, а також і школу. До церкви од села 300 метрів. Був то такий час, що багато допомогла Російська держава. Всередині церква була бідна, але в 1864 році був повідомлений Гродненський єпископ і на Антонія Печерського її висвятили в честь того ж святого. І прислали нам священика із Росії, отця Івана Смирнова (12.04.1907-1915 р.). Хоч внутрі не було багатої утвари, але з часом все те наживалося, зорганізувався гарний хор і була вже своя Курашовська парафія. Псаломщик також був звідти присланий, кваліфікований, який добре научив хор. Хоч була мала парафія, але за царської Росії духовенство було дуже високо цінюване, то даний був наділ 30 десятин доброї землі, якою користувалися і священик і псаломщик, а парафіяни їм помагали.

Наш священик о. Смирнов був дуже бистроумний і зорганізував із своїми парафіянами кресний ход до Почаєва, хоч то був вельми тяжкий висілок бо треба було йти пішки. Наш псаломщик добре научив півчих і при нічному бдінні почали вони співати божественні пісні. А там, у Почаєві, був з Москви прокурор Святійшого синоду. І почув він спів і почав розпитувати звідки то хор. Йому одказують, що з Курашова. А де воно є? За Біловезькою пуццою, Більського повіту Гродненської губернії, залізнична станція Гайнівка. Він запитує: “— Яка у вас парафія?” Йому одказують, що парафія вельми мала, всього 180 родин. Ми були приєднані до парафії Чижі, що на віддалі 8 верст, але нам було вельми невігідно. Тому ми побудували свою церкву, хоч і малу, але нам хватає. Вельми скромна, немає утвари, бракує богослужбових книг. І все те прокурор Синода вислухав і записав і поблагословив. За деякий час присилають нам золоту чашу, золотий хрест і вінці, срібране кадило, 39-фунтове Євангелле, яке і по сей час в нашій церкві знаходиться. І 52-пудові дзвони на станцію Гайнівка, які привезли з великим трудом трійкою коней возом на дубових осях. Побудували коло церкви дзвіницю і повісили ті дзвони. Як надходила вельми велика буря з блискавками і міцно гриміло то церковний староста швидко спішив до дзвіниці і починав в один удар дзвонити і тая грізна буря неодмінно розділялася на дві половини.

І ось настав 1915 рік, місяць серпень

Преподобний Антоній Печерський — ікона з курашівської церкви

коли наступали Австро-Венгри і вільгельмівські Німці на Росію, то була перша всесвітня війна. Російська власть всіх жителів вивозила вглиб Росії, в так назване беженство. Хотіли для німців оставити тільки пусту територію. В той час старостою церковним був син того головного механіка Селевеса, Лука Яконюк. При наступі німців російські власті з усіх церков познимали дзвони і вивезли вглиб Росії. Також, хоч були важкі, наші дзвони казали зняти з дзвониці і вивезти куди їм було треба. А церковний староста Лука Яконюк вельми дбав про церкву і виїжджаючи в беженство всьо дорогоцінне — чашу, хрест, вінці, кадило і Євангелія і ключі від церкви, положив в залізну скриньку і закопав в землю.

Мала група, дванадцять родин, остала ззаду і коли доїжджали вони до моста на Нарві, то росіянам вже була небезпека од німців і вони зірвали моста і тая група осталась з великим страхом, печаллю по сій стороні. Коли вони повернули сюди то також жили у великому труді. Тут господарювали німці — працювали два дні для німців а один день для себе, але хоч в трудах то час якось минав.

А якщо йдеться про церкву то в тих дванадцяти родинх вернувся і церковний староста Лука Яконюк, і він всі церковні речі знов переховував у церкві. І посеред тих родин був Микола Романюк, котрий добре знав священну службу, тепер його три внуки священниками. Один внук Іван Романчук в Чиках, другий Павло Кононюк в Косній, а третій закінчив семінарію у Варшаві і виїхав до Греді на виді студії. Але Микола не одягав ряси і не сповідав, але служив те, що священник. Іван Кирилюк, який добре знав порядок на крилосі, з декількома жінками управляв хором і так молилися по 1919 рік.

В 1918 р. в місяці жовтні німці звідси вийшли. Почали повертатися з Росії наші селяни. Переживали вони важкий час. Виїжджавши оставили все, що мали, тим всім скористалися німці. Настав 1920 рік, обняла владу Польська держава. Нашлись по більших парафіях священники, в Лосинці Богданович, у Березові Громотович, в Чиках Наумов. А в нашій малій парафії не було, бо їх бракувало. Обслужував священник чижівський, вінчати їздили в Чижі, а на похорон приїжджав до нашої церкви. Бо в нас могилки були свої од XVII століття на кінці села на підвищеному місці, огорожені глибоким окопом і високим валом, щоб не входила худоба а на в'їзді була двостороння брама з хрестом на верхові. І на тих могилах довго ховаали і щорічно два рази в рік ходили священники відвідувати могили. Але в 1934 р. була комасация і пороблено колонії. Могилки знайшлися на території колонії Миколи Мартинюка. З часом стали вони заростати, хрести валилися на землю, ніхто не робив вже порядку. Тепер стоїть там пару кам'яних пам'ятників з царського часу. Трудно сказати, в якому році Мартинюк посадив тут ліс, але виросла вже велика хвойна. В наш час всі хороняться на могилах, що коло церкви.

А коли йдеться про церкву, то жителі після повернення з беженства старалися про священника. Декілька разів їздили до єпископа в Гродно. Молодих священників не було, бо в той час не було церковних шкіл, а старші позаймали країці парафії.

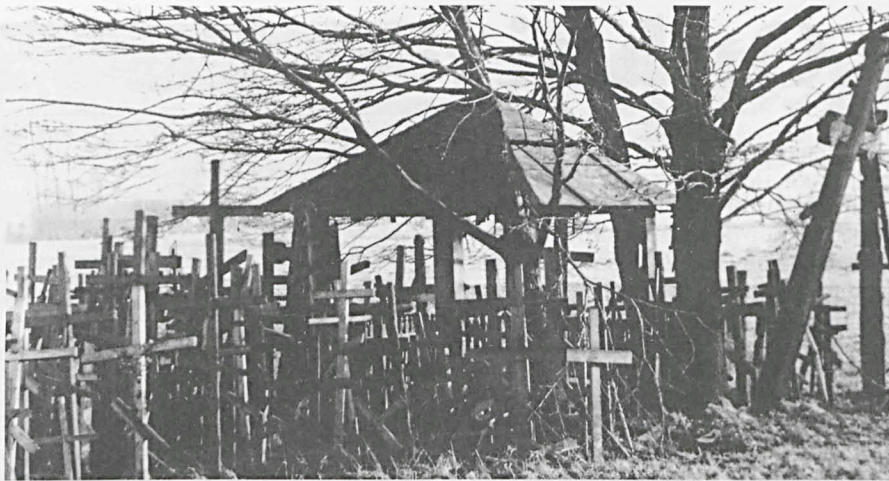
Тогди, в 1925 рокові, хтось порадив поїхати до курії чи до єпископату католицького в Пинську. З Пинська приїхав священник Сергій Шпитецький. З великою радістю зійшлися люди, чоловіки і жінки, зустрічати нового батюшку, але він одразу попередив, що він не поминає варшавського православного митрополита Дюнісія а папу римського. Але люди розсудили — яка то різниця? — хай поминає хоч би і папу, але сповідає і причащає не оплатком а з чаші, і служить так як і всі священники. Знайшлися в церковній касі і гроші.

І так пройшло два літа, а потім розвідалися, що з уніятів можуть перевести в католицтво і почали боротися проти унії, а уніятів осталося пару родин. Священник цей був людиною чесною, не хотів погано жити з людьми і хто був в церкві того поблагословив і поїхав. А на його місце прислали другого, Мілера. Пізніше зав'язалась ще більша боротьба проти унії і всіми силами почали старатися про православного священника. Багато в тому допомагав чижівський священник Павлов, російський офіцер, що був полковим священником і сам часом їздив до Варшави в нашій справі. В 1928 р. прислали нам православного священника Леонтія Олек-

сіюка (10.10.1928 — 15.11.1929 р., формально був псаломщиком в церкві в Чиках). Клебанія була занята уніятим, тому поселився він з родиною у Дмитра Николаюка, а за церкву служив пустий дід Миколи Романчука. Вирізали одну стіну а необхідну утвар отримали з сусідніх церков і так проходила служба до 1932 року. Але той уніятський священник Мілер не хотів сильно боротися з людьми і також поїхав, а прислав єпископат уперто-стійкого священника Вачинського. З ним була дуже сильна боротьба. Православні жодним способом не могли зайняти церкву і клебанію і священники, які були без родин, 5 літ жили у Дмитра Артишука. Пізніше консисторія прислала нам діловитого священника Костянтина Ржецького (1931-1932). Було це старанням чижівського настоятеля Павлова, який боявся, щоб не розповсюдилася унія і щоб не околючили. Але і уніятський священник був досить хитрий. Як побачив, що виникла велика ненависть проти нього то він привласнив собі золоті вінці, чашу і хрест. Подавали в суд до Біловежі, але суд визнав все по їхній стороні. Тоді всі парафіяни, за радою священника Ржецького, взялися забирати церкву силою. В 1932 р. в Проводну неділю вранці не було служби в православній церкві, що була у хаті, а пішли на старі могилки. Обійшли всі могили і поспішили під церкву. Хто мав там могили своїх то з батюшкою їх відвідували, а інші наглядали за уніятським священником, бо він здогадався, що тут щось підозроного, відслужив зі своїми парафіянами утрено і обідню, і не виходить з церкви. Але своя потреба примусила вийти з церкви. А в той час православний батюшка Ржецький зі своїми па-

Хрест з 1906 р. на могилах коло церкви

Оточена жертвними хрестами криниця з цілющою водою, а поруч неї каплиця в честь св.св. Братів Маковейв

рафіянами з могилок увійшли до церкви і батюшка почав служити вечірню а уніятського священника не пустили в церкву, а уніяти, яких небагато було також мусили оставити церкву, але уніят виходивши з церкви забрав з собою церковні ключі. І як ті прихожани заняли зі своїм священником Ржецьким церкву то не виходили удень і вночі коло двох тижнів доки не доробили нових замків і ключів, а харчі їм доносили.

Уніятський священник Петро Вачинський (1931-1932) сильно боровся і хотів повернути собі церкву і покликав з Білостоку поліцію з собаками, але старі і малі пішли всі боронити церкву. Батюшку в облаченні хіба не мали права вивести силою, але пустили слъзоточиві гази. Однак то не помогло. Люди сказали — померемо на місці але церкви не оддамо, будемо стояти до смерті. А потім ще раз уніят подав у суд в Біловезжі але православні всякими способами боронилися, наймали адвоката і робив старання настоятель Павлов, на суд їздило коло 20 чоловіків і жінок, і на кінець, з Божою допомогою, всьо пішло на православну сторону. Як їхали з суда то на верету від села було чути радісні божественні пісні. Але уніятський священник ще довгий час сидів

в клєбані і ляжав, що назад увійде в церкву, то в день з ручними роботами сиділи жінки а на ніч наймали сторожа Андрия Федорука, щоб уніят не підходив до церкви і не повисив своїх замків або не зробив чого іншого. Після виїзду Вачинського заняв клєбанію Панько (в 1935 р.), орендував парафіяльну землю а наші священники жили в приватних хатах, аж в 1938 р. парафіяни купили маленький дім і поставили коло церкви по другій стороні дороги і там жили священники до 1939 р., бо коли окупували німці то Панько виїхав тоді і звільнилася нашим священникам клєбанія.

В 1937 р. був до нас приїхав архимандрит Серафим, при тому купили дзвін із збору прихожан і він заложив у нас братство, яке і до сьогоднішнього дня поминає його пам'ять. На Серафима, 2 лютого, служиться братська обідня.

А в 1939 році був до нас присланий настоятель Микола Винцукевич (листопад 1939 — грудень 1944 р.). Коли при німецькій окупації в Гайнівці організували парафію, з будинку Ліснянського надлісництва зробили церкву, прибудували дзвіницю, то наш отець Микола був чоловік доволі умний і виклопотав матеріал із збору прихожан а також з сусідніх сіл

і при допомозі парафіян почали розширювати нашу церкву, добудували дзвіницю. Цілим проектантом був Стульніков з Гайнівки, який проектував і у нас і в Гайнівці, а німецька влада в справах релігій нічого проти того не мала. Перенесли дзвони до нової дзвіниці, а ті бельки, на яких висіли важки дзвони у старій дзвіниці, лежать тепер над криницею під Лядами.

Ще в нас багато труду вніс бувший староста Дмитро Солов'янюк, при йому поставлена була огороджа кругом церкви і могилок, а зроблено і багато дрібніших справ, підлогу уложили. То по собі пам'ятку оставив Зеновій Онхим'юк і багато парафіян приклало руку до церковної справи, так що багатьох отримало з Варшави від митрополита Діонізія грамоти з благословенням і подякою.

А якщо йдеться про каплицю під Лядами, то її заснував Федір Павлючук з Ляд, якого називали Сліпець, бо він був обдарований якоюсь Божою силою і він освячував тією криничною водою, то в його в хаті по цілих ночах була товпя людей. Потім широко слава розійшлася і він людям з всякими хворобами допомагав і потім він з Курашівською парафією побудував цю капличку і там 1 серпня збиралося вельми багато молящих. Але коли настала советська власть, то Федорука взяли в Білосток на допит і він був застрашений советською властю і він силою-неволею мусив відмовитися і тая капличка так і запустила.

А в 1973 році до нас настав діловитий настоятель Володимир Шумиковський. У нас в той час був організований дуже діяльний церковний комітет, старостою якого був Лука Николаюк а братчицею в той час була Надія Петручук. Наші жінки пішли колядувати в своєму селі а навіть в чужих селах і люди багато жертвували, бо всі знали, що ці гроші на відновлення каплички. За ті гроші поставили огороджу, новий дах, ошалювали ззовні і внутрі, помалювали, положили підлогу і двері бо за довгий час все понищилося. Все то дякуючи тим жінкам, і тепер на Маковея, значиться 1 серпня, щорічно відбувається тут служба і освячується вода.

Хоч у нас парафія невелика, але добре зорганізований хор, цілий час були свої псаломщики. Довгий час псаломщиком був, ще з царської школи, Йосип Бєдрийський, а потім, також з царського полка, хориста Филип Артишук, а останнім часом був Роман Кирилюк, який пізніше виїхав до Підбілля (Пудбілля), де помер, і там був похоронений.

Іван АРТИШУК
Фото Ю. Гаврилюка

Коляда в Опаці

У відстані трьох кілометрів на схід від Черемухи лежить обступлене з трьох сторін лісною стіною с. Вілька Терехівська, неподалік якої кінчається межа Речіпосполитої. До Опаки звідси ще 5 км крутої дороги. Ідучи густим як ніч лісом в напрямі на державну польсько-білоруську границю, можна по дорозі зустріти (а радше через дорогу) перебігаючу череду диких кабанів, чи мисливця з гукопалом. Однак старий люди говорять, що тепер густіше в лісах „туристів” зі сходу як звірини, а останнім часом трапляється навіть стріти азіята з „калахом”, який чомусь згубився на „грибопошуках”. Але такого краще не спіткати.

Коли розсвітлена снігом доріжка закінчиться граничним стовпом, треба звернути на північ, де повздовж кордонних дротів тягнеться витоптана польськими пограничниками „дорога дружби”. Біжить вона аж до самої Опаки. Тепер це невелике село — майже „сімнадцять хат й педесят люди”, з чого більшість пенсіонерного віку. Як згадують місцеві селяни, коли завершилися події світової війни, а на світі настала „демократія”, їхнє село пало жертвою ВЕЛИКОЇ ПОЛІТИКИ, а докладно впало під олівець Йоські Сталіна, який поділив село на дві нерівні частини. Одна — більша, яка залишилась в ПНР-існує по сьогодні — це Опака Велика (Дужа), натомість Опака Мала зупинилась на території бувшого СРСР, а й то незабаром „руські знесли її, а люди вивезли”. Навпаки хижуватій політиці переможців й засновників „нового ладу” Опака не шезла з карти Європи. Її мешканці, як досі, живуть і хоч село вже міцно вилоднене (бо молодіж пішла в „пани”), можна ще там знайти не один обламок невмирущого фольклору. Одним із тутешніх скарбників, які зберігають українські пісні та звичаї, є житель цього села — Симон Сидорук. Разом зі своєю дружиною Тегною розказав він як колись колядували на Підляшші.

— Насамперед розкажіть про Різдвяний піст.

Колись, як був піст, то люди збиралися на вечорки, „прядки” називали їх і як вже приходять Введення, то починають співати Різдвяні пісні.

— А як виглядав сам піст?

На Пилипукв постили цілих шість ниділь. Переважно старії „постяться”, середа і п’ятниця — „ширим постом”. Їли мало і всьо з постом. Молоко було тільки в празник — неділю, чесом в суботу, а в будний день, то картоплі варили з капустою і олійом красили.

— Який то був олій?

Олій то виробляли самі. Брали льон, мели його, в ступи товкли і в вертісі. На Вкраїні говорат „макітра”, а у нас „вертісь” — така глиняна чорна посудина. Намелот, картоплі наварат і тим красят яко салом. Така була пістна вечера, але то дорослим, бо такі „висранці” як ми, то їли лепій. Є такий переказ, що Пилиповий Піст заложив цар Пилип. Він там десь прогрешив і тому своїх солдат наставив шість неділь постити і казав щоб всі люди постили і молилися за його, щоб Бог йому всі гріхи простив. О й так „пилипуква” називають.

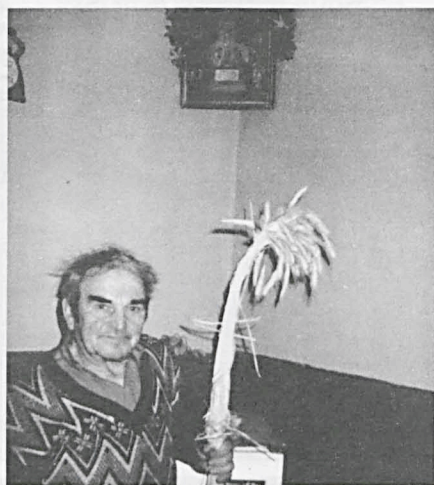
— Після Пилипівки маємо довго очікуваний празник Різдва Христового...

Як вже приходит Різдво, то всі прибираються і їдут до церкви, а ве-

чором на коляду, як управиться, то всі чекают аж перша зора зійде на неби. Тоди хазяїн іде й несе коляду, а за ним дтя цікавості бігут діти. І як входят до хати, то так кажут: „Будьте здорови з колядою”. А хто в хати є — хозьяка: „З вами здоровими”. Тодги ставляют коляду в куткови пуд іконою й кладут сіно на столі пуд обрусом і на крісла. А колись, як ще крісел не було, то на столець й на лавки. Тодги, як вже всьо приготувлят, то всі стают на коліна перед іконою й моляться: „Отче наш” й до Богородиці. Тодги починається вечера, всі сйдают за стіл і дусяют їсти. І ще ставляют запасову тарілку й ложку — то для прохожающаго. Єсли прийде, то буде вечерати з нами.

— Скільки страв було на столі?

На коляду хазьяка готовит так, коб було дванадцять страв. Риба була, то каждый перед колядою лапав в річці, щоб хоч одну більшу рибу міти на столі — її смажили. А як був следзь, то вже байкі. Далій гриби, борщ з грибів і з голови следзів, теперка — кисиль овсенний, бліни. Мусила бути кутя. Як її робили, то брали ячмінь або другу збіж й варили, а потом добавляли цукру з маком. Колись заміст цукру мід брали, а тепер як хто. Всіх страв треба було спробувати, а як поїдет, то спивають, колядуют. Потом каждый вигягає з пуд „сраки” сіно і дивиться, бо каж-

дий — якеє сіно, такий на літо дождеш льон великі виросте й шесте буде. Зи столу не збирают аж прийде ранок, бо кажут, що це з тамтого світа хтось прийде поїсть. А рано хазяїн вже іде й виносит тос сіно коровам, коням й каже „Будь здорове з празником, з Різдвом Христовим, щоб на другий год щасливило”. Але всього сіна не забирают, тільки везочку принесе, трошку покине. А решта ліжит на столі пуд обрусом, або пуд столом в’язочка, аж до Водокрещення, а тодги й виносят всьо й коляду разом. А жито (коляду) переважно дают овечкам, коб й вівці з ягнетами поїли.

— На коляду є також звичай, коли із зорою ходять колядники, співають різдвяні пісні, бажання й присівки...

В нас на колядну зору „гвезда” називають. З нею ходят малії подростки од хати до хати й спивають. Молодії робили забави, гуляли. На забаву тоже приймалі гвядзу. Як вже десь забава є, то там їдут, бо там пару гроши скинут і вже хлопці більш зароблят. В Опаці колись були дві гвядзи, а навіть три, а тепер ни однеї нема. З Полічней до нас приходит гвезда. А на Новий Год — „гоготуха”. Вже не з гвядзою, а „з козою” ходят по селах, в Вільці „з Геродом” представленіє. Як є гоготуха, то дивчета ворожат, туфлі кидают — як куди обернеться — туди замуж піде. Або куриццо приносили й сипали купочки жита чи уса. Котору першу дзюбне, о, каже — ти перша вийдеш замуж.

Вже тепер тих обичаюв нема, вже вони забуваються. Але як прийде Різдво, то ми принесем коляду, туду — о, в куткови єї поставимо і так будем колядувати.

Андрій Петрович
Фото автора

Границі фольклору

В цьому році три рази перебував в експедиціях в білостоцькому воєводстві проф. Ігор Мацієвський із Санкт Петербурга, завідуючий Сектором інструментознавства Російського інституту історії мистецтв. Розмовляє з ним Євген Рижик.

— *Пане професоре, ви декілька разів досліджували фольклор і інструментальну музику в білоруськомовній частині Білостоцького воєводства, зустрічалися із багатьма людьми — носіями цього фольклору та з діячами культури. Як би ви оцінили, який там зараз стан національної свідомості? Чи дуже він відрізняється від свідомості людей з околиць Більська, Кліщель?*

— Що стосується такої свідомості, то ситуація абсолютно аналогічна, що в північній, що в південній частині, великої різниці немає. Існує локальна свідомість. Кожен себе досить чітко усвідомлює, як представник відповідної локальної групи. Він точно себе відрізняє від представників іншої групи і дуже слабо з розумінням якоїсь такої великої інтегративної свідомості у відношенні до великого народу, як діалектна чи інша група. Як на україномовній так і на білоруськомовній частині розмовляють „по-своєму”, „по-простому”. Були ми в околицях с. Михалова, там чудові люди, прекрасні співаки і музиканти. Заспівали нам російську пісню. Попросивши заспівати для нас білоруські пісні у відповідь ми почули:

— „Ну знаєте, я не можу по біло-

Проф. Ігор Мацієвський запісує спів Костянтина Безюка з Більська

руські, я не білорус і не поляк. Люди називають нас кацапами”.

— „Але ж ваша мова все ж таки відноситься до білоруської?”

— „Ну яка білоруська? То в Мінську білоруська, а у нас така говірка, ми по-простому говоримо. В нас одне слово польське, одне білоруське і ще якийсь там.”

Таке ось нерозуміння цього, що вони говорять, звичайно не на літературній мові, але на діалекті і він досить подібний до діалекту на якому розмовляють на Слонімщині, Случчині, чи в районі Бераставиць на Гродненщині. Якщо говорити про україномовні діалекти на півдні воєводства, то вони спільні, відповідно близькі до діалектів так званої північної Волині, або Берестейщини, утворюючи спільну говірку і це є говірка української мови. Я думаю, що не повинно бути жодних диспутів на цю тему. Так, що тут типова ситуація для маргінальних земель, тобто земель коріних історичних територій, які протягом довшого часу знаходилися поза великим митропольним масивом і в якійсь мірі були поза інтегративними процесами. Тут є свої негативні і позитивні сторони. Позитивні — це збереження давніх культурних традицій. Свідомість буде створюватися з часом, із появою освіченості. Мені здається, що на білоруськомовній частині треба серйозно замислитися над тим, що може бути втрачена мова. Збільшення шкіл з навчанням на білоруській мові на іншомовних територіях не приведе до її збереження. На півночі ситуація дуже небезпечна. Мова втрачається і я поділяю біль, яка є у людей різного роду, селян, інтелегентів, які переживають за це, що втрачається така чудова мова, яку ще чути на територіях східної і північної Білостоцини.

— *Побувавши в таких місцевостях як Кринки, Михалово, Городок, де, на вашу думку, ситуація найважча?*

— В Городку ще є якась надія. Там існує ансамбль, який виконує білоруські пісні. Цим ансамблем ке-

рус Степан Коба, який був з нами в експедиції. Дуже багато цікавого віднайшов на цих територіях і поповнив репертуар свого колективу. І це буде розширення сфери діяльності і сфери реалізації фольклору. В Городку існує пункт навчання білоруської мови в Початковій школі, виходить газета „Гарадоцькія навіны”, яка видається на польській і білоруській мовах, гарно оформлена і приємна.

Важча ситуація, в цьому значенні, в околицях Михалова (колись там був білоруський ліцей — ред. „НБІН”). Люди ще не організовані в гурти чи колективи. Добре, що там є такі люди, як Ришард Воробей — збирач легенд і людина, яка робить велику роботу, яку треба розширити, щоб вона пішла на рівні шкіл, гуртків, дитячого садка і т.д.

Критична ситуація створилася в районі с. Кринок, хоча більшість населення, незалежно від віросповідання — православного чи католицького, є білорусомовними людьми, які знають мову, але розмовляють виключно по-польськи. Вони повинні знати польську мову, бути громадянами Польщі, відчувати велику Батьківщину, але любити і свою малу Батьківщину, своє коріння, свою землю, тільки тоді вони будуть нормальними і повноцінними людьми в майбутньому. Вони повинні знати культуру своєї землі, свої пісні, які співали їм бабці, вміти робити музичні інструменти з того дерева, яке росте на цій землі, бути в гармонії із своєю землею і тоді, замість агресивності, буде плідність пошуків, пошук ідеї, як зробити краще для Бога, для людей і для себе. Це спільна проблема. І дуже добре, що є підтримка білостоцьких влад, розуміння і навіть моральне і матеріальне стимулювання, організація експедицій і т.д. Хочеться, щоб все таки відродилася ця культура, щоб Білостоцьчина стала таким форпостом загальнокультурного відродження Польщі.

— *Дякую за розмову.*

Розмовляв Євген Рижик
Радіо Білосток А.Т.

Фото Івана Хвашевського

Хроніка поточних подій

Урочище „Кропивник”

— скансен

18 вересня 1987 р.

Тихий осінній день. Ясно. Тільки роз'єднані шаруваті хмари стояли на небі. Ліс і придорожні дерева змінюють свій убір. Частина листя вже під ногами або на проїжджій лінії шляху. Повітряні течії швидкісних автомобілів здувають їх на сторони. Відкладаються, створюючи косяки, які нагадують пісчані пасма. Становище їх існування — одна мить. Деякі попадають під колеса, деформуються... Інші, однак ж, змінивши свій колір, залишаються на деревах. Висять — чекають свої черги... Черги переходу в небуття...

Чудово!.. В природі все гетероморфне і різнобарвне. Частина дерев того ж виду зеленіють і ще живуть „нормально”: до пори до часу, зберігаючи свій *status quo*... Але все це ілюзія. Заморозок відчепить їх зеленими... Будуть лежати на землі мертвими, а на вигляд — живими. Чекає їх цілковитий розклад. За них в кінцевому підсумку, будуть жити інші. Смерть і розклад одного організму дає можливість існування іншого. Значить, якби не було смерті, не було б і життя. Все це звучить парадоксально але правдиво.

10 год. 15 хв.

Чую дзвінок. Входить молодий з короткою і рідкою борідкою Настоятель Парафії в с. Августово (іст. Ягуштово) о. Ходаковський Євгеній Константинович в облаченні священнослужителя. Його молодість і хлоп'яче обличчя принижують його значення в ролі пастора. Але в дійсності, це правдивий виконавець теологічних норм і законів.

Важка це служба. Люди різні. І настрої часто змінюється. Свої інтереси ставлять вище всього. Невелике відхилення від їх вимог, викликає хвилю обурення... Все добро, яке ро-

бить Настоятель легко забувається, а витягується на світ денний і видується саме найгірше. Ціль одна — принизити а то і цілком знищити його престиж перед парафіянами. Приписують йому різну діяльність, найбільше на тему засобів існування. СРЕБРЕНИКИ закривають духовні блага. Не беруть під увагу доброту і відданість по службі. Дуже легко приписують здріство... Видно, ніхто не в силах перемогти зло. Діє звіриний інстинкт. Шукають точку підпори. Нормальне перетворюється в злочин... Навіщо?!... Низька свідомість і обмежений кругозір. Брак елементарних понять з навколишнього світу — природи і суспільства... Одне стремління: добробут. Не покидає їх велика задрість а навіть охота зробити зло тому, що стан його ліпший... Це не повний перелік дій, з якими Настоятель зустрічається і часто переносить на собі. Вічно несе тяжкий хрест СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ. Не легко витримувати пронизливий погляд очей... Багатьох очей.

Ну і що?!... Скажіть мені: Можливо краще опуститися!... Ходити в обірваній одежі?!... Мандрувати пішки з мішком на плечах?... Хто би йому співчував?... Знову ж недобре... Безрадість... Бідність стане причиною нехтування.

В дійсності, о. Євгеній є інтелігентна, добра і зрівноважена людина. З ним, чим більше спілкуєшся, тим більше бачу його позитивні сторони.

Як домовилися, так і сталося. Виїжджаємо. Пояснив йому, що їдемо в Скансен ур. „Кропивник” в Біловезу. Там збирається наше Товариство Охорони Пам'яток. Буде Архієпископ САВА. Все це можливо і не відбудеться, тому я про освячення нічого йому не сказав.

Виїхали раніше. По дорозі я хотів

показати цікаві об'єкти, щоб ми даремно не гнали машини, якщо товариство не збиреться в Скансені. Багато і так побачимо.

10 год. 47 хв.

Вирушили в дорогу. Спочатку їхали по асфальтованій дорозі. Пізніше, в селі Відово, виїхали на бруковку. Дуже вузька. На дорозі постійно вибоїни і нерівності. Тепер, в кінці села, виїхали на поліпшену щебневу дорогу. Ширина її достатня. За селом, повертаємо ліворуч і їдемо повільно по польовій дорозі. Проїхавши 300 метрів, зупиняємося. Находимося в урочищі „ГРАБІНА”. Праворуч від нас, два величезних дуби, які мають вже по 700 років. В окружності 6,6 м!.. Одна пара дубів росте на полі. Друга — біля гаю. Дивимося на них і дивуємося, як вони збереглися?... Стільки всього пережили!.. Йдемо оглянути місце-садкибу „ЛЮБМАРОВІЗНА”. Старий замулений ставок. Навкруги верби, липа, граби, ліщина... Далі, острівця дерев в формі круга. Ростуть там: берест, граб, липа і купці калини. Навкруги, глибокий кювет. Колись цей острів оточувала вода. Посередині простір, де була альтанка. Місце відпочинку. Тепер води немає. Всю територію висушено.

В центрі „ЛЮБМАРОВІЗНИ”, величезного чотирикутника, невелика височина. Це залишки підвалу. По межі росте живоплот: ліщина, граб, липа, в'яз, калина і рідкісне дерево — гледечія. Тут цікаво і приємно. Всюди тут відчувається подих ІСТОРІЇ.

Завертаємо і їдемо далі. Ми знову на щебневій дорозі. Невеликий підйом. Починається ліс. Зліва показую на галявину. Там ростуть дикі груші. Благородне дерево. Не піддалося великим морозам зимою 1986/87 років. Чудове місце. Із вдяч-

Панорама скансену підляського села в Біловежі

ністю згадує ГАННУ І СЕРГІЯ ХІ-ЛІМОНЮКІВ, що живуть на хуторі Відово. Їздив до них за грушками на консервацію.

Проїхали лісок із чорної вільхи. Колись це було заболочене місце. Та жеп, щєбнева дорога має високий на-сип корпусу. Вже с. Огородники. На березі р. Орлянки ростуть старі верби. Це продовження „Царського Гостинця”. Їдемо звівовкою прямо до с. Локниці. Зліва залишається ху-тір УЖИКИ. Із права, з південного боку — старі верби в ряд. Тудюю пролягав кур'єрський шлях. Доїж-джаємо до перехрестя з шосейною дорогою: Пасинки — Локниця — Крива — Щити — Орля. Можна їхати швидше. Але о. Євгеній не спі-шить: хоче якнайбільше побачити...

Невеликий підйом. Проїхали 500 метрів і зупиняємося на перехресті із „Царським Гостинцем”. Східна сторона заросла деревами і кущами. Територія вся перерита: кругом ями і канави. На цьому місці колись була корчма, заїжджий двір і стайня. Те-пер по них немає і сліду. Залишився тільки переказ.

Із західної сторони, на відстані до 100 м від шоси, стоїть 300-річна верба. Її гілки майже всі поломані. Свіжі рани... Це дія ураганного ві-тру, який тут недавно пройшов. Сму-ток охоплює все більше і більше... Ми прощасмося з живим свідком і-сторії, історичної дороги, по котрій їздили і ходили наші співвітчизники — східнословянські племена. Вер-ба... Простояла ти на одному місці триста років!.. Була сама вночі. Тя-жість наших душ ти приймала на се-бе... Від них ти не могла втекти в за-тишну кімнату... Ти дерево... При-кута до одного місця на все життя. Тепер прийшов твій кінець... Із всьо-го — залишилася тільки дорога. Цей шлях є свідком історії — мину-лого життя верби і поколінь наших предків... Але ти ще не мертва... По-

ломані гілочки живуть довго і бу-дуть цілий час боротися зі смертю. Коли рука *homo sapiens* забере тебе, залишиться тільки пустка... Вже не будуть шуміти твої листя і гілки на вітрі, ти перейдеш в неіснуючий стан, підпоряжкований антима-терії. А цей стан, страшний для нас всіх живих істот на ЗЕМЛІ.

Поїхали. Ось і с. КРИВА... Бать-ківщина діяча Товариства Охорони Пам'яток (ТОП) мгр Ющука Петра. На перехресті з вулицею — кам'яний хрест. Його вік — 100 років. Диви-мося уважно по боках. Вже поле, до-лина, р. Крива. Відома і заслужена старовинна дорога „СТЕНКА”. До-рога губиться в верболозі долини р. Орлянка. Там ми з інж. Новіцьким М. В. 14 липня 1985 р. робили нівеляцію поперечного профілю Орлянки.

Повертаємо ліворуч. Ми вже на головній дорозі Більськ — Гайнівка. Їдемо повільно. З правої сторони урочище „Г р а б н я к”. Шукаю по-риту польову дорогу. Тут ми зали-шали „Фіата” мгр Ющука і шукали стародавньої округності, обложе-ної дококала каменями. Але, на пре-великий жаль, ми знайшли хаотич-но розкинені камені. Тому не можна було встановити цього старообряд-ного спалання останків.

Поїхали. Недалеко до с. ЗБУЧ зу-пинилися. З правого боку було го-роднище. Але не в повному розумінні слова: то був оборонний вал. Йдемо подивитися. Круглий вал діаметром 82 і 84 м, місцями знищений. Копа-ли, рили, розкопали, забрали все і розрите залишили. Все знищується. Ми дивимся на це із смутою. Хтось ще з Росії, до 1917 р. копав. Забрав викопане і залишив сліди знищення... Так поступово археологи знищать всі пам'ятники старовини — щось, десь запишуть і так все пропаде...

Вернулися до машини. Я запро-понував їхати через с. НОВОБЕРЕ-ЗОВО. Повертаєм наліво. Рівна, як

стріла, вузька асфальтована дорога. По обочах з обидвох сторін, росте рядками, стрункий осокір. Моя і-сторія. Я будував дороги на території Гайнівщини і Більщини. Дороги — шляхи сполучення, моя частина життя, романтика і мета існування.

Ось і с. НОВОБЕРЕЗОВО. Рівни-на з піщано-глинистим ґрунтом. Се-ло довге, багате і гарне. Дві право-славні церкви. В кінці села, на пере-хресті шляхів — каплиця. Входить за залізне огородження. Будівля без замка. На задній стіні, висить мета-лева ікона. Зображує Вшестя Ісуса Христа. Виняткова безвідповідаль-ність.

Розворочуємося. Наша зелена „ВОЛГА” взяла курс в зворотному напрямку. Зупинилися біля кам'яної церкви. Тут зустрічаємо місцевого священика о. С. Стоїмо близько во-ріт парафіальної огорожі. На под-вір'ї повно білих індоків. Самці і-жаться, фиркають... Говоримо про книгу, що описує погром правосла-вія в 1863 р. Ще кілька пустих слів і священик о. С. — відходить. Зали-шає нас на вулиці. „Християнська” зустріч скінчилася... Жаль, смута і розчарування... З гордістю о. С. оглядав мою особу... Він ніколи не подумав, що я могу щось значити... І що ця „зустріч” може трапити на сторінки церковних книг а то і до всесвітньо відомого журналу... Він люто помилився... А треба шанува-ти ближнього і виконувати самому свої же слова, що їх вміщено в про-повіді...

Їдемо. На відстані 150 м повер-таємо ліворуч. Це є „ЦАРСЬКИЙ ГОСТИНЕЦЬ”. Тепер модернізова-не шосе. Немає і сліду по старих вер-бах... Я їх ще добре памятаю. Доро-га виходить просто на новозбудо-вану православну церкву Св. Тройці в Гайнівці. Пройжджаємо коло неї. Залишається нам з правого боку. Немає часу зупинитися...

Праця в скансені еднає всіх

Проїхали все місто. На кінці, недалеко від лісу „Пущі”, стоїть великий технічний магазин. Заходимо. Немає ліхтарів з неоновими лампами. Їдемо далі. Священик о. Євгеній показує на вулицю. Там живе його брат. З радістю заїхали б, але ніколи — шкодуємо. Шосе тягнеться через ліс. Довжина 22 км. Їхати треба обережно. На дорозі може з'явитися стадо диких кіз, кабанів або зубрів... По дорозі є малий зоопарк. Там зубри, тарпани, лосі і олень... Вартівник нас пропускає. Не хоче брати плати. Усміхається до нас. Рідке явище сердечності. Ми оглянули через високу огорожу лісних мешканців. Виїхали знову ж на шосе...

Небо все ж таки неспокійне. Появилися легкі шарові хмари. Ще досить видно. Могутнє сонце, пронизує їх своїм промінням... Таке явище природи провіщає зміну погоди. В далечині, над лісом, появилася туманна димка. Верхівки дерев вже дотикаються до неї... Зміна погоди...

Не доїжджаючи до Біловежі о. Євгеній питає: „Куда би ми заїхали на чай”?.. Звичайно, що добрим місцем було Новоберезово. Але там нас не запросили. Тоді що?.. В Скансені — відповів я. Там наше Товариство Охорони Пам'яток. Наші люди. Впевнений, що так і буде.

Вїхали на асфальтовку Біловежі. Повертаємо ліворуч. Переїжджаємо міст на р. НАРОВКА. Зліва — велика будівля з червоної цегли. Пошта, міліція, дитячий дім. Перед нами великий камінь. Церковна огорожа.

Пам'ятник повішеним під час війни 1941-1945рр. За ним православна церква. Їдемо направо вулицею СТОЧИК. На віддалі 1,2 км повертаємо вліво. Проїхавши 300 м виїжджаємо на ґрунтову дорогу. Прямує вона на схід і північний схід. Стара „ЦАРСЬКА ДОРОГА”. Стан її — первинний, не ремонтвана... Кювети і насип — відсутні. Ґрунт глиняний. По сторонах ростуть віковічні: дуби, липи, верби, осокір, береза і осика. На дубах — охороні таблички. Пам'ятники природи. Їдемо повільно. Знову перехрестя. В північному напрямку дорога на Бровську Пущу. Закінчується алея з дерев. Зліва стоїть старий дерев'яний хрест. Їдем прямо на схід. Петрографічно — різка зміна ґрунту. Дорога іде по піщаній рівнині, оточеної лісом... Аж нараз — галявина... Бачимо мур з силікатової цегли... Це цвинтар. Тут поховані люди ростріляні фашистами... Входимо і читаємо. Епітафії на російській мові. Рідкісне явище. На офіційному місці страсти, біля церкви — ні одного слова на російській мові немає. Годилося б написати для „ІНТУРИСТА”. Боялися це зробити, хоча вся влада гміни тут з білорусів по національності.

Цей шлях і є продовженням „ЦАРСЬКОГО ГОСТИНЦЯ” що йшов на Свіслоч, Вільнос і Санкт Петербург. До границі залишається 1,5 км — перевіряю по топографічній карті. Їхати далі не наважуємося. Небезпечно. Можна зустрітися з вели-

кими неприємностями. Шпигунома-нія ще міцно тримається. Хотілося б побачити шлях і первісну пущу. Недалеко тут дослідне Лісництво Годівлі Диких Тварин. А сам шлях є нашою історією, він дихає нею... Але треба навчитись розуміти що полосу землі, без слів.

Вже підходить 14 година.

Мало часу. В кооперативі купую дві рибні консерви. Виробництво вітчизняне. Золотисто-червона етикетка на російській мові: „САРДИНКА”. Заїжджаємо в Музей Природознавства. Але, немає часу детально роздивитися... Я хотів зустрітись з Байком Петром, він там працює. Це кореспондент білоруської газети „НІВА”. На жаль не застали. Ми поїхали в СКАНСЕН. Стара дерев'яна огорожа. Сплетені прутья лози. Нові масивні ворота з дерева. Зробили члени Товариства О. П. Урочище „КРОПИВНИК”. Край села. Недалеко р. НАРОВКА. Стара хата, привезена з с. БІЛОЇ коло с. Котли, клуня, майстерня. Все дерев'яне і накрите соломом. Побіч два вітражі. Заходимо до хати. В сінні розбуваємося. Право мечеті. Ось і перша кімната. Велика. Стоїть дерев'яна лавка. В печі горить вогонь. На плиті чайник. Тепло і затишно. Дві молоді жінки: Місіюк Дорота і Назарук Гражина біля печі. Довгий стіл, по боках лавки. Сідаємо. Нам подають гарячий чай, копчений сир і варення із журавини. Я відкриваю консерву „САРДИНКУ”. Священик о. Євгеній задоволений. Його думки прямують до Новоберезова. Там нас не прийняли. Тут сердечно запрошують. Я не помилився... Це мене радує. Вдячні вам дорогі наші: ДОРОТО і ГРАЖИНО!...

Доходить 15 година.

Всі члени Товариства і запрошені особи — вже є. Магістр Ющук Петро, повідомив мене, що Архієпископ САВА приїде о год. 17. Значить, ми даремно так спішили. Могли докладніше подивитися в музеї природознавства...

О 17 год. і 21 хв. появилася нова, чорна „ВОЛГА”. Приїхав Архієпископ САВА. Приїхали якісь люди. Священнослужителі і громадяни. Отець Євгеній почав взуватися... Достойного гостя треба зустрічати

в одягу настоятеля православної церкви. Право мечеті, щоб були всі босі тут відкидається. До хати ввійшла людина середніх літ. Богатирська будова тіла!.. Зовнішній вигляд, якби підкреслює його місце в ієрархії церкви... Вища освіта: професор, доктор наук (теологія і філософія). Діяльність на посту Білостоцько-Гданської Єпархії. На мої листи, в справі охорони церков від пожару — відписав позитивно. Приказав будувати електро-комутатори в огорожі церковній. По закінченні служби, всю електричність в церкві виключається. Підпал церкви, не може в такому випадку списуватись на електричне замикання. Таке було моє пропозиція, що його перетворено в життя.

Почалося освячення будинку. Група священників стояла і співала. Їх мелодійні голоси наповнили хату. Всім керував Архієпископ САВА.

Яка висока честь бути тут, зі всіма!.. Посилаю подумки вдячність доктору Одзівичу Анатолію і мгр. Ющук Петру. Це вони запросили мене на цей день. Хто приїде зі мною, також буде радо прийнятий тут, підтвердив д-р Одзівич А. Сердечна подяка йому за це. В моєму серці назавжди залишаться його довір'я і повага до мене.

Освячення закінчилось. До Архієпископа САВИ підійшов секретар ТОП мгр Ющук П. Подав йому ХРОНІКУ СКАНСЕНУ і попросив його вписати своє ім'я. САВА вийшов в сусідню кімнату. Довго писав. У книзі залишився запис: „Для того, щоб жити актуальним життям, потрібно цінити минуле. Добре сталося, що група православних інтелектуалістів, вмiла це оцінити, чого в наслідок є місце: „КРОПИВНИК“. З радістю я прибув сюди, щоб призвати Благословіння Боже, на таку важливу справу в житті православ-

Хрест поставлений в скансені в пам'ять 1000-річчя Хрещення Київської Русі

ного народу. Закінчуючи освячення (БР), старого дому наших предків, маю надію, що стане він основою збереження і розуміння православної культури і старовини. Боже! Благословіння нехай буде в цьому місці!..

Господь в допомогу! (+) САВА Архієпископ Білостоцький і Гданський.

Бі л о в е ж. ур. „КРОПИВНИК“ 18 вересня 1987 року.

ПІДПИСАЛИ: Свящ. Корх Сергій, Прот. Негеревич Михайло, Свящ. Боровик Микола, Свящ. Ходаковський Євгеній, Диякон Данилюк Анатолій.

АДНОТАТА: Цей запис ХРОНІКИ технічно відредаговано і поміщено в книгу *ГЕОДЕЗІЯ Шляхів, Церкв і Гідрографічної Мережі ПОДБІЛЯ*. 18.09.1987 р.

Інженер РУДКІВСЬКИЙ БОРИСЛАВ ФОМІЧ

Магістр Петрографії Грунту Шляхів Сполучення

Д-р Одзівич А. і мгр. Ющук П. звернулися до мене з проханням скласти текст і написати на книзі, що має бути подарована для Архієпископа САВИ. Я написав:

„Його Високопреосвященство Архієпископ, Проф. САВА

Свідчуючи нашу повагу до православ'я і до ВАС особисто, Товариство Охорони Пам'яток — бит-

ності східних слов'ян, нашого російського, українського і білоруського народів (БР), має честь, подарувати ВАМ цю КНИЖКУ” — 18 вересня 1987р.

З найкращими побажаннями:

А. Одзівич, П. Ющук, Б. Рудковський, Ю. Місіюк, Д. Місеюк, Г. Назарук, М. Байко. Біловеж.

Всі встали. Я прочитав текст. Книгу передав А. Одзівичу. Він урочисто вручив її Архієпископу САВІ. Сердечна вдячність Владики „осенила” нас всіх.

З важних гостей є присутній мгр інж. Чиквін Євгеній. Він Голова Християнського Товариства і посол до Сейму. Просять усіх за стіл. Загальна радість. Святковий настрій. Шкодую, що були відсутні: інж. М. Новіцький, мгр інж. Л. Радзівонюк, поет Кирилюк І. П. і інж. Монахович Ю. Недалеко від мене сидів Владика САВА. Я пояснив суть своєї діяльності на ниві православ'я. Архієпископ попросив дати йому документацію церкви ПОДБІЛЯ.

О 19 год. 30 хв. Архієпископ Сава відїхав. Решта залишилася. Слухали магнетофон з записами Місіюка Ю. Час минав швидко...

Ми виїхали з Біловежі в 20 год. 47 хв. Машина швидко мчалася. Але швидше летіли наші думки. Праворуч залишається дорога до с. Новоберезово. Зустріч там ранила наші серця... Моросив дрібний дощ. Шосе блищало. Ця полоска землі давала нам можливість вернутися на місце проживання хоча і ненавистне мені... Як важко, коли ворог, діючи згідно з „Маніфестом” 1848 р. написаним найбільшими злочинцями світу М. і Е. закриває дорогу до рідного дому... Найогидніший чин ХХ століття!..

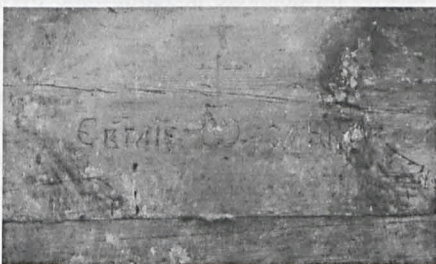
В далині вогні Більська П. За кілька хвилин будемо прощатися... Незабутній час. Ти більше до нас не вернешся!.. Полетити в невідоме — безповоротно. Але цей день залишив слід в нашому житті.

18 вересня 1987 р.

Інж. Рудківський Борислав Ф.

Магістр Петрографії Грунту Шляхів Сполучення

Фото І. Хващевського

Колись при освяченні хати на стінах записували заголовки Євангелій

Starożytności z Mołoczków

Badania ratownicze przeprowadzone na terenie stanowiska archeologicznego Mołoczki, st. 1 („grodzisko”) i st. 2 (osada), gmina Boćki

We wrześniu 1997 r. przeprowadzono badania wykopaliskowe na terenie kompleksu stanowisk archeologicznych znajdujących się w pobliżu miejscowości Mołoczki, woj. białostockie.

Badania finansowane były przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a także z funduszy Komitetu Badań Naukowych, w ramach realizacji grantu naukowego „Polska doby zjazdu gnieźnieńskiego” — Podlasie. Program ten obejmuje prace o charakterze interdyscyplinarnym, w którym oprócz archeologów biorą udział paleobotanicy, dendrolodzy i archeozoologowie. W skali ogólnopolskiej głównym jego założeniem jest określenie chronologii obiektów archeologicznych, które już w przeszłości były przedmiotem zainteresowań archeologów. Część z nich, takie jak Ostrów Lednicki, Gniezno, Wawel, Wiślica badane były przed 1966 r. w ramach tzw. badań milenijnych. Ponowne zainteresowanie się niektórymi aspektami tych wykopalisk może przynieść dosyć poważne zmiany w naszej wiedzy dotyczącej rozwoju państwowości polskiej, granic państwa pierwszych Piastów oraz państw z nim sąsiadujących, a także chronologii grodów z nimi związanych. Szczególnie te dwa ostatnie aspekty są ważne z punktu widzenia dziejów Podlasia. Kraina ta, znajdująca się na pograniczu kultury wschodnio- i zachodniosłowiańskiej po raz pierwszy wzbudziła zainteresowanie archeologów na początku lat 20-tych XX w. Działali tutaj wówczas archeolodzy Zygmunt Szmít i Roman Jakimowicz. Po wojnie (od 1959 r.) istniała na terenie Podlasia bardzo prężna Ekspedycja Jakówiecka, zaś od 1985 r. Podlaska Ekspedycja Archeologiczna Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Niezależnie od tych organizacji od 1956 r. w Muzeum Okręgowym w Białymstoku istnieje oddział archeologii, zaś przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Konserwator Archeologiczny.

Badania na terenie stanowiska archeologicznego w Mołoczkach przeprowadziła Podlaska Ekspedycja Archeologiczna

na kierowana przez Dariusza Krasnodębskiego. W pracach Ekspedycji, oprócz naukowców z Polskiej Akademii Nauk, uczestniczyli archeolodzy z: Instytutu Historii Akademii Nauk Białorusi, Uniwersytetu im. Janki Kupaly w Grodnie oraz z Górnodniestrzańskiej Ekspedycji Archeologicznej ze Lwowa.

Stanowiska archeologiczne oznaczone numerami 1 („grodzisko”) i 2 (osada) znajdują się ok. 1,5 km na północ od miejscowości Mołoczki, ok. 200 m na zachód od drogi wiodącej z Mołoczek do Pawlinowa. Położone są one na niewielkiej „wyspie” pośród dochodzących w tej okolicy do 2 km szerokości podmokłych łąk związanych z rozlewiskami rzeki Nurzec. Obecny „kanal Nurca” przepływa w odległości ok. 300-400 m na północ od stanowisk. Obiekt oznaczony numerem 1 uznawany był dotychczas za „grodzisko”, zaś stanowisko 2 zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych wiosną br.

„Grodzisko” usytuowane jest pośrodku widocznego pośród otaczających go łąk wzniesienia. Składa się ono z pierścieniowego wału o wysokości ok. 3 m i średnicy zewnętrznej ok. 35 m., do którego od strony zachodniej przylega mniejszy pierścień wału o wysokości ok. 2 m i średnicy ok. 12 m. Pośrodku większego wału widoczny jest niewielki pagórek (lub też może raczej właściwsze byłoby stwierdzenie, że od wewnętrznej strony wału widoczny jest rodzaj rowu, podmokłego i porośniętego roślinnością wod-

nołubną). Pagórek ten łączy się z wałem od strony zachodniej.

Badania na terenie „grodziska” miały charakter ratowniczy. Pracami objęto obszar znajdujący się w centralnej części „grodziska”, zniszczony przez lisie nory i (jak się dowiedziano od mieszkańców wsi Mołoczki) poszukujących skarbów ludzi. Łączny obszar objęty zniszczeniami wynosił ok. 30-40 m². W związku z dużym obszarem zniszczeń, zdecydowano się otworzyć wykop o powierzchni 100 m², który objął swoim zasięgiem cały zniszczony obszar.

W trakcie badań prowadzonych w dniach 5 września — 10 października 1997 r. wyróżniono ok. 120 warstw, znaleziono 99 fragmentów ceramiki, kilkanaście żużli żelaznych, 6 zabytków krzemiennych, 1 oselkę kamienną. Pobrano także próby ziemi w celu wykonania analiz paleobotanicznych, a także próby węgla drzewnego. Pomogą one odpowiedzieć na pytanie, jakie rośliny rosły w okresie użytkowania stanowiska.

Po zdjęciu warstwy humusu (ślady na powierzchni wskazywały, że całkiem niedawno na obiekcie podejmowane były próby orki) w jego środkowej części (w okolicy zniszczeń) pojawił się strop piaszczystego calca, zaś u podnóża wnętrza wału (w rowie) ukazał się rodzaj bruku zbudowanego z luźno ułożonych kamieni polnych. Kamienie te tworzyły otwarty od strony zachodniej niejednorodny pierścień, bardziej zwarty od strony południowej, od strony północnej i wscho-

dniej zaś składający się z luźno rozrzuconych nieregularnych skupisk. Największe ich nagromadzenie miało miejsce w południowo-zachodnim narożniku wykopu, od południowej strony „wejścia” (od zachodu nie było rowu wewnętrznego). Kamienie znajdowały się bądź w warstwie ciemnoszarobrazowej, torfiastej ziemi, bądź też leżały bezpośrednio na piaszczystym calcu. W narożniku południowo-zachodnim, który wchodził najdalej w wał „grodziska” znaleziono fragmenty spalonych belek. Podobna spalenizna, jednak nie składająca się z tak dużych fragmentów wystąpiła pod i obok kamieni na terenie całego obiektu. Pomiędzy kamieniami i w warstwie humusu znaleziono kilkanaście fragmentów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytniej. Pod kamieniami w południowo-zachodnim narożniku wykopu znaleziono prawie całe naczynie wczesnośredniowieczne datowane wstępnie na X wiek.

Przeprowadzone w 1997 roku badania wykopaliskowe pozostawiają nadal otwarte pytanie co do funkcji tego obiektu. Wszystko wskazuje na to, że nie był to obiekt o charakterze militarnym. Nie znaleziono na nim żadnych przedmiotów związanych z uzbrojeniem i pracami codziennymi (prawie zupełnie brak ceramiki, nie licząc całego naczynia). Nie wielkie rozmiary wnętrza obiektu (ok. 10 m średnicy wewnątrz wału) wydają się wykluczać funkcję refugialną. Kamienie znalezione u podnóża wnętrza wału nie wydają się pochodzić z korony wału (ich układ na dnie „rowu” jest intencjonalny), zaś pozostawione w centrum naturalne wzniesienie nie ułatwiałoby ewentualnej obrony (nota bene brak jest tam

śladów jakichkolwiek konstrukcji). Istnieje co prawda możliwość, że obiekt ten stanowi pozostałość niedokończonej konstrukcji obronnej (kamieni nie zdążono ułożyć na licu wału, zaś spalone drewno pochodzi ze zniszczonej ledwo co rozpoczętej budowy palisady), jednakże badający to stanowisko przychylają się do hipotezy o kultowym przeznaczeniu tego miejsca. Podobne obiekty znane są zarówno z terenów dzisiejszej Białorusi, jak i Ukrainy (patrz. W. Szymański, „Wyżynne sanktuarium nad Zbruczem — fakty a interpretacje”, *Acta Archaeologica Carpathica*, t. XXXIII, 1995-1996, s. 219-246; opis stanowiska Werchowłany w: *Archeologia i Numizmatyka Białorusi*, Mińsk 1993, s. 124).

Pozostałości osady przygodowej z materiałem z XI w. i odkrytymi obiektami związanymi z istniejącym w tym miejscu warsztatem tkackim sugerują istnienie na tej niewielkiej wyspie pośród bagien wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego. W związku z izolowanym charakterem tego miejsca dodatkowej wagi nabierają informacje uzyskane od miejscowej ludności, o istnieniu w tej okolicy kurhanów (w lesie, ok. 200-400 m od grodziska i osady). Na zakończenie warto jeszcze wspomnieć o fakcie, że zarówno „grodzisko” jak i osada oraz teren „wyspy” położony na zachód od grodziska (nie było na nim osady wczesnośredniowiecznej), założone zostały w miejscu wcześniejszego wczesnobrązowego osadnictwa, potwierdzonego nie licznymi znaleziskami ceramiki i zabytków krzemiennych.

Osada oznaczona numerem 2 znajdowała się w odległości ok. 50 m na wschód

od grodziska, oddzielona od niego niewielkim podmokłym zagłębieniem (obecnie jest tu rów melioracyjny). W trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych wiosną i latem br. zlokalizowano na jej powierzchni kilka zaciemnień z przepalonymi kamieniami i ceramiką wczesnośredniowieczną. Do badań wytypowano jedno z nich, znajdujące się w południowo-wschodniej części stanowiska.

Po zdjęciu warstwy ornej ukazały się zarysy 7 obiektów, z których najciekawszym była „wannowata” jama o wymiarach ok. 3 x 4 m, w której oprócz ponad 600 fragmentów ceramiki znaleziono 2 przęśliki gliniane, fragment obciążnika tkackiego i brązową obrączkę. Pozostałe jamy miały mniejsze wymiary i nie zawierały tak dużej ilości materiału.

Reasumując, kompleks stanowisk w Mołockach stanowi bardzo interesujący obiekt z wczesnego średniowiecza. Jego istnienie związane jest zapewne z przebiegającym wzdłuż Bugu szlakiem handlowym prowadzącym z zachodu na wschód. Głównym ośrodkiem handlowym był wówczas Drohiczyn, wokół którego powstawały mniejsze ośrodki zajmujące się dostarczaniem różnorodnych produktów. Mołocki, podobnie jak grodzisko w Klukowiczach (gm. Nurzec Stacja) oraz w Haćkach (gm. Bielsk Podlaski) użytkowane były w tym samym czasie chronologicznym. Wydaje się więc, że związane są one z jakąś grupą plemienną, która idąc wzdłuż rzek będących dopływami Bugu (a następnie Narwi) przemieszczała się w kierunku północnym w poszukiwaniu dogodniejszych miejsc do osiedlenia. Dokładna analiza materiałów zabytkowych pochodzących ze wszystkich znanych z terenu Podlasia grodzisk (w najbliższej okolicy znajdują się jeszcze grodziska w Paszkowszczyźnie, Zbuczu, Grodzisku, Rogawce, Krasnej Wsi, Bielsku Podlaskim i Bobrowce, a także kilkanaście znanych archeologom ale niestety nie przebadanych osiedli otwartych) pomoże nam odpowiedzieć na pytanie co do przebiegu tej wędrówki i charakteru osadnictwa wczesnośredniowiecznego tego terenu.

Dariusz KRASNODEBSKI

Na zdjęciach J. Chwaszczewskiego prace na stanowisku nr 1.

„Małorusy”, „biłorusy” czy ukrajinci?

Kwestia narodowa na Podlasiu w XIX-XX wieku (cz. IV)

Wojna na trzy fronty

Jednak aż do listopada 1918 r. Polska była okupowana przez wojska niemieckie, zaś w Brześciu zaczynała się tworzyć ukraińska administracja terenowa. W Białej Podlaskiej już od wiosny 1917 r. działał ośrodek ukraiński utworzony przez Związek Wyzwolenia Ukrainy (SWU — *Sojuz Wyzwolenia Ukrainy*), który wydawał tygodnik „Ridne Slovo” i organizował na okupowanych przez Niemców obszarach Południowego Podlasia, Polesia i Wołynia szkolnictwo ukraińskie.

Sytuacja w Ukrainie na początku 1918 r. była bardzo złożona. Dla obrony przed bolszewikami Centralna Rada musiała zgodzić się na zajęcie całego obszaru Ukrainy przez wojska niemieckie. 29 kwietnia 1918 r. doszło do przewrotu zorganizowanego przez ukraińskie ziemiaństwo, które przy poparciu Niemców wystąpiło przeciwko socjalistycznej Centralnej Radzie. Władzę przejął generał Pawło Skoropadski, którego ogłoszono hetmanem Ukrainy (pochodził z rodu Iwana Skoropadskiego, hetmana Ukrainy w latach 1708-1722). Jednak już w listopadzie 1918 r. nastąpił koniec wojny na froncie zachodnim, wybuchła rewolucja w Berlinie i wojska niemieckie rozpoczęły ewakuację z Ukrainy. W tej nowej sytuacji władzę z powrotem przejęły siły tworzące Centralną Radę, której organem wykonawczym stał się Dyrektoriat, powołany 14 listopada 1918 r.

W Galicji 1 listopada ogłoszono we Lwowie powstanie Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej (ZUNR), co zapoczątkowało wojnę ukraińsko-polską, która trwała do lipca 1919 r. 22 stycznia 1919 r. proklamowane zostało zjednoczenie ZUNR i UNR w jedno państwo ukraińskie. Jednak nowa ofensywa bolszewicka na Kijów, która rozpoczęła się w styczniu 1919 r. uniemożliwiła pomoc dla Ukraińców galicyjskich ze strony Dyrektoriatu i wojnę w Galicji wygrali Polacy, którzy ściągnęli tu wojska z Wielkopolski oraz sformowaną i uzbrojoną we Francji armię gen. Hallera.

Także sytuacja na tzw. Wielkiej Ukrainie stawała się coraz cięższa. Po wycofaniu się Niemców na początku 1919 r. jej terytorium zaatakowali nie tylko bolszewicy i „biały” generał Denikin, ale także Polacy, którzy weszli na Wołyń.

Do prowadzenia wojny na trzy fronty — przeciwko bolszewikom, Denikinowi i Polakom, Ukraina nie miała sił, chociaż UNR pod władzą Dyrektoriatu została uznana jako niepodległe państwo przez Ententę. W lecie 1919 r. Galicję zajęli Polacy, a Ukraina Naddnieprzańska znalazła się w rękach bolszewickich. Sojusz wojskowy z Polską wiosną 1920 r. i wspólna polsko-ukraińska antybolszewicka ofensywa przyniosła tylko chwilowy sukces (zdobycie Kijowa). Wprawdzie bolszewickie kontruderzenie zostało w sierpniu 1920 r. rozbite pod Warszawą, jednak większa część Ukrainy znalazła się pod władzą bolszewicką.

Wielka polityka w Wersalu

W 1919-1920 r. zachodnia część ukraińskiego obszaru etnicznego (Galicja, Chełmszczyzna, Podlasie, Polesie, Wołyń) znalazła się pod polską kontrolą. Jednak fakt militarnego opanowania tych ziem nie był wystarczający — o granicach w powojennej Europie miały zdecydować zwycięskie mocarstwa Ententy na konferencji pokojowej w Wersalu, która rozpoczęła się 18 stycznia 1919 r. Główną rolę odgrywali na niej przedstawiciele USA, Wielkiej Brytanii i Francji.

Polacy, których interesy reprezentował w Paryżu Komitet Narodowy Polski, kierowany przez przywódcę endecji Romana Dmowskiego, znaleźli się na konferencji w sytuacji o wiele lepszej niż Ukraińcy czy Białorusini. Ententa, zwłaszcza zaś Francja, szukając sojusznika do walki z Rosją bolszewicką, postawiła właśnie na Polskę. Polska, po rozpadzie Austro-Węgier i klęsce Niemiec, zasłonięta przed bolszewikami szerokimi obszarami Ukrainy i Białorusi, mając silną tradycję państwową szybko „stała na nogi”, zdobywając mocną pozycję polityczną, którą uznawały zwycięskie państwa zachodnie. Zachód jednak, udzielając poparcia niepodległości Polski, nie godził się na polskie pretensje terytorialne na Wschodzie, gdyż Ententa, szczególnie Francja, liczyła na szybki upadek reżimu bolszewickiego i powrót ziem ukraińskich i białoruskich pod władzę sojuszniczej „białej” Rosji. Tak ocenił to polski historyk P. Zaremba: *Wśród Francuzów panowała swoista obsesja rosyjska i przekonanie o nietrwałości rewolucji bolszewickiej. Wyrażała się ona nie tylko w zapalach interwencyjnych i popiera-*

niu sił Rosji „białej”, lecz także w przeciwstawianiu się wszystkiemu, co godziło w doktrynę „jednej i niepodzielnej”. Odbiło się to jak najfatalniej na interesach narodów dążących do wolności, lecz na konferencję nie dopuszczonych, jak Ukraina. ...narody ukraińskie i białoruskie, nie mówiąc już o narodach kaukaskich, nie skorzystały z dobrodziejstw zasady samostanowienia narodów pomimo zabiegów u rządów obradujących w Paryżu. Potraktowano je jako wewnętrzną sprawę rosyjską. Nie mniej krytycznie ocenili politykę Ententy inny historyk polski, W. Pobóg-Malinowski: Wprawdzie — w czasie trwania wojny mocarstwa te szafowały hojnie hasłem o prawie wszystkich narodów do wolności i równości, widząc w tym potężny instrument do rozszarpania od wewnątrz sojuszników Niemiec — wielonarodowego wtedy imperium Turcji otomańskiej i habsburskiego, austro-węgierskiego „zlepka narodów”. W praktyce wszakże popierały zdecydowanie te hasła tam, gdzie służyć mogły ich bezpośrednim interesom... W stosunku do obszarów imperium rosyjskiego, mocarstwa zachodnie — po krótkotrwałym okresie wahań — zajęły stanowisko równoznaczne z popieraniem moskiewskiego bezprawia i gwałtu nad ujarzmlonymi ludami; Ukraińców i Białorusinów utożsamiano po prostu z Wielkorusami i na tej „podstawie” odmawiano im prawa do samodzielności.

Rosja na konferencji nie była reprezentowana, dlatego też sprawy obszarów na Wschodzie, do których pretensje zgłaszała Polska zależały od postawy Francji i jej sojuszników, którzy mogli je uznać lub odrzucić. W tej sytuacji KNP zgłaszał obszernie pretensje terytorialne do obszarów ukraińskich, białoruskich i litewskich, starając się udowodnić polskie „prawa” do jak największego obszaru tych ziem. Jednak mocarstwa zachodnie, licząc na odrodzenie „białej” Rosji, nie godziły się na oddanie Polsce tak dużych obszarów na Wschodzie. Dlatego też 8 grudnia 1919 r. Rada Najwyższa Państw Sojuszniczych wydała deklarację, w której uznała prawo Polski do organizowania swej administracji państwowej na obszarze dawnego Imperium Rosyjskiego na zachód od linii przebiegającej wzdłuż Bugu do punktu, w którym zbiegały się granice pow. bielskiego i brzeskiego. Dalej ku północy na korzyść Polski linia ta oddzielała z dawnej

gub. grodzieńskiej pow. bielski, białostoc-ki i sokólski. Wcześniej, w czerwcu 1919 r. Rada udzieliła Polakom zgody na okupację całości Galicji.

Linia demarkacyjna, nakreślona w deklaracji z 8.XII.1919 r. stała się częścią tzw. linii Curzona. Wyznaczona ona została w lipcu 1920 r., gdy wojska bolszewickie odbywały zwycięski marsz na zachód, zajmując zachodnie ziemie ukraińskie (w tym Galicję) i białoruskie. 11 lipca 1920 r., po porozumieniu z rządem polskim, brytyjski minister spraw zagranicznych lord Curzon wysłał do Moskwy telegram, w którym proponował linię, na którą miałyby cofnąć się wojska polskie w przypadku rozejmu polsko-bolszewickiego. Jednak w połowie sierpnia 1920 wojska polskie przeszły do kontrofensywy (bitwa warszawska) i odrzuciły bolszewików na wschód, zaś granica pomiędzy Polską i Rosją bolszewicką została wyznaczona przez traktat ryski, podpisany 18 marca 1921 r. Linia Curzona powróciła do łask pod koniec II wojny światowej, gdy Stalin wraz z Churchilllem i Rooseveltem wyznaczali nową granicę polsko-radziecką.

Co się stało w Brześciu z powiatem bielskim

Brzeski traktat pokojowy z 9 lutego 1918r., który wyznaczał zachodnią i częściowo północną granicę Ukraińskiej Republiki Ludowej poza jej obszarem państwowym pozostawiał powiat bielski. Granica miała tu przechodzić wzdłuż linii Sarnaki — Mielnik — Wysokie Litewskie. Niektórzy starają się wykorzystać ten fakt jako rzekomy dowód na to, iż na terenie pow. bielskiego nie było i nie ma ludności ukraińskiej, i dlatego delegacja ukraińska w Brześciu nie zgłaszała żądania włączenia tego terenu w skład państwa ukraińskiego. Jest to jednak twierdzenie bezpodstawne. Przyczyną tego, iż pow. bielski nie został formalnie objęty granicą Ukrainy były niemieckie plany wobec tego terenu.

W obszernym artykule programowym *Jakoji my хочemo awtonomiji i federaciji*, napisanym w kwietniu 1917 r., prof. M. Hruszewski, który stał na czele Centralnej Rady, tak zarysowywał granice autonomicznej Ukrainy: *Ukraińcy chcą, aby z ziem ukraińskich należących do państwa rosyjskiego (bo o nich mówimy póki co, nie poruszając innego problemu zjednoczenia wszystkich ziem ukraińskich) był utworzony jeden obwód, jeden obszar narodowy. Muszą do niego wejść gubernie w całości lub w przeważającej części zamieszkałe przez ludność ukraińską — kijowska, wołyńska, podolska, chersońska, katerynolawska, czernihowska, połtawska, char-*

kowska, tawrijska i kubańska. Od nich trzeba odciąć powiaty i gminy nie-ukraińskie, jak, powiedzmy, północne powiaty gub. czernihowskiej, wschodnie kubańskiej itd., przyłączyć zaś ukraińskie powiaty sąsiednich gubernii, jak pow. chotyński i części pow. akermanskiego gub. besarabskiej, wschodnie części gub. chełmskiej, południowe okrainy gub. grodzieńskiej, mińskiej, kurskiej, zachodnie części Woroneżczyzny, Dońszczyzny, gub. czarnomorskiej i stawropolskiej.

Widzimy tu wyraźne stwierdzenie, iż Ukraina, jako autonomiczna jednostka narodowa w składzie demokratycznej Republiki Rosyjskiej pretenduje na wszystkie ziemie etnicznie ukraińskie, bez względu na to w jakich starych granicach administracyjnych one by się nie znajdowały.

Podobny zapis dotyczący granic znajdujemy w III Uniwersale Centralnej Rady z 20 listopada 1917 r., który ogłaszał powstanie UNR — do jej terytorium należą ziemie, które w większości są zamieszkane przez Ukraińców: Kijowszczyzna, Podole, Wołyń, Czernihowszczyzna, Połtawszczyzna, Charkowszczyzna, Katerynoslawszczyzna, Chersonszczyzna i Tawria. O innych terytoriach mówi się: *Ostateczne wyznaczenie granic Ukraińskiej Republiki Ludowej, w kwestii przyłączenia części Kurszczyzny, Chełmszczyzny, Woroneżczyzny i pogranicznych guberni i obwodów, gdzie większość ludności jest ukraińska, ma być ustanowione za zgodą zorganizowanej woli narodów.*

Współcześni historycy ukraińscy tak określają znaczenie wydarzeń z jesieni 1917 r. dla formowania się oficjalnego programu terytorialnego rządu ukraińskiego: *Upadek Rządu Tymczasowego w październiku 1917 r. stworzył dla Centralnej Rady sprzyjającą możliwość rozszerzenia władzy na resztę obszaru ukraińskiego, a także ogłosić swe prawa do tych powiatów sąsiednich guberni, w których Ukraińcy stanowili większość ludności: hrajworońskiej, putywelski, nowoskolski w gub. kurskiej, wałujski i bohucański w gub. woroneńskiej, a także do części gub. chełmskiej, grodzieńskiej i mińskiej.¹*

Wówczas jednak powiaty bielski, brzeski, kobryński i część pińskiego, znajdowały się pod okupacją niemiecką. Sprawa ich przynależności do UNR stała się jednym z problemów, rozstrzyganych na konferencji w Brześciu, na którą delegacja ukraińska wyjechała w grudniu 1917 r.

Opisujący pertraktacje ukraiński działacz polityczny i historyk Dmytro Doroszenko (1882-1951) podkreśla: *Jadąc do Brześcia delegacja ukraińska nie miała dokładnych instrukcji ani od rządu, ani od Centralnej Rady. Tylko M. Hruszewski miał naradę z*

delegatami, na której bardzo dokładnie wyjaśnił im czego mają się domagać podczas rozmów, zwłaszcza w kwestii warunków terytorialnych. Delegacja miała domagać się włączenia w skład Republiki Ukraińskiej całej Galicji Wschodniej, Bukowiny, Zakarpacia, Chełmszczyzny, Podlasia, tak aby żaden skrawek ziemi ukraińskiej nie pozostał pod obcym panowaniem.²

Delegacja ukraińska swe postulaty terytorialne przedstawiła w Brześciu 6 stycznia 1918 r. W dostępnych relacjach z konferencji znajdujemy przede wszystkim opis kontrowersji wynikłych w trakcie rokowań wokół sprawy przynależności gub. chełmskiej (Chełmszczyzny i Południowego Podlasia), nie ma natomiast bezpośrednich wzmianek na temat pow. bielskiego. Kwestia przynależności tego obszaru była jednak omawiana i Niemcy nie godzili się na oddanie go Ukrainie. Dowiadujemy się o tym m.in. ze wspomnień członka delegacji ukraińskiej Oleksandra Sewriuka. W czasie przerwy w konferencji jeździł on do Kijowa, aby zdać relację relację prof. Hruszewskiemu: *Prof. Hruszewki żałował, iż nam prawdopodobnie nie uda się włączyć do Ukrainy pewnych nieznacznych części Podlasia, o czym Hoffmann [przedstawiciel Niemiec — J.H.] nie chciał niczego nawet słyszeć z przyczyn strategicznych.³*

3 lutego delegacja ukraińska przedstawiła swój ostateczny projekt traktatu pokojowego, który stał się osnową dokumentu podpisanego 9 lutego 1918 r.. Jeden z punktów projektu określał granice UNR na obszarze, który był wówczas pod okupacją niemiecką i austro-węgierską, w tym na Podlasiu i Polesiu. Jak wspomina jeden z delegatów ukraińskich: *Zadecydowano, aby północno-zachodnie granice Ukraińskiej Republiki Ludowej oznaczyć, zgodnie z instrukcjami i notatką M. Hruszewskiego, na zasadach etnograficznych, ale uczynić te granice przedmiotem ewentualnych przetargów dyplomatycznych.⁴*

Ostatecznie linia graniczna na obszarze Podlasia została ustalona pod dyktando niemieckiego generała M. Hoffmanna. Przechodziła ona na tym terenie od Radzyna przez Międzyrzec, Sarnaki i Mielnik w kierunku Wysokiego Litewskiego, odcinając od terytorium UNR powiat bielski i przylegające do niego skrawki pow. prużańskiego (m.in. Hajnówka).

Jak już wiemy, taki przebieg linii granicznej na Podlasiu strona niemiecka usprawiedliwiała względami strategicznymi. Tak opisuje to delegat ukraiński, który cytuje wypowiedź gen. Hoffmanna po ostatecznym uzgodnieniu granicy na obszarze Chełmszczyzny, Podlasia i Polesia: *Generał Hoffmann także umotywowował jaką wagę mają*

dla Ukrainy niektóre punkty jej granicy północno-zachodniej. „Dajemy wam te punkty — mówił, — gdyż rozumiemy, że są one wam koniecznie potrzebne, abyście mieli przez nas wszelki wypadek otwartą drogę na Warszawę. Ale z drugiej strony, to co właściwie też powinno należeć do was, musi pozostać w naszej dyspozycji, bo jest niezbędne dla nas.”⁵

W ten sposób Niemcy wymusili na delegacji ukraińskiej rezygnację z obszaru Północnego Podlasia (pow. bielskiego). 5 lutego O. Sewriuk powiadał o tym telefonicznie ukraińskiego premiera M. Hołubowycza: *Wg punktu 2-go o granicach na zachodzie: granica idzie przez gub. chełmską tak jak przewidywaliśmy, na północy skręca na wschód w punkcie na północ od Brześcia, odcinając większą część Podlasia, tak jak przy panu [podczas pierwszej części konferencji M. Hołubowycz był przewodniczącym delegacji ukraińskiej — J. H.] proponował Hoffmann, i dalej na wschód zgodnie z naszymi propozycjami i wskazówkami Michajła Serhijowycza [Hruszewskiego].*⁶

Niemcy byli w ówczesnej sytuacji „górami” i strona ukraińska musiała pójść na ustępstwa. Nie oznaczało to jednak ostatecznej rezygnacji z obszaru pow. bielskiego, jako części ukraińskiego terytorium etniczno-historycznego. Podczas debaty w Centralnej Radzie 19 marca 1918 r. poświęconej kwestii ratyfikacji traktatu brzeskiego, prof. Hruszewski wystąpił z mową, w której odniósł się do kwestii utraty Północnego Podlasia: *Muszę podkreślić, że to, co przyznano nam w Brześciu, jeszcze nie odpowiada naszym granicom historycznym. Nasz Drohiczyn, jeden z naszych historycznych grodów, w którym koronował się król Danił, nie wszedł do naszego terytorium. Ale my nie będziemy uganiać się za relikwiami historycznymi, lecz staniemy na gruncie realnych stosunków, bacząc na to, co można uratować w danych warunkach. I chociaż napelnia mnie goryczą, że nie mogliśmy dotrzeć do starej granicy etnograficznej (...) nie będę z tego czynić casus belli [przyczynę wojny — J.H.], nie będę też tego polecać społeczności ukraińskiej.*⁷

W artykule *Za Chołmszczyzną* M. Hruszewski pisał: *Podczas pertraktacji z Niemcami i Austro-Węgrami o pokój delegacja ukraińska zdecydowanie stała na stanowisku, iż Chełmszczyzna i Podlasie powinny być włączone w skład Republiki Ukraińskiej. Delegacja austriacka dość energicznie broniła polskiego poglądu o nienaruszalności granic Polski kongresowej, ale wobec tego, iż delegacja ukraińska zdecydowanie obstawała przy swoim, delegacja austriacka nie uważała za możliwe aby z tej przyczyny zrywać rokowania. Chełmszczyznę i Podlasie*

*uznano za ziemie Republiki Ukraińskiej, chociaż w rozmiarach nieco mniejszych niż ich stare granice — bez pewnych pogranicznych i mieszaných terytoriów ukraińsko-polskich i ukraińsko-białoruskich.*⁸

W innym miejscu M. Hruszewski tak oceniał traktat brzeski: *Traktat dał Ukrainie pokój godny i honorowy, przywrócił jej zachodnie ziemie ukraińskie, nie tylko okupowane podczas wojny, ale i oderwane wcześniej, jak Chełmszczyzna, Ziemia Brzeska, Pińszczyzna (choć i nie w pełnym ich zasięgu — tak okolice Drohiczyzna, Bielska, Brańska pozostały mimo wszystko poza Ukrainą.*⁹

Niemiecka polityka narodowościowa na terenie „Litwy”

Zajawszy w 1915 r. powiat bielski (wraz z całą zachodnią częścią „Litwy”) Niemcy włączyli go do jednostki administracji okupacyjnej zwanej *Militär-Verwaltung Białystok-Grodno*, obejmującej większą część gub. grodzieńskiej i część gub. wileńskiej. Już w październiku 1915 r. zakazano nauczania w języku rosyjskim, wkrótce też wydano nakaz, aby nauka odbywała się w językach ojczystych. Jako języki równouprawnione uznano litewski, polski, białoruski i jidysz. Ludność ukraińska na terenie *M-V Białystok-Grodno* występowała właściwie wyłącznie w pow. bielskim i przylegającym skrawku prużańskiego (Hajnówka), bo poleskie powiaty gub. grodzieńskiej i pińskiej, podobnie jak Południowe Podlasie, były podporządkowane Komendzie *Etapów Ober-Ostu*. Ludność ta była nieliczna (większość udała się w bieżenstwo) i nie miała swej reprezentacji politycznej, dlatego też niemiecka administracja *M-V Białystok-Grodno* nie uwzględniała w swej praktyce jego odrębności, traktując na równi z Białorusinami. Podobnie jak Białorusinom etnicznie ukraińskim mieszkańcom pow. bielskiego wydano dwujęzyczne niemiecko-białoruskie *pass-y/pašpart-y* (Polacy otrzymali niemiecko-polskie).

Sytuacja Białorusinów nie była wcale o wiele lepsza, gdyż „ginęli” oni na tym obszarze wobec aktywności polskich organizacji z Wilna i Grodna. Tak opisywał tę sytuację jeden z głównych dowódców niemieckich Ludendorff: *Białorusin nie wchodził w rachubę, Polacy zabrali mu jego narodowość nie dając czegokolwiek w zamian. Jesienią 1915 r. chciałem się zorientować w rozmieszczeniu Białorusinów. Byli oni początkowo dosłownie nie do znalezienia. Dopiero później okazało się, że są bardzo rozprzestrzenionym ludem, jednakże zewnętrznie spolonizowanym [chodziło tu przede wszystkim o Białorusinów-katolików —*

J.H.] i stojącym na tak niskim poziomie kultury, że można mu pomóc dopiero poprzez długie oddziaływanie.

Niemieckie zainteresowanie problemem białoruskim na obszarze „Litwy” miało swój początek w kontaktach, które przed wybuchem wojny udało się nawiązać w Berlinie działaczom białoruskim. Tak o tym pisze L. Wasilewski: *Słaby ruch białoruski dążył do oparcia się o coś, co by mu dodawało sił, jednocześnie zaś nie groziło wynarodowieniem. Stąd szukano zbliżenia z Ukraińcami — i naddnieprzańskimi i galicyjskimi.*

Na normowaniu się nowoczesnego literackiego języka białoruskiego, zwłaszcza w dziedzinie publicystyczno-pedagogicznej, znać bardzo silny wpływ języka ukraińskiego. Młode pokolenie pisarzy białoruskich skwapliwie zapożycza słownictwo narodowe u Ukraińców, pragnąc wyzbyć się narzucających się — już skutkiem najbliższego pokrewieństwa językowego — wpływów rosyjskich. Nie ograniczając się stosunkami między młodzieżą białoruską a ukraińską w Petersburgu, Moskwie i Kijowie, niektórzy działacze białoruscy zadzierzgają stosunki z ukraińskimi politykami w Galicji. Jan Łuckiewicz wygłasza odczyty w stowarzyszeniach ukraińskich we Lwowie i udaje mu się zainteresować sprawą białoruską metropolitę Szeptyckiego. Powstaje nawet koncepcja wskrzeszenia unii na Białej Rusi i stworzenia z niej narodowo-białoruskiego wyznania, przeciwstawiającemu się w jednakowej mierze i polskiemu katolicyzmowi i rosyjskiemu prawosławiu. [...] Przez Ukraińców wschodniogalicyskich grupa Łuckiewicza nawiązuje stosunki z Berlinem, gdzie po raz pierwszy powstaje zainteresowanie ruchem białoruskim, które przybrało kształty zupełnie określonej akcji politycznej po zajęciu przez niemieckie władze wojskowe Wileńszczyzny.

Poparcie, którego białoruskiemu ruchowi narodowemu udzielili Niemcy na terenach okupowanych nie było duże. Na początku 1916 r. zaczęto wydawać białoruskojęzyczne pismo „Homan”, w redagowaniu którego, oprócz przedstawiciela wojskowej administracji niemieckiej, brali udział A. i J. Łuckiewicz oraz W. Łastouski. Aby zapewnić kadry dla tworzonego od podstaw szkolnictwa białoruskiego przy wsparciu administracji niemieckiej zorganizowano w Swisłoczy białoruskie seminarium nauczycielskie, które ukończyło 144 osoby.

Początkowo na oznaczenie Białorusi i Białorusinów Niemcy używali określeń *Weissrusland* i *Weissrussen* („Białorosja” i „Białorosjanie”), co było kalką z oficjalnej terminologii rosyjskiej („carskiej”). Później jednak wydano nakaz używania a nazwy *Weissruthenien* — Białoruś. Informując o

Podróż do Bielska

(Próbka wspomnień)

tym kroku administracji niemieckiej L. Wasilewski pisał: *Komentator powyższego zarządzenia wyjaśnia je jako nowy krok, mający na celu wzmocnienie samopoczucia narodowego Białorusinów i stwierdzenie wobec całego świata, że „w dorzeczach Dźwiny i Niemna budzi się do nowego życia narodowego starożytny naród o własnej kulturze i mowie: Białorusini”*.

Stworzona przez niemieckie władze okupacyjne sprzyjająca atmosfera dała możliwość działaczom białoruskim tworzenie białoruskich instytucji kulturalnych i szkół. Na początku 1918 r. na obszarze *M-V Białystok-Grodno* było już 79 szkół, w których nauka odbywała się w języku białoruskim. Nauczyciele białoruscy, absolwenci seminarium w Świsłoczy kierowani byli także na teren pow. bielskiego, m. in. do Tyniewicz, Morza i Grabowca k. Dubicz Cerkiewnych. Organizatorką szkoły w Grabowcu była Białorusinka z Supraśla Wiera Matejczuk, którą skierowano tu jesienią 1917 r. Szkoła ta podobnie, jak i inne została zlikwidowana przez władze polskie po wycofaniu się z tego terenu Niemców w 1919 r.

Chociaż Niemcy, dążąc do osłabienia na tym terenie skutków ponadwiekowego panowania rosyjskiego, udzielali ograniczonego poparcia białoruskiemu ruchowi narodowemu, to jednak, doskonale zdając sprawę z jego słabości, nie brali go pod uwagę w swych planach budowy wzdłuż granic z Rosją „państw buforowych”. Zgodnie z planami niemieckimi, okupowana przez część białoruskiego obszaru etnicznego miała stać się częścią uzależnionego od Rzeszy Niemieckiej państwa litewskiego. Podobny los miał spotkać też pow. bielski.

(cdn.)

Jerzy HAWRYLUK

Przypisy:

1. Wasyl Bojeczko, Oksana Hanza, Borys Zacharczuk, *Kordony Ukrainy: historyczna retrospektywa ta suczasnyj stan*, Kyjiv 1994, s. 16. Autorzy powołują się na nie nazwany dokument z Centralnego Archiwum Państwowego Najwyższych Organów Władzy Ukrainy – CDAWO, f. 1115, op. 1, spr. 1, ark. 33.
2. D. Doroszenko, *Istorija Ukrainy 1917-1923 rr.*, t. I, Użhorod 1932, s. 296.
3. *Berestejskij myr. Spomyny ta materijaly*, Lwiv-Kyjiv 1928, s. 155.
4. *Berestejskij myr...*, s. 122.
5. *Berestejskij myr...*, s. 129.
6. Oleh Romanczuk, *Berestejskij myr* — „Uniwersum”, Lwiv, nr 3-4/1994, s. 32.
7. M. Hruszewskij, *Na porozi nowoji Ukrainy. Hadky i mriji*, Kyjiv 1918, s. 118.
8. M. Hruszewskij, *Na porozi...*, s. 114.
9. Anatolij Petrenko, *Prawda dorohu znajde* — „Holos Berestejszczyny”, Berest’, nr 1/1992, s. 4.

Nigdzie nie było mi tak dobrze jak tu, w Rudce, którą mieliśmy nazajutrz opuścić, bo budowa drogi bitej, czyli szosy Brańsk — Ciechanowiec, została zakończona i przenosiliśmy się do nieznanego mi Bielska.

Długo w nocy nie mogłem zasnąć, a gdy zasnąłem niemal natychmiast byłem obudzony szeptem Mamusi: „Romusiu... Zbudź się, syneczku, czekamy na ciebie... Wszyscy już są na wozie...” Próbowałem to uczynić, a nic z tego nie wychodziło. Wciąż opadałem na poduszkę. Budzony ponownie, przecierałem piąstkami oczy, w których czułem piasek, by wreszcie, przemyty ręcznikiem umoczone w zimną wodę, przecknąć się całkowicie — duch kozacki wstąpił w orzeźwione ciało, ubrano mnie i byłem gotów do pochodu. Wyszliśmy na zewnątrz. Przed domem stał duży, okuty wóz, do którego był zaprzęgnięty chudy koń ze smutnie opuszczoną głową, z krótko przyciętym ogonem, którym bezskutecznie próbował opędzać muchy i baki. Na koźle siedział woźnica, Żyd z Brańska z brodą, ale nazywał się nie Broda a Brojda. Obok niego machała nogami moja siostrzyczka Halusia i z czegoś się śmiała i u Brojdy oczy błyszczały życzliwie. Widocznie coś zabawnego powiedział i stąd ten śmiech. A gdzie Tatuś? O! Już idzie z wiązką ciepłych jeszcze obwarzanek i z torbą czegoś jeszcze, zakupione go w sklepiku panny Soni.

Ruszamy z miejsca po kocich łbach bruku z wielkim loskotem, żegnani przez państwa Sienkiewiczów, Stasię i Stefana, którzy wkrótce zniknęli z pola widzenia, jak i dom pomalowany na ceglasto oraz biały kościół. Jechaliśmy ulicą, wzdłuż której po prawej były niewielkie domki z ogródkami pełnymi jesiennych kwiatów, a po lewej wielkie, długie czarne stodoly.

Szosa była gładka jak stół, a wóz dobrze wymoszczony słomą. Wygodnie, ciepło, miło. Jednostajny odgłos kopyt konia sprawił, że usnąłem jak susel i obudziłem się w miejscu, gdzie droga skręca ostro w lewo do Brańska, na wprost do Popław i Oleksina, a na prawo do

Brzeźnicy, Olend, Czaj, Pobikrów, Moczydłów, Pierlejewa i Grannego, którą dane mi było przejść wielokrotnie w przeszłości. Dojeżdżaliśmy do bardzo długiego drewnianego mostu. Po jego obu stronach rozciągały się bagna i dolina Nurca, który był akurat szeroko rozlany, tak, że cała dolina była pod wodą. „Jak morze!” — krzyknęła Halusia. Morza dotąd nie widziałem, ale teraz wyobraziłem, jak morze może wyglądać...

Na wysokim piaszczystym brzegu widniała zabudowa Brańska, rozległego nad Nurcem, którym spławiano drzewo z lasów rudzkich i przy Bindudze widać było tratwy, a most zdawał się końca nie mieć. Wreszcie dotarliśmy do Brańska (ok. 12 km od Rudki). Tu zarządzono dłuższy postój. Wóz zatrzymał się przed domem Brojdy, konik dostał torbę z obrokiem i wiadro wody, a my wszyscy zostaliśmy zaproszeni na „rybkę” przez małżonkę woźnicy. Pomyślałem: „Cała rodzina na jedną rybkę?” — kiedy ja sam zjadłbym ich z pięć, lub więcej, bo brzuch się wytrząsł i jeść się chce. Nastąpiło miłe rozczarowanie, gdy ujrzałem stół zastawiony białym obrusem i zastawiony półmiskami ryb różnych odmian i pod każdą postacią, że oko mi zbieleło z zachwytu. Po umyciu się przystąpiliśmy do „zmiatania” tego, co tkwiło na stole! Trudno wyliczyć to wszystko! W życiu tyle odmian nie widziałem i potem już nie jadłem za jednym zamachem. Brojdowa tylko cmokała i zachęcała do jedzenia:

— Uś! Niech pani inżynierowa raczi spróbować temu szczupakowi po żydowsku!

— Uj! I temu tyż, w galarecie! A może karpioniu dzykemu po grecku?

— A ty, Romuś, to widze repetujesz karasi w smetani? A smażonemu okoniowi się nie podoba? A tyn, w galarecie, z rodzynkami.

I tak w koło. Jadłem, aż mi się uszy trzęsły, bo co danie to apetyczniej wyglądające i smaczniejsze. Mamusia i Halusia to tak, po ty — ot, wszystkiego po troszku i obowiązkowo dwoma widelczykami, a ja z Tatą bez szczególnych Wersali, byle do syta i z przyjemnością.

Mama z Tatą białe wino, a ja z Halusią lemoniadę, sinalko lub wodę sodową z różnymi sokami, chałwę i lody, bo dzień był ciepły, a lody smaczne i na miejscu, bo własnej produkcji.

To była uczta! Jak się okazało wcześniej zamówiona i z góry zapłacona, ale przy pożegnaniu Ojciec dodatkowo położył dużą srebrną monetę, co aż rozczuliło gospodynię i życzyła nam wszystkiego najlepszego, zapraszając na przyszłość, z czego istotnie korzystaliśmy później nieraz, zwłaszcza gdy Ojciec przebudowywał most, skracając jego długość do 1/4 w stosunku do istniejącego, za co przyznano mu nagrodę wojewody białostockiego, ale to odrębna historia.

Po tym sutym obiedzie-uczcie i wypoczynku znowu na wóz i 25 km jazdy.

Brańsk niewiele różnił się od Ciechanowca, Bujenki czy też Rudki, tylko posiadał ulice brukowane, przy drewnianych domkach ogródki pełne kwiatów, ogrodzone płotami ze sztachetami malowanymi w różne kolory. Czysty, schludny. Kościół mniejszy niż w Rudce, ale miasto ciągnęło się i ciągnęło. Poza nim, na wzgórzu z lewej cmentarz. Naprzeciw nagły skręt w prawo i bodajże przejazd przez dwa mosty (później był jeden) i wyjazd stromy pod górę, na wprost kurhanu Kunata czy też Kumata, ostatniego wodza Jaćwingów, który w tym miejscu poległ w walce z Rusią. Ocaleli w bitwie wojowie usypali mu tę mohylę według dawnego zwyczaju i potomkowie ich założyli m.in. wieś Szmurły. Tak opowiadał Ojciec, a potwierdzali później mieszkańcy Kalnicy i okolicznych wsi wokół Brańska. Od kurhanu aż do Bielska przestrzeń niemal bezleśna wzdłuż drogi, a lasy widoczne tylko na horyzoncie, nie licząc drobnych zagajników. Kadłubówka, Łubin Kościelny z neogotyckim kościołem, to jakby granica od strony zachodniej, gdzie słyszało się mowę polską, jakiej używa Mamusia i my z Halusią, a już w Grabowcu wszyscy rozmawiają podobnie jak Tatusz, a jak będzie w Bielsku?

Zatrzymaliśmy się przy studni w Grabowcu, aby napić konia. Mamusia porozumiewa się po rosyjsku kupując ser, śmietanę, masło i coś tam jeszcze, a Tatusz po ukraińsku i to jego otoczyli gospodarze i z zaciekawieniem słuchają. Nagle gwar przycicha a ktoś oznajmia: „Szlachta ji'ede!” Istotnie, jedzie bryczka od strony Brańska i dwa wozy od stro-

ny Bielska. Mijają się i głośno pozdrwiają: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!” W odpowiedzi: „Na wieki wieków! Amen!” Tak jak w Ciechanowcu, Bujence, Rudce, Brańsku. Normalnie.

Potem znów wymiana zdań z Ojcem, wsiadamy na wóz i odjeżdżamy. „Szczśliwoji dorohi!” — rozlega się za nami. „Do pobaczenia!” — odpowiada Ojciec. Mnie nurtuje pytanie: Dlaczego gospodarze przycichli i po czym poznali, że to szlachta?

Pytam o to Tatusia. Wyjaśnia jakoś mgliście:

— Nie lubią się jakoś, nie wiem dlaczego, a poznali po czapkach.

— Jak to po czapkach? To po czapkach można poznać, kto jest kim?

— Ano, można! Polacy, czyli szlachta, jak ich nazywali ci ludzie w Grabowcu, nosi ciemnobłękitne, niebieskie czapki z czarnym daszkiem, tak zwane maciejówki, a ci gospodarze w Grabowcu, wysokie czapki, ze skóry baraniej uszyte lub ze sztucznego „baranka”, tak jak i u nas na Zaporoziu i na całej Rusi czyli Ukrainie.

— Ale Ukraina to daleko, a tu jest Polska, więc jak to?

— Tak wypadło. Tu jest państwo polskie, ale różni ludzie w nim mieszkają, np. Żydzi. I na Ukrainie nie brak Polaków, Rosjan i innych narodowości. Najważniejsze, żeby wszyscy żyli ze sobą w zgodzie. Gdy wyrośniesz, wiele zrozumiesz.

Za wiele z tego nie rozumiałem, ale jedno się utrwaliło — czapki. Odtąd z daleka wiedziałem z kim mam do czynienia. Gorzej było, gdy ktoś nie miał żadnego nakrycia na głowie, ale zdarzało się to bardzo rzadko i przez wiele, wiele lat noszenie czapek nawet w upały było modą ściśle przestrzeganą. Czasem zastępowały je słomkowe kapelusze, ale po ich kształcie i sposobie noszenia potrafiłem wkrótce odróżnić Polaka-szlachcica od Rusina/Ukraińca-włościanina, przeważnie potomka byłego chłopca pańszczyźnianego, który dla szlachcica pracował. Nie wydawało mi się to sprawiedliwe, a dlaczego tak się działo musiałem docho- dzić sam w miarę upływu lat.

Mijamy małe lasek Brzezinki, który wyrósł na nie uprawianych w czasie wojny światowej zagonach i wkrótce dojeżdżamy do najwyższego szczytu drogi, gdzie po lewej stronie jest zwirownia i jakiś cmentarz bez krzyży, lecz z kamiennymi, podłużnymi pomnikami z zaokrąglonymi wierzchołkami. Tatusz wyjaśnia: „Jest to cmentarz żydowski, kirkut, a więc na pewno w Bielsku mieszka dużo ludności żydowskiej.” Miał rację, o czym miałem przekonać się wkrótce.

Na razie przyglądamy się panoramie miasta, widocznej stąd jak na dłoni. „Boże! Jaki on jest ogromny! Końca nie widać!” — krzyknąłem w zachwycie. Cały prawie Bielsk wyglądał jak park w Rudce, tyle tu starych drzew, a prawie przy każdym domu sad i to wszystko

Jeden z najstarszych domów przy dawnej ul. Litewskiej w Bielsku /Fot. J. Hawryluk/

Dawny dworzec Bielski z „wodokaczką”. /Fot. z archiwum J. Hawryluka/

mieniło się w słońcu różnymi barwami jesieni. Bardzo mi się spodobał od pierwszej chwili. Tu zaczęła się moja dziecięca miłość do Bielska, aby już trwać bez końca.

Stale o coś pytałem.

— Co to za wieża na prawo?

— To wieża ciśnień. Wodokaczka.

Co to jest ciśnienie, nie wiedziałem, a „wodokaczka” w ogóle zbiła mnie z panatyku. Wieża to sam widzę, a ta reszta? Wstydzilem się pytać...

Kościoty od cerkwi, nawet nie wiem skąd, potrafiłem odróżnić po wieżach i kształcie kopuł, a po ilości świątyń wyciągałem, jak się okazało, właściwe wnioski odnośnie tego jaka ludność tu zamieszkuje — szlachta czy „miejscowi”, których dokładnie określić nie umiałem nie tylko w owej chwili, ale i wiele lat później, bo to była kwestia bardzo powikłana — przez szkołę i kolejne władze, które po sobie następowały. Nikt nie chciał nazwać prawdy po imieniu. Mącił mózgi.

Pośrodku miasta widać było okazały budynek ze szpicem u góry.

— To ratusz. Od niemieckiego słowa Rathaus, czyli dom rady miejskiej, siedziba burmistrza — od Burgermeister. Jest on w mieście tym, co sołtys na wsi, czyli zarządcą miasta, wspólny z radą.

Tak mniej więcej wyjaśnił Tatus.

I pojechaliśmy w dół ulicą Brańską, od której drogi i ulice rozgałęziały się przy jej końcu — na prawo do Bociek, na wprost do dzielnicy kolejowo-parkowej, a po przejechaniu torów kolejowych,

do Hajnówki, Orli, Kleszczel itd. Jechaliśmy główną ulicą, początek której nazywał się prawdopodobnie Mickiewicza, ale jej przedłużenie od kościoła pokarmelickiego w kierunku do Narwi nosiło miano ul. Litewskiej i niemal na jej koniec zawiózł nas pan Brojda.

Dlaczego aż tu wyjaśniło się wkrótce. Otóż to właśnie Tatusiowi naczelnik Powiatowego Zarządu Drogowego inż. Jan Zasztowt zlecił wytyczenia, pomiary, wykonanie projektu i nadzór techniczny nad jej budową, a jak to się odbywało opiszę oddzielnie, a wróć do pierwszych wrażeń jazdy przez Bielsk.

Od murowanego dworca lśniącego bielą z prawej strony, za którym stała też tajemnicza murowana „wodokaczka”, czy też wieża ciśnień, aż do celu naszej podróży zaobserwowałem następujące budynki murowane, a mianowicie:

a) ceglany gmach siedziby starostwa, z prawej strony, nie dojeżdżając do ul. księcia Józefa Poniatowskiego;

b) budynek poczty (dom był własnością p. Żmienka) przy rogu wyżej wymienionej ulicy i ul. Mickiewicza;

c) gmach gimnazjalny przy ul. 11 Listopada, z lewej strony od kierunku jazdy;

d) cukiernia Farbera, z prawej;

e) sklep żelazny Borowskiego, z prawej, i możliwe, że budynki przylegające;

f) apteka Boćkowskiego, naprzeciwko niemal;

g) księgarnia *vis a vis* ul. Kościelnej;

h) kościół parafialny przy tejże ulicy;

i) ratusz w centrum miasta;

j) kościół pokarmelicki, róg ul. Litew-

skiej i Żwirki i Wigury;

k) klasztor pokarmelicki, tuż za kościołem, przy ul. Żwirki i Wigury.

Poza wyżej wymienionymi było jeszcze kilka budynków, czy raczej gmachów murowanych, jak cerkiew na Hołowiesku i gorzelnia Dena. Pozostałe budynki były drewniane. Tuż przed wojną, w latach 1937-1939, zbudowano tzw. Dom Urzędniczy naprzeciw cmentarza i Dom Ludowy, kino-teatr przy ul. 3-go Maja i rozpoczęto budowę gmachu przyszłej siedziby banku na rogu ulic 3-go Maja i Mickiewicza, ale to była przyszłość.

Można dodać młyn elektryczny Pomeranica przy ul. Brańskiej i młyn przy ul. Widowskiej z pustaków. Od torów kolejowych aż po kościoła pokarmelickiego (czy dalej, nie pamiętam) po obu stronach ulicy były ułożone chodniki z desek. Stan ich nie był nadzwyczajny, bo ludzie poślizgając się padali, łamiąc kończyny, a zdarzało się, że mocno nadepnięta deska odrywała się od podłoża i waliła w czoło lub w nos pechowca. To trwało mniej więcej do 1932-1933 r., po czym ułożono chodniki z płyt betonowych. Jeźdźnię stanowił bruk „kocie łby” o bardzo zaokrąglonym profilu sklepienia, budowany na opak, tzn. od największych głazów w środku do coraz mniejszych na bokach. Trwał jednak ponad sto lat...

Przyjechaliśmy pod wspomniany dom, drewniany, parterowy. Wyładowano toboły i walizy. 2 pokoje z kuchnią i spiżarką, chlew. W izbach postawione, wypożyczone przez właściciela domu meble, do późniejszego zwrotu.

I tu czekała nas niespodzianka. Najbliżsi sąsiedzi z dziesięciu pobliskich domów, przyszli nas powitać i zaofiarować swoje usługi. Było to spontanicznie szczere i z miejsca zawiązały się znajomości i przyjaźnie trwające do dziś, choć tylko nieliczni jeszcze żyją. Do nich zaliczam Lewczuków, Kruczkowskich, Maleszkiewiczów, Dańków, Sakowiczów, Piaseckich, Aleksandrowicza Wincentego, Głowackich, Dąbrowskich, Fiedorowiczów, Waškę „Iwancia” i innych (Antychowicze, Barwiejukowie).

Znalazło się mleko, jaja, warzywa itd. Ojciec natomiast wkrótce wielu z nich zatrudnił na swych budowach dróg i mostów.

To tyle o zjawieniu się w Bielsku jesienią 1929 r.

Roman AWRAMENKO

Наші міста і села

Словник, ч. 10

ТРОСТЯНКА/ТРОСТЯНИЦЯ — село в гміні Нарва, з парафіяльною церквою Св. Арх. Михаїла. Перша згадка зі згаду XV і XVI ст. Біля 1560 р. село осаджено на 74 волоках землі, належало до фільварку Столовач. Наприкінці XIX ст. Тростянка начислювала біля 150 домів і 1000 жителів, в 1935 р. 206 домів і 1031 жителів. Зараз в селі понад 200 домів і біля 700 жителів. Trześcianka.

Церква і православна парафія існували вже в 1541 р. В початках XIX ст. парафія начислювала біля 1600 віруючих. В 1835 церква в Тростянці згоріла і парафію прилучено до парафії в Пухлах. Нову церкву збудовано в 1866 р., а в 1896 р. відновлено і парафію. В 1905 р. начислювала вона 2200 віруючих, які проживали в селах Тростянка, Білки, Саки, Городники і Іванки. До 1915 р. існувала в селі церковно-вчительська семінарія, якої початком була церковна школа, заснована ще в 1850 р. в урочищі Ставок.

В міжвоєнному періоді польська адміністрація на дозволила на даліше існування парафії. Щойно в 1928 р. дозволено створити в Тростянці філію парафії в Нарві. До цієї філії долучено також церкву в Пухлах. В 1935 р. церква в Тростянці підлягала села Тростянка, Іванки, Живково, Білки, Городники, Саки, урочище Ставок — разом біля 1800 віруючих. В селі також є цвинтарна каплиця.

Самостійність парафії в Тростянці відновлено щойно в періоді II світової війни. В 1945 р. начислювала вона біля 1300 віруючих. В 1958 р. парафії Тростянка, Пухли і Риболи, які належали тоді до Білостоцької єпархії, прилучено до Варшавської єпархії, яка обійма-

Церква Св. Арх. Михаїла в Тростянці

ла тоді всі українськомовні землі в Польщі.

ТРУБ'ЯНКА — назва поля в Кліщелях, де колись було село-передмістя Труб'янка. В 1560 р. займало 25 волок.

ТУРНА ВЕЛИКА — село в гміні Сім'ятичі. Перша згадка з 1580 р. Turna Duża.

ТУРНА МАЛА — село в гміні Сім'ятичі. Перші згадки з XVII ст. Turna Mała.

УЖИКИ — колонія, бувший фільварок біля села Городники в гм. Більськ. Перша згадка з 1576 р. Użyki.

УСНАРЩИНА — присілок села Ковела. В кінці XVI ст. Ян Снарський отримав тут 4 волоки ґрунту. Usnarszczyzna.

ХАНІ-ХУРСИ — село в гміні Нурець-Станція. Перша згадка з 1592 р. Chanie-Chursy.

ХЕРМА — присілок села Новосади, бувший двір (ферма), який належав до Дубинського ключа. Dubińska Ferma.

ХИТРА — село в гміні Гайнівка. Перша згадка з 1611 р. Назва від слова хитра — бистра, швидка (річка). Chytra.

ХЛЕВИЦІ — колонія села Ставиці, бувша колонія села Хлевиці, яке зараз в ССРСР. Перша згадка з 1592 р. Chlewiszczce.

ХОЄВО — село в гміні Бранськ. Належало до колишнього Бранського староства — в половині XVI ст. населення було тут майже повністю українськомовне. Chojewo.

ХРАБОЛИ — село в гміні Більськ. Перша згадка з 1536 р. Початково були заселені осочниками більського замку, які стерегли пуці поміж річками Орлянкою і Супраслею. Зараз в селі 42 домів і біля 160 жителів. Chraboly.

ХРАБУСТІВКА — село в гміні Нарва. Засноване мабуть в XVI ст. В 1890 р. засновано тут церковну школу грамоти. Chrabustówka.

ХРОНИБОРИ — село в гміні Ботьки. В XIX ст. проживало тут українськомовне населення, яке належало до православної парафії в Ботьках. Chronibory.

ЦЕЦЕЛІ — село в гміні Сім'ятичі. Виникли мабуть в XV ст. — перша згадка з 1580 р. Зараз в селі біля 80 домів і 300 жителів. Населення мішане. Особливістю української говірки села є, перейняте з мазовецького діалекту, тзв.

мазуракання тобто вимова *ч, ш, дж* як *ц, с, дз*. Давніше назва села звучала очевидно Чечелі. Cesele.

ЦЕХАНОВЕЦЬ — місто з православною парафією Вознесіння Господнього, положене вже за західною межею території заселеної українськомовними. В X-XIV ст. берегом річки Нурець, над якою лежить Цехановець проходив в цьому місці кордон Київської а пізніше Галицько-Волинської Русі.

Православна церква Св. Юрія існувала тут вже в XIV ст. В 1877 р. на місці старої парафіяльної церкви побудовано сучасну муровану церкву Вознесіння Господнього. Ciechanowiec.

ЧЕРЕМУХА/ЧЕРЕМХА — залізнична осада, центр гміни. Колишня назва Ожарово — від роду Ожаровичів, млинарів Більського староства, задуванних в XVI ст. Мурована парафіяльна церква в честь ікони Богородиці *Достойно єсть*, висвячена в 1995 р. Czeremcha.

Новозбудована церква в Черемусі

В 1986 р. засновано тут гурток Українського суспільно-культурного товариства і відбуваються українські фольклорні імпрези.

Гміна Черемуха займає 97 км² і начислює 12 сіл. Число населення в 1988 р. — 4269 осіб. За винятком самої осади, населення повністю українськомовне.

ЧЕРЕМУХА — село в гміні Черемуха. Заснована в XVI ст. — звалася тоді Нурець. В 1560 р. село осаджене було на

Успенська церква в Чижих

59 волоках, як передмістя Кліщель. В першій половині XIX ст., завдяки ініціативі кліщелівського пароха о. Антона Сосновського, засновано тут церковну школу. Зараз в селі біля 150 домів 650 жителів. На цвинтарі каплиця Св. Косми і Дем'яна. Діє тут жіночий фольклорний колектив, який не раз виступав на українському фестивалі в Сопоті. *Czeremcha Wieś*.

ЧЕХИ — село в гміні Орля. Перша згадка з 1560 р. *Czechy Zablotne*.

ЧЕХИ ОРЛЯНСЬКІ — див. Чохи.

ЧИЖИКИ — село в гміні Гайнівка. Перші згадки з XVII ст. Виникли як колонія села Чижі. В селі каплиця Св. Юрія. *Czyżyki*.

ЧИЖІ — село з парафіальною церквою Успення Пресв. Богородиці, гмінний центр. Село засноване з початком XVI ст. (перша згадка з 1529 р.) борниками, осочниками і стрільцями королівського Більського лісництва. Біля 1560 р. Чижі мали 62 волоки землі. В 1790 р. начислювали понад 200 господарств. Наприкінці XIX ст. було 149 домів і 789 жителів, існувала також школа. Зараз в селі біля 200 домів, 800 жителів. *Czyże*.

Православна парафія існувала вже в XVI ст. Дерев'яна парафіальна церква, в якій відкрито дуже цінний стінопис з XVII ст. згоріла в серпні 1984 р. (офіційно від аварії електричної інсталяції). Нову, муровану церкву висвячено в 1993 р.

Гміна Чижі займає 134 км² з 18 селами (23 оселі) і 3671 жителем. Повністю українськомовне населення.

ЧОРНА ВЕЛИКА (КОРОЛІВСЬКА) — село в гміні Городиск, окружене польськими селами. Перша згадка з 1512 р. В 1921 р. село начислювало 67

домів і 343 жителів (в тому 42 поляків). Після останньої війни частина селян виїхала до ССРСР, а на їх місце поселилося декілька родин поляків з ССРСР. Зараз в селі біля 90 домів і 360 жителів, в більшості українськомовних. На цвинтарі церква Божої Матері Казанської, побудована в 1858 р. — філія парафіальної церкви в Городискові. *Czarna Wielka*.

ЧОРНА СЕРЕДНЯ — село в гміні Городиск. Перша згадка з 1570 р. *Czarna Średnia*.

ЧОРНА ЦЕРКОВНА — село в гміні Городиск, з парафіальною церквою Покрову Богородиці. Перша згадка з 1434 р. Наприкінці XIX ст. було в селі 25 домів і 135 жителів. *Czarna Cerkiewna*.

ЧОХИ — село в гміні Дубичі Церковні. Перша згадка з 1560 р. Село належало колись до гміни Орля і тому при зміні офіційної назви з Чохи на Чехи (кінець XIX ст.) додано окреслення Орлянські. *Czechy Orlańskie*.

ШАСТАЛИ — село в гміні Більськ. Перша згадка з 1528 р. (тоді ще під назвою Кошино). Бувше село-передмістя Більська. *Szastaly*.

ШЕВЕЛІ — колонія села Видово. Перші згадки з XVIII ст. *Szewele*.

ШЕРНІ — село в гміні Орля. Належало до Орленської волости — в 1577 р. займало 9 волок землі, в селі була 1 корчма. *Szernie*.

ШЕРШЕНІ — село в гміні Мельник. *Szerszenie*.

ШЕШИЛИ — село в гміні Ботьки. Перша згадка з 1540-х років. В 1880-х роках засновано тут церковну школу грамоти (просвіти) — 25 вучнів. В 1929 р. проживало тут 52 родини. *Szeszyły*.

ШОСТАКІВКА — колонія села Нове Корнино. Перша згадка з 1616 р. (*Szostakowka Kuraszowska*). *Szostakówka*.

ШОСТАКОВО — село в гміні Чижі, засноване в 1566-1569 роках. *Szostakowo*.

ШПИТАЛІ — частина села Гределі. В XVI ст. для шпиталю Богоявленської (Михайлівської) церкви в Більську, королева Анна Ягайлонка надала ґрунт в селі Гределі, на якому виникло церковне село Шпиталі. *Szpitalce*.

ШУМИЛІВКА/СУМИНЩИНА — село в гміні Нурець-Станція. Перші згадки з XVII ст. *Szumilówka*.

ЩИТИ — село в гміні Орля з парафіальною церквою Усікновення Голови Св. Івана Христителя. В XVI ст. були власністю Іжиковичів. Дерев'яна церква з XVIII ст. з окремою дерев'яною дзвіницею з XIX ст. *Szczyty-Dzięciolowo*.

ЩИТИ-НОВОДВОРІ — село в гміні Орля. Давніше існував тут фільварок. *Szczyty-Nowodwory*.

ЯГОДНИКИ/ЯГІДНИК — село в гміні Дубичі Церковні, засноване поміж 1566 і 1569 роками. *Jagodniki*.

ЯГУШТОВО — село в гміні Більськ. Перша згадка з XVI ст. При переведенні поміри на волоки в половині XVI ст., приділено їх як передмістя для Більська. Назва походить від імені тодішнього короля Зигмунта Августа. Наприкінці XIX ст. було в Ягуштові 1216 жителів. *Augustowo*.

Церква в Ягуштові

ЯКУБОВО — село в гміні Ботьки. Наприкінці XIX ст. засновано тут церковну школу грамоти (просвіти). *Jakubowskie*.

ЯНОВО — село в гміні Нарва. Перша згадка з 1576 р. В другій половині XIX ст. засновано тут церковну школу грамоти. В 1891 р. було тут 16 домів і 153 жителів, в 1936 р. було 33 доми і 171 жителів, в 1959 р. було 36 домів і 176 жителів. *Janowo*.

ЯНЦЕВИЧІ — село в гміні Черемуха. Згадка з кінця XVIII ст., як про село з маєтком. *Jancewicze*.

ЯРМАКІВЩИНА — село в гміні Бранськ. В першій половині XVIII ст., проживало тут ще українськомовне населення, яке належало до уніятської парафії в Бранську. *Jarmakowszczyzna*.

ЯЦЕВИЧІ — село в гміні Більськ. Колишня осада королівських млинарів Яцевичів — перша згадка з 1576 р. Зараз в селі 30 домів, біля 130 жителів. *Jacewicze*.

Опрацював Юрій ГАВРИЛЮК
Фото автора

Південне Підляшшя 1939-1941

Частина 5

1941 рік

Ще цієї весни Гітлер зі Сталіном жили як „рідні брати” і старший підпомагав молодшому, який був зайнятий війнами, як лише міг. Тодішній кордон у Бересті переїхало особливо багато пшениці та інших харчових припасів. Все показувало, що не видно було на небі жодних знаків, які б свідчили про близькість війни на цьому фронті. Так само Губернаторство світило військовою пустою. Для більшого затемнення справи німці почали офенсиву на Балканах. Це їм обійшлося дуже скоро. Але у Білій також появилися перші ластівки. Прилетіли вони ще в часі, коли нерозтопленого снігу було досить багато.

Одного дня до другої половини помешкання, де я мешкав, приїхали автом 4 німецькі офіцери, які, лише перекусивши, зараз же поїхали у напрямку кордону. Вернулися вони аж перед вечером, були мокрі та обхляпані, що сушилися у мене цілий вечір. Я пробував „дипломатично” їх розпитати чи скоро буде війна з більшовиками, але вони за кожним разом уперто відповідали: „Ні! Ні! Жодної війни зі Сталіном не буде! Ми з советами друзі!” Така похапливість мене ще більше переконала в тому, що щось уже починає шикуватись.

Скоро у Білій настало Шевченківське свято і там на академії Гриць Яворів одверто заявив: „Незабаром дійде до удару німців з советами. Ще зараз ніхто з нами не говорить, але це їм нічого не допоможе. Врешті вони будуть мусити заговорити. І ми тоді скажемо своє останнє слово.” Яке слово буде, він так і не сказав, але ці слова підтвердили і мої власні спостереження.

Я вже не пригадую, чи то на цьому святі, чи на попередньому, інж. Пастернак читав реферата, у якому, між іншим, сказав таке: „Великість Шевченка — в тому, що він сказав слова, які сколихнули усім сходом Європи. Вони будуть ферментувати народами сходу доти, доки не повстануть там незалежні держави.” Тим часом вже вкінці березня прилетіли другі ластівки. Це були команди по ремонту авт. У тому же помешканню, що було поруч мене, поселилося трьох німців: якийсь лейтенант і двох майстрів. Що вони тепер ще робили, я не знав.

Цієї зими я вже робив проєкт своєї Вульки-Полиновської і до кінця травня він був майже готовий. А тим часом до нас почали летіти вже не ластівки, а цілі рої хижаків. Розправившись з Югославією та Грецією і заволодівши Балканами, німці уже в травні почали перекидати свої сили проти більшовиків. Уже в кінці травня у нас, в Білій, були частини, які займали Белград та Афіни. Одного вечора я мало не до 12-ї години ночі стояв і дивився як проходило німецьке військо. Але ж і було це військо! А який порядок та дисципліна! А моторизація! І все ж, не дивлячись на всі ці якості найкращого у світі війська, я дивився на нього і моє серце, пригадую про це дуже добре, стискалося від болю. Куди ці молоді юнаки ідуть? Що їх чекає напереді? Чи вийдуть вони переможцями у цім великім змагу?

Я вже бачив більшовицьку силу і знав її вартість. Правильніше це була безвартість, а все ж то була маса, яка при тому терорі, що там існував, могла ставити й ставити опір без кінця. До всього цього я був уже дещо переконаний у силі советської авіації. Я думав, що першого дня, коли почнеться війна, ця авіація прикордонні міста зрів-

няє з землею. На підставі таких міркувань я будував і своє життя. Тоді ж я постаовив за всяку ціну вирватися з Білої і засісти на глухому селі. Отже, я вирішив виїхати до своєї Вульки і там виносити проєкт. Щось у перших днях червня намір свій я виконав: з цілою своєю родиною опинився у Вульці.

Я потрохи виносив проєкт на ґрунті і далі опрацьовував його на перворисі. В міжчасі я заглядав до Білої, щоб довідатися про життя моїх друзів: Соловія, Нізієнка, Пантелевича та інших. Всі ми жили у напруженні, сподіваючись, щохвилі громів на нашому фронті. Там було майже те саме, що і в нас. Військових побільшало. До Нізієнків заходили якісь „женихи”, але ніхто нічого не знав. Раз я сидів на лавці у сквері, що навпроти нашого комітету. Мені прийшли до голови думки, що добре було б, коли б у наше українське життя ніхто не вмочав своїх пальців. Які б прекрасні форми життя ми тоді витворили! От хоч би й зараз. Усі ми працюємо. При цьому даємо працю і всім нашим хлопцям, які прибули до нас. Особливо прислужився у цьому наш Малюта. І всі задоволені. Як ми гарно улаштувалися зі своєю церквою! Ми всі там збиралися і кожен вніс туди часточку свого датку: і ми з центральної України, і галичани, і кубанці (Бігдай). Ми мали наше Богослуження, яке було, правда, подібне і до галицького. Галичани навчили нас молитви за Україну. А всі ми разом збиралися і молилися. Однак ця іділія тяглася лише до приїзду грекокатолицького священика, Приїхав він і... ми розкололися. Правда, декотрі хлопці у нас далі залишилися, а все ж ми у церкві розійшлися. Ми вже не збираємося більше у неділю під церквою, не ділимося більш своїми враженнями, не єднаємося більше так щиро нашими душами. „Ну! — думаю, — якось воно то буде! Все ж ми маємо комітет та інші установи, де ми збираємося для обговорення наших загальних справ. Якось то воно буде!” — вдруге пригадалися мені слова безсмертного Купер'яна.

Німецька офенсива на сході

У п'ятницю, 20 червня 1941 року, я вийшов на сіножаті коло села, щоб розбивати їх на нові ділянки. Скористався я з тієї okazji, що військо, яке стояло у нашому селі вийшло десь, а на його місце прийшли якісь обози. Перед цим майже тиждень великі маси війська, разом з моторизованими частинами цілий час пересувалися по звичайній польовій дорозі, що лежала коло 2 км позаді села. Вони робили страшенну пилуюку і я був певний, що це зауважили і більшовики. Також в тій же самій годині з'явився німецький літак, який зі страшенною швидкістю вилітав десь з-позад Білої і „просвистував” у напрямку кордону, де завертав і летів на південь. Всі знаки тут показували, що німецький наступ ось-ось почнеться, тим часом на другому боці про це абсолютно нічого не знали, як виявилось пізніше.

У цей день, вийшовши на сіножаті, я витикав лінію і почав розміряти. Бачу, до мене ідуть двох німецьких офіцерів. Підійшовши до мене, вони запитали, що я тут роблю? Я їм пояснив свою праю і при тому показав своє уповноваження від уряду. Вони прочитали і сказали, що все гаразд, але краще було б коли б я знявся з роботи і йшов собі додому. Мені не лишилося іншого

виходу як послухати їхньої доброї ради.

Цього ж вечора вони завітали ще раз до мене на мешкання. По короткій вступній балачці вони стали випитувати мене про совітську армію та її силу. Я відповів їм щиро й отверто: „З того, що я коротко їх бачив та з інших чуток я маю про ту армію таке переконання, що по 2-х, 3-х міцних ударах вона розсиплеться і взагалі Союзівський Союз розпадеться, коли до військової сили додати ще інші, захоплюючі для народів гасла!“ Вони якось ніби не дуже вірили моїм словам. Але при балачці вони дуже зневажливо висловлювалися про італійців, кажучи, що вони вояки нікудишні, зате робітники добрі.

21 червня раненько я бачив як з маєтку коло Янова, що лежав на самому кордоні, гнали породисту худобу десь в напрямку протилежному до кордону. Цей день минув тихо і як би все замерло. Коло години 11-ї до села прибуло двох польових жандармів і зібрали сход усього села. Вони прочитали наказ військової команди до мирного населення у прикордонній полосі. Показалося, що серед зібраних людей ніхто не розумів німецької мови. Хтось згадав про мене і вони послали старосту за мною. Прийшлося мені стати їм за перекладача. Наказ був такий: Завтра рано жодної худоби не виганяти з двору аж до розпорядження, сьогодні зробити запас харчів для худоби, нікому з мешканців не вільно виходити поза стодоли далше як на 100 кроків, бо може бути застрілений, а найкраще кожному господареві залишатися на своєму подвір'ї.

На цьому жандарми розпрощалися і пішли. Але зробили це лише для близіру. Цього вечора ми лягли спати раніше. На диво спав я цієї ночі добре. Щось мені снилося досить приємне і якраз під цей сон я почув дивний свист. Здавалося як би свистав вітер десь у вишні. Під цей свист я і прокинувся. Я не міг вийти з дива, що то був за незвичайний свист. Коли я отак думав, чую, наближається знову щось з подібним свистом. Цим разом я роззвінив у свисті і лопотіння пропелерів. „А! Так, це летять літаки! — подумав я. — Що ж це таке? Невже війна починається?“ Мерщій одягнувся і вискочив на двір. У снігах мало не звалився через сплячого там у сидячій позі, просто на підлозі, німецького жандарма, який нам приніс учора наказ не виходити з двору. Він прокинувся від цього і ніяково, як би виправдуючись, пішов теж на двір за мною.

Цього 22 червня 1941 року ранок був чудовий. Цілий схід горів у червоному полум'ї світанку і розливався на всі боки різними відтінками усіх кольорів. Була надзвичайна тиша, як би у ніч під Великдень. Єдине, що не пасувало до великодньої ночі, це були громади літаків, які все летіли і летіли на схід. За клуною нашого господаря стояла досить численна громада місцевих людей, які затаївши дух дивилися всі на схід. „О, чуєте!“ — каже один, старший вже чоловік. Цим разом і я почув відгуки далеких експлозій. Скоро літаки почали повертатися назад, інші знову летіли на схід, а ми стоїмо під клуною і дивимось, як би це й не був початок найжорстокішої і найкровопролитнішої війни у світі, у якій полягли мільйони жертв.

Вже було цілком розвиднилося коли десь ліворуч Янова якось, ніби несміливо, бухнула гармата. І раптом усе на світі перемінлося. Скільки могло схопити вуха, праворуч і ліворуч загриміли гармати. Скоро декотрі відтинки замовкли. Декотрі стріляли може й пів години, а потім впливало поверх скривавлене сонце і все стихло знову. Пару разів я ловив знайомий мені звук далекого скоростріла. Чути було теж як би звук тяжкого незрозумілого

руху і все. Настала знову тиша, яку час-від-часу переривали перелітаючі літаки. Більше ми не бачили німецького війська...

Цього достопамятного 22-го червня 1941 року була неділя. Погода стояла прекрасна і все як би віщувало перемогу, здавалося, щасливому великому німецькому переможцеві. Легко і приємно поденеровані, ми вже не лягали спати, і так і залишилися сидіти на ганку. Я все думав: „Де ж та величезна повітряна совітська флота, про яку так розписувалися більшовицькі агенти під час їхнього перебування в Білій у 1939 році? Вони ж тоді твердили, що коли совітські війська 17 вересня 1939 року зблизилися до польського кордону, то від мас літаків на землі потемніло. Отака облудна пропаганда і замилювання очей. Але де ж та маса літаків, щоб бодай показатися на люде?“

Нарешті показалися і вони. Було їх щось коло вісьми штук. Летіли досить низько і від того виглядали величезними машинами. Летіли вони поволі, тяжко і назграбно. Одна німецька гармата (флак) почала їх обстрілювати і вони незугарно почали маневрувати. Ми вийшли на вулицю і обсервували їх лет. Скоро я зауважив на одному вогонь і дим. Якийсь час цей літак, мов п'яний чи непритомний, крутився і точився з одного кінця в другий. Нарешті вирівнявся сторч (вниз головою) і зі страшним ревом, мов ранений звір, гупнув на землю. Це було величаве і разом страшне відовище. Я ніколи не думав, що літак — істота жива. Виходить же, що він таки на правду живий. Він глибоко зарився у землю на полі, кілометрів три від нас.

Заняті літаком ми й не звернули уваги на білу плямку, яка з'явилася над лісом. Можливо, я б цього так і не побачив, коли б хтось не гукнув: „О! Ондечки льотчик на парашуті спустився над лісом!“ То і була та біла плямка. Спускався він дуже поволі, якби йому не хотілося попадати у ворожі руки. А все ж грізна дійсність чи, вірніше, колись рідна, а тепер така страшна для нього, земля наближалася грізно неумолимо.

Дивлячись на нього збоку нам здавалося, що він спускався на землю дуже повільно. У дійсності за яких 15-20 хвилин він зробив коло 3-х кілометрів, що виходило на одну мінуту 150 метрів. Скоро він зник для нас десь за лісом. Я думав, що летун там десь сховається і урятується від неволі. Однак так не судилося. Через яких 10 хвилин повз нашу хату пролетів німецький мотоцикл з причепкою, у якій сидів босий, у якомусь кумедному вбранні, молодий чоловік. Два німці сиділо на машині: передній правив, а задній тримав у руках пістоля. Коли вони порівнялися з нашою хатою, задній показав пістолем на сидячого у візку молодого чоловіка. Показав він це для німецького жандарма, що сидів на ганку нашої хати. З його жесту я зрозумів, що то був совітський летун. Тоді ж я довідався, що у сусідньому селі стояв німецький штаб дивізії.

Решта совітських літаків покрутилась трохи над нами і чомусь скинула одну-єдину бомбу на виселок (дві хати) коло нашого села. Німецьким фірам, які там стояли вона нічого не зробила, зате поранила жінку й дитину, що стояли серед двору. На цьому їхня акція скінчилася і я їх побачив щойно через пару місяців, коли вони летіли „на Берлін“. Долетіти їм тоді не пощастило, бо німецькі літаки їх перестріли на дорозі і ні один з них додому вже не повернувся.

(далі буде)

Данило ЛИМАРЕНКО

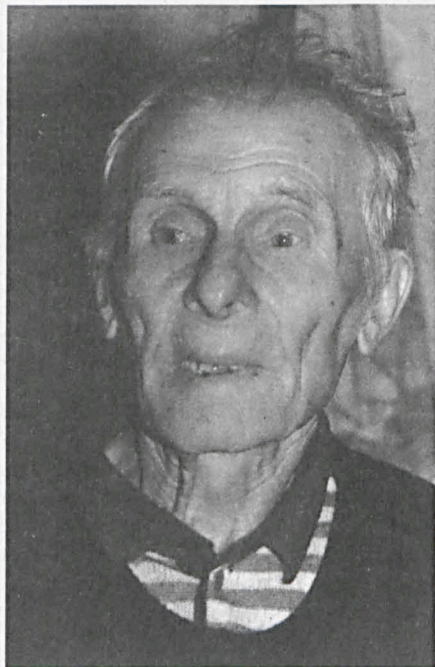
Брукарі із Мокрого

Мокре — село на Підляшші, 10 км на південь від Більська. Як і кожне село, в минулому мало своїх численних майстрів. Всім в околиці було відомо, що найбільше брукарів саме в Мокрому. Найстарший з них — Михайло Лукашук. Чому він почав працювати при побудові доріг? Каже, що з бід.

В цей час на селі жило багато людей. Сім'ї були багаточисленні, а щоб кожному дати кусочок землі, то з часом прийшлося б обробляти загон або два покоси. Сам пам'ятаю, як з Мокрого або Кнорид приїжджали до нас, до Молочок, „на болота” сушити сіно. Косили конними косянками — всього три покоси. Довжина, цих покосів, бувало доходила і до кілометра.

— В нас було два брата й дві сестри — згадує Михайло Лукашук — і я рішив поїти в зарубкі і занявся брукарством.

Лукашук працював при побудові доріг з 1918 року. Брукував за санації, за советів, за німця, за демократів.

Михайло Лукашук — найстарший брукар із Мокрого (нар. 1910 р.)

На дорозі Ленево — Кленики, 1956 р. Сидять зліва: Григорій Левчук з Кривої та Леон Мусько, Олександр Рижик, Іван Прокоп'юк — всі з Мокрого.

Народився 29 жовтня 1910 року. Біженство. Пермська губернія, місто Кушва. У 1918 році повертається до рідного села, де ще панував німець.

— Потум Англія і Франція дала приказ німцю, щоб вун з тих теренув виступів, то потум полякі напали на його і безоружували. Тодги за німця була зробљона трактова дорога до Сім'ятч.

Вперше Михайло Лукашук навчався брукарства у Серафіма Цара, з бригади Григорія Никитюка, який був „царським майстром”. Тодги робів у Цара Юрчук, його син Ніканур, Микіта Прокоп'юк, там і робів жид Вейвель з Більська. Колька Хведорув не робів, вун учився у Васіля Сьнікувського, а Васіль виучився брукаром у Ригора Трохім'юка. А Борис і Колька, як ми його називаем Дачнік училіся у

Гайнівка, 1955 р. Сидять зліва: Серафим Цар (вчив брукарства М. Лукашука), Г. Левчук, О. Рижик, Костянтин Прокоп'юк. Стоять: Ян Ленартович, Андрій Григорук (родом з Круглого), дорогомiстр Тваровський, жінки з Гайнівки.

Більсь-Підляський. Зліва: К. Прокоп'юк, Павло Рижик, О. Рижик, Олексій Прокоп'юк, Я. Ленартович, Микола Шурпик.

Ригора. Ригур був цілим пудрадчиком, разом з їм робілі Санька і Ванька, бо Мітька і Стьопа (тоже сини Ригора) робілі у Авраменка.

— Знаєте, брукарство то така робота, на якую нема рецепту. Кожен камінь мусіт мі'єті своє місце. По боках клалі лаву, з найбульших каменюв, а потум ішли „номера”, аж до середини, де білі найменші камені.

Розподіл роботи був такий: майстер брав одного або двох брукарів, які найкраще знали вкладку, найчастіше це були селяни з поблизьких місцевостей, і починали класти каміння. Помічники підвозили пісок, каміння, копали рови. Ті, які навчилися брукарства, виготовляли „шабер” та займалися трамбуванням. „Шабер” виробляли із найгіршого каміння, яке роздробляли на дрібний мак. Дерев'яними носилками носили на покладену бруківку та засипали простір між камінням. Після цього до роботи приступали трамбувальники. Кожен камінь втрамбували в землю шонайменше 10 см.

Леон Мусько та Олександр Рижик не могли дочекатися, коли ж майстер дозволить їм перейти з трамбування до вкладання каменю. Врешті засмакували справжнього брукарства, при вкладанні дороги в селі Макувка. Хоча праця була важкою, але залишалися ще сили і на забаву. А коли брукарі отримували плату, то це було справжнє свято. Наймали музиків, із села запрошували молодь і починалося гуляння.

— Серафім Цар точно виплачував гроші. Знаєте, молодий майстер —

шанувався значить. Одинецький дав йому роботу і вун обходівся з людьми добре. А вже Нікіт'юк брав товари в магазині казав, щоб розплатітья, як достане виплату. А як доставав гроші, то зразу втікав. Говорилі, що Гришка бороду покідав. Їдемо до Скупова, а там говорять: „Гришка бороду покінув”. Заїжджаємо до Корольового Моста і там Гришка бороду покінув...

Однак не „бороду” залишали брукарі, а дороги. Коли розвивалися засоби транспорту, то одночасно і кращали дороги. І нема посусідьки жодної гміни, де б не було доріг побудованих мокренськими майстрами: Більськ, Нарва, Наровка, Біловежа, Корольовий Мост, Бранськ, Сім'ятичі, Кліщелі, Ботьки...

За советувто я будовав льотніско в Піліках. Вже одну площадку зробілі — 10000 квадратних метрув і хотілі

на другу переходіті і тут вже вуйна... Поробілі концерти, погулялі, брацтво помучилось і пуйшло спаті, а тут німець вже гріє... Ми заїхалі на роботу, то вже може з 50 чоловік втувек. Тут маскіруют, одни кажут — вуйна, другі кажут — мацьобри. „Не поймаєшь!”.

Приїхав я з роботи, то неділя якраз була. В мене в Ботьках у кравця двоє нававіць і піджак шився. Поїду я до його. Заїхав — пустіє Ботькі. Повтікалі всі за місто. То я побув і поїхав. Ворочаюсь додому — а тут, од Кнорид, в лісі, пудносіт руку совсьцькій капітан:

— Одкуда едете?!

Я кажу:

— З города Ботькуе.

— А куда едете?

— В деревню Мокре — толкую.

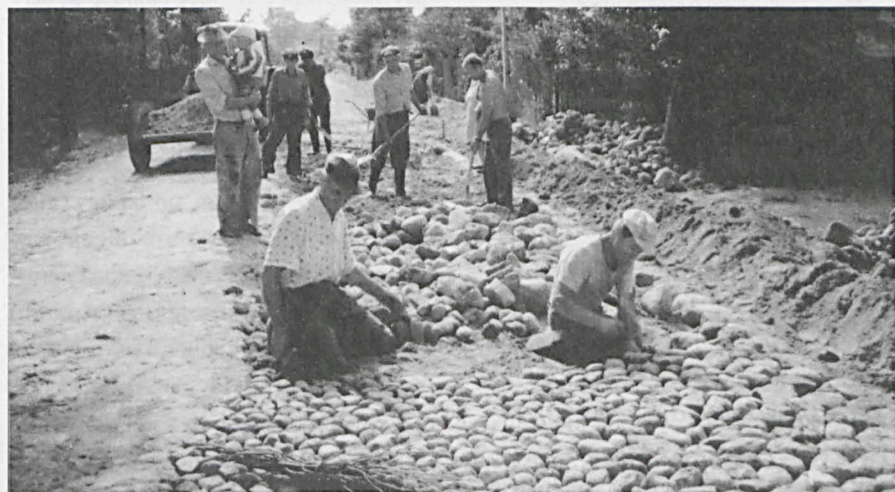
Провірієв документи у мене і пустів. І кажу йому правду, що ї'єздіє до кравця по піджак, по штани. Бачите — голова була моя! Вуйна, а я сядая на ровер і їду до Ботькув нагавіць шукаті! О, де дурніця була!

В час війни Михайло Лукашук брукував в Більську. Потім перейшов на „Брестський гостинець”, що через Кліщелі йшов аж до Берестя.

Після війни було чимало доріг до ремонту, або просто треба було збудувати нові. З часом брукарів витискав асфальт. Всю майстерність, тяжку працю закрила чорна смола.

Чи вернеться знов традиція бруківки? Хто знає? Що багатші замовляють до своїх „палаців” під'їзд якраз кам'яний.

Іван ХВАЩЕВСЬКИЙ

Молочки, 1991 р. На каменях сидять: Микола Гуральчук та О. Рижик.

Українські прислів'я та приказки

Частина X: Ще раз про характер людей

В кожному суспільстві шанують порядних, тобто совісних і чесних людей. На селі, де люди так часто безпосередньо спілкуються з собою, де про кожного всім все відомо, де не раз приходиться звертатися до сусідів за порадою чи допомогою, ці якості людського характеру цінуються особливо. Тут кожна неправда, обман швидко вийде на верх і тому совістю торгувати не можна, бо будеш не чоловіком, а просто свинею.

- Яка совість, така й честь.
- Безчестя гірше смерті.
- Бережи честь з молодю,
а здоров'я під старість.
- Добро стратити — наживеши,
честь втратити — пропадеши.
- Як не маси краси,
то май хоч честь.
- Скромність прикрашає людину.
- Від своєї совісті не втечеш.
- Водюю, що хочеш,
лиш сумління не сполощеш.
- Очі — міра, душа — віра,
совість — порука.
- Руки білі, а сумління чорне.
- Совість гризе без зубів.
- Хто чисте сумління має,
той спокійно спати лягає.
- Сором казати, а гріх утайти.
- Сором — не дим, очей не вийсть.
- Хоч ганьба очі не вийсть, але
не дає між людьми показатися.
- Чужим добром не розбагатієши.
- Чужим коштом не нагрієши.
- Не пхай свою ложку
в чужу миску.
- Нелізь нікому з постолами в душу.
- Кривими дорогами ходиши,
добра не жди.
- За твоє добро — кулак тобі
в ребро.

— Не бери, де не поклав.

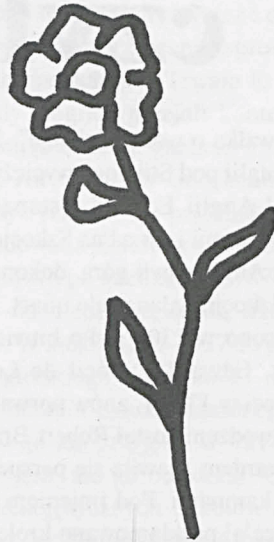
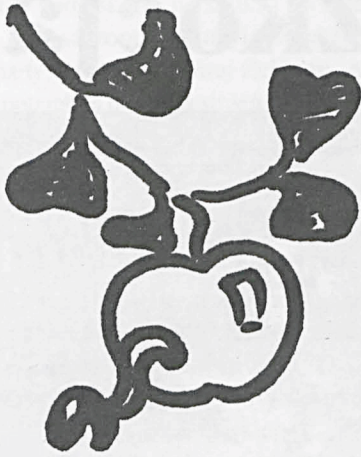
- Одна дядя, що за рибу, що за рака.
- Не плюй у колодязь, бо прийдеться
ще з нього води напитися.
- Йому в очі наплюй,
а він обмажеться тай каже:
„Роса Божя”.
- Нічого, що руки чорні,
аби душа була чиста.
- Слово дорожче грошей.
- Свині в городі одна честь: поліно.
- І святи свино, то свиня
все свинею буде.
- З газдами — газда, з панамі
— пан, з свинею — свиня.
- Хто кривдить людей,
той кривдить своїх дітей.

На жаль натура людська така, що ми дуже радо любимо обговорювати інших людей. Ми відразу спостерігаємо всі їх недоліки, які інколи навіть значно перебільшуємо. Буває й так, що наші судження є дуже суб'єктивні, або навіть й неправдиві і ми кривдимо цих людей. А тоді не приходиться якось нам до голови, щоб подумати про себе — чи ми

кращі від них. Прислів'я народне нам це прямо підказує: „Інших не суди, на себе погляди”.

- Сам блудить, а других судить.
- Зробить з малого велике,
а з чорного біле.
- У нього стільки правди,
як у кози хвоста.
- Він завжди правду каже,
коли не бреше.
- Нема такої хусти,
щоб зав'язала людям вуста.
- Ворота зачиниши,
а людям рота — ні.
- Чужий рот — не хліб, не зачиниши,
як розчинишся.
- Коли хочеш знати, що в тебе
дома, сходи та в людей спитай.
- Слово — не стріла, а глибоко
ранить.
- То така людина, що де що ро-
биться, то скоріше од попа знає.
- Вимети сміття перш зі своєї
хати, а опісля заглядай до чужої.
- Хату мети, а сміття
на вулицю не неси.
- Добре кум говорить,
лиш кривий рот має.
- Знає кум та кума,
та людей півсела.
- Лиш чужими очима можна
бачити свої гріхи.
- Чуже бачить під лісом,
а свого не бачить під носом.
- Хороша чутка далеко чутна,
а погана ще далі.
- Не задержиться в нього нічого,
як у роті вода.
- Сорока сороці, ворона вороні,
та й піде чутка.

Ой не любили в народі також брехунів. А де ж їх бракувало? Завжди в громаді знайдеться людина, яку дуже язик свербить і не може його

— *Брехня густа, але пуста, а правда рідка, зате, як квітка.*

стримати, та поре п'яте через десяте,
а толку ніякого.

— *Бреше, як з книжки читас.*

— *Брехати — не ціпом махати.*

— *Брехнею далеко не заїдеш.*

— *Брехня і приятеля робить
ворогом.*

— *Брехня — гірше злодія.*

— *Брехня, мов куля зі снігу: чим даль-
ше котиться, тим більша стає.*

— *Брехня правди не любить.*

— *Брехня густа, але пуста,
а правда рідка, зате, як квітка.*

— *Брехуна впізнаєш по очах,
а осла — по вухах.*

— *Брехун бреше, а дурень й віри йме.*

— *Брехунові не вір, хоча
і правду каже.*

— *Брехун раз на рік правду каже,
та й то касться.*

— *Бреше і не заїкнеться.*

— *Бреше і оком не моргне.*

— *Бреше та й дивиться,
хоч би очі заплющив.*

— *Брешіть куме, та й міру знайте.*

— *Воно-то правда, та брехнею
дуже пахне.*

— *Йому так збрехати, як хліба
з маслом з'їсти.*

— *Краще гірка правда,
ніж солодка брехня.*

— *Не випросить, то вибреше,
а з голими руками не піде.*

— *Нехай бреше на свою голову.*

— *Ніхто так часто не запевняє
про свою „правду“, як брехун.*

— *Оббрехали мене вороги
— від ніг до голови.*

— *Одна брехала, друга не розібрала,
а третя по-своєму перебрехала.*

— *Пес бреше, а вітер несе.*

— *Так чисто бреше, що й віяти
не треба.*

— *Хто вмів брехати,
той і вмів красти.*

— *Як хоч щось збрехати,
то ліпше язика прикуси.*

Погано брехати, але насміхатися
з ближніх також не годиться. На-
смішка буває болюча, а від сміху до
плачу часом дуже близько.

— *Вам сміх, а мені біди міх.*

— *З других сміявся,
а сам в біду попався.*

— *Насміхався голий зі стриженого.*

— *Насмішки боїться навіть той,
хто вже нічого не боїться.*

— *Одні очі і плачуть і сміються.*

— *По сміху часто плач наступав.*

— *Не смійся з другого,
щоб і тобі не було того.*

— *Не смійся із старого,
бо й ти будеш старий.*

— *Хто у п'ятницю сміється,
той у неділю плаче.*

— *Вмій жартувати, та знай
коли перестати.*

— *Не треба з тим жартувати,
що болить.*

— *Я на жарт сказав,
а він на правду взяв.*

Мабуть гіршими від брехунів і
тих, що люблять насміхатися, є лю-
ди лукаві. Вони не доброзичливі, го-
ворять одне, а думають друге, жи-
вуть хитрощами. Таких людей тре-
ба берегти.

— *На язичі медок, а на серці льодок.*

— *Слова — як мед, діла — як полин.*

— *Словом — як шовком вишивас,
а ділом — як шилом шпигас.*

— *Щебече, як соловейко, а кусас,
як гадюка.*

— *Ангельський голосок,
а чортова натура.*

— *М'яко стеле, та твердо спати.*

— *Гарно колишеєш, та сон не бере.*

— *Гарно щебече, та погано слухати.*

— *„Не до вас гуси я йду, а водиці
напитися“ — каже лисиця.*

— *Лисиця спить, а курей бачить.*

— *За грубе слово не сердися,
а на ласкаве не надійся.*

— *Не той ворог, що перед тобою,
а той, що за спиною.*

— *Сама баба сметану злизала,
а на kota сказала.*

— *В чужу душу не влізеши.*

— *Вигрів гадюку за пазухою.*

— *Одним оком спить,
а другим бачить.*

— *Шкутильгас на ногу,
та не знає на котору.*

— *Він глухий, як кажеш „дай“,
а як скажеш „на“, то чує.*

— *Де простота, там і доброта,
а де хитрощі — чортам радіщі.*

— *Дмитер хитер: з'їв курку,
та сказав, що полетіла.*

— *Хитрощами не довго проживеши.*

— *Слова ласкаві, та думки лукаві.*

— *Тиха вода греблю рве.*

Микола РОЩЕНКО
Рнс. Дон-Петро

Albainn czyli Szkocja

Kaledonią zwali Rzymianie północną część Brytanii. O ile stosunkowa niedostępność Kaledonii od południa sprzyjała zahamowaniu przenikania Rzymian, to fakt, że w największym miejscu jedynie 25 km morza dzieli brzeg Irlandii od południowo-zachodnich wybrzeży Szkocji spowodował, że w V w. na tamtejsze autochtoniczne ludy piktyjskie najechali przybywający z Hibernii Celtowie, plemiona Goideli.¹ Goidele osiedlali się w bezludnej południowo-zachodniej Kaledonii. Wnet doszło do starcia z Piktami. W V w. Szkoci już się zadomowili w Kaledonii, zakładając tam królestwo Dal Riada. W 844 r. Kenneth Mac Alpin zjednoczył Szkotów, podporządkowując sobie Piktów. Powstał załążek niezawisłej Szkocji. W 1018 r. król Malcolm II (1005-1034) pobił Anglików, poddając swej władzy południe Szkocji. W XI w. ukształtowało się królestwo szkockie. Malcolm III (1057-93) zmuszony był uznać się wasalem króla Anglii, Wilhelma II. Szkockie ataki na Anglię w 1070 i 1077-1079 r. skończyły się niepowodzeniem. W równinnej, południowej części Szkocji rozwijała się uprawa ziemi i umacniał ustrój feudalny. Feudalowie mieli praktycznie nieograniczone prawa w swych włościach, król sprawował władzę nominalną. Na północy zachowały się stosunki klanowe. Wodzowie klanów stawali się panami feudalnymi.

Około XIII w. gaelickie języki Szkocji, Eire i wyspy Man były tym samym językiem goidelskim. Jeszcze w 1249 r. miała miejsce tradycyjna intronizacja szkockiego króla. Po mszy w kościele król ze swiątą podchodził do kamiennego stolca, gdzie jego cały rodowód recytowano mu w gaelickim języku szkockim, podczas gdy lud składał władcy hołd.

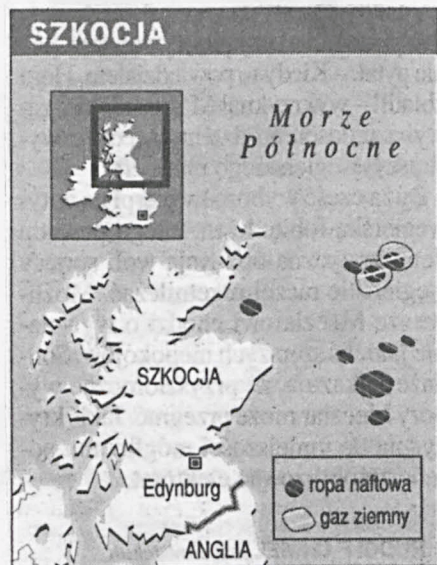
Kiedy w 1286 r. zmarł Aleksander II, król Szkocji, Anglicy podjęli próbę podboju i podziału Albainn. Jednak w 1297 r. w Szkocji wybuchło powstanie pod wodzą Williama Wallace. Anglicy wysłali do niego posłów w celu przeprowadzenia rozmów, lecz Wallace odprawił ich, odpowiadając, że jego zadanie

to „walka o wolną Szkocję”. W 1298 r. w batalii pod Stirling zwyciężyli Szkoci. Król Anglii Edward I stanął na czele nowej armii i ruszył na Szkocję. Pod Falkirk Anglicy byli górą, dokonali grabieży Szkocji, paląc wiele miast. Wallace’a stracono w 1305 r. Po bitwie pod Falkirk, Edward I wrócił do Londynu, a Szkoci w 1306 r. znów porwali za broń. Ich wodzem został Robert Bruce. Przed Edwardem I jawiła się perspektywa nowej kampanii. Pod imieniem Roberta I, Bruce’a² proklamowano królem Szkocji (1306-1329). Edward I, król Anglii zmarł w 1307 r. W 1314 r. inwazji dokonała najpotężniejsza ze wszystkich angielskich armii, jakie kiedykolwiek wtargnęły do Szkocji, ale rozgromiono ją pod Bannockburn, gdzie zginęło mrowie anglonormańskich rycerzy. Anglia uznała wtedy szkocką siłę i niepodległość.

W 1320 r. przedstawiciele szkockich włościan i szlachty wysłali do papieża pismo znane jako Deklaracja z Arbroath. Reprezentanci narodu szkockiego zapewniali papieża, że będą bronić niepodległości i wolności, bo są to przymioty, które człowiek wolny oddaje tylko za cenę życia.

W 1322 r. Anglicy ponownie wdarli się do Szkocji i ponieśli klęskę. Po traktacie pokojowym w Northampton w 1328 r. Anglia musiała uznać niepodległość Szkocji. Angielscy lordowie, którzy już wówczas mieli pokaźne włości w Szkocji, zachowali je z mocy porozumienia. To porozumienie to jeden z pierwszych kroków do rugowania Szkotów z nizin. Nazwa Lowlands odnosiła się do kraju już zanglicyzowanego.

Parlament szkocki powstał w XIII w., reprezentując szlachtę i duchowieństwo — ukształtował się w trakcie trwania wojny o niepodległość. W 1326 r. w parlamencie znaleźli się po raz pierwszy reprezentanci szkockich miast, których rola i znaczenie wzrosły, podobnie jak i znaczenie rycerstwa. Upadała władza króla — trwały wojny pomiędzy szkockimi rodami arystokratycznymi (Douglas, Hamilton). W walce przeciwko królowi feu-

dalowie i arystokraci często uciekali się do pomocy Anglii. W 1371 r. rozpoczęło się panowanie dynastii Stuartów. W 1388 r. Anglicy spustoszyli południe Szkocji. Szkoci doznali porażki w 1513 r. w bitwie pod Flodden oraz w 1542 r. pod Solway Mosse. Feudalne waśnie w Szkocji przyczyniały się do jej klęski we wznowianych w końcu XIV w. wojnach z Anglią (Szkocja sprzymierzała się z Francją).

Początkiem schyłku szkockiej niepodległości stał się rok 1603. Szkocki król Jakub VI został wtedy równocześnie władcą Anglii. Oliver Cromwell — kat Irlandii, był równocześnie katem Szkocji. Zwycięzył on Szkotów w bitwie pod Dunbar w 1650 r. W 1707 r. parlament w Londynie ogłosił „akt unii” Szkocji z Anglią. Stały się one w myśl tego postanowienia „jednym wspólnym krajem Anglików i Szkotów”.

Przypieczeniem angielskiej okupacji było stłumienie powstania szkockiego w 1745 r., na którego czele stał książę Karol Edward Stuart. Szkocja chciała zerwać więzy unii, odzyskać suwerenność. 16 IV 1746 Szkoci ponieśli klęskę w bitwie pod Culloden, Anglicy dokonali rzezi powstańców, nabierając wprawy do rzezi w następnej insurekcji w 1789 r. W Szkocji robiono to samo, co wcześniej w Irlandii. Rodziny wyrzucono z domów pod bagnetami angielskich

żołnierzy. Zabrawszy im ziemię, ładowano ich pod eskortą na statki i wysyłano na „oczyszczone” od tubylców obszary Kanady, Australii, Nowej Zelandii. Anglii potrzebna była przestrzeń życiowa dla własnej ludności anglosaskiej. „Oczyszczona” ze Szkotów południowa część Szkocji z najżyźniejszą glebą dostała się Anglikom. Wcześniej oczyszczono Irlandię, wyprzedając część jej ludności angielskim właścicielom plantacji bawełny w koloniach w Ameryce. Nie wolno było nosić strojów narodowych; zabroniono wdzwiania tzw. kiltu (krótka spódniczka, część stroju męskiego) - strój ten uznano za symbol oporu wobec Anglików.

Żyźne ziemie u podnóża gór stały się „prawowitą” własnością Anglików, zaś ostoja gaelickiego były już jedynie wysokie partie gór i skaliste wysepki u brzegów Szkocji, pobliskie archipelagi (Hebrydy) oraz wyspa Skye (Sciathanach). W 1911 r. już tylko 200 tys. osób podawało w Szkocji język gaelicki jako język ojczysty; kraj Albainn kroczył po pustyni całkowitego wynarodowienia — w 1961 r. tylko 974 osoby jeszcze się posługiwały szkockim językiem gaelickim, a nie знаły angielskiego.

Z końcem XVIII w. utworzone zostało w Szkocji Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Chrześcijańskiej (Society for Promotion of the Christian Knowledge). Instytucja utworzona w Londynie przy poparciu zanglicyzowanego Kościoła prezbiteriańskiego kontrolowała ponad 300 szkół na terenach tej części Szkocji, która wedle angielskiej terminologii nazywana została Highlands. Szkockie maluchy miały uczyć się (po angielsku oczywiście) o obowiązkach wobec Pana Boga, króla i kraju. Szkockich dzieci nie uczano historii Szkocji, nic im nie mówiono, skąd przybyli ich ojcowie i pradziadkowie. Nazwa towarzystwa zawiera szderstwo, bo chrześcijaństwo przyszło do Szkocji z Irlandii na długo przed Anglikami.

Odmienny charakter miało powstałe w 1811 r. Towarzystwo Szkół Gaelickich (Gaelic School Society). Było ono narzędziem ofensywy przeciw temu pierwszemu. Z jego inicjatywy wydrukowano książkę do nauki gaelickiego. W 1817 r. na północy (Highlands) działało 67 szkół gaelickich z 3,5 tys. uczniów. Było to

straszliwie mało. Później wzorem Towarzystwa Szkół Gaelickich również i owo chrześcijańskie stowarzyszenie wprowadziło naukę gaelickiego. Trwało to do 1872 r., gdy Anglicy przejęli kontrolę szkół, usuwając z nich j. gaelicki.

Według An Comunn Gaidhealach gaelicki język szkocki był prześladowany. Prześladowano Szkotów tak długo, jak długo mówili po gaelicku. W 1878 r. zezwolono na nieobowiązkową naukę gaelickiego. W latach 1889-1927 do parlamentu angielskiego wnoszono 21 razy projekt przyznania Szkocji samorządu, ale ani razu go nie przyjęto. W 1914 r. projekt przyjęto, ale go odłożono. Gdy reszki gaelickojęzycznych Szkotów dogorywały na peryferiach kraju Albainn, władze wydały w 1886 r. akt zrównujący w prawach język szkocki i angielski. Oba nabrały równorzędnego statusu na papierze. Gaelickojęzyczni Szkoci bliscy byli wymarcia — w 1936 r. jedynie 7.120 dzieci uczyło się gaelickiego po angielsku, gdy wszystkich posługujących się nim było 120 000 osób.)

W 1891 r. utworzono Towarzystwo Gaelickie (An Comunn Gaidhealach). Miało ono promować język, muzykę i historię obszarów Highlands i wysp, dbać o socjalno-ekonomiczny rozwój kraju; ze statutu towarzystwa wynika, że szkockie niziny czyli kraj „oczyszczony ze Szkotów”, Lowlands, nie są już Szkocją. An Comunn Gaidhealach otrzymuje od rządu brytyjskiego pomoc finansową 12.000 funtów rocznie. Tomik poezji kosztuje 5 funtów.

W 1968 r. utworzono Gaelicką Radę Książki.³ Rada otrzymuje roczne dotacje od rządu angielskiego — pomoc na wydawanie gaelickich książek. Wysiłki Rady Książki Gaelickiej wspiera pomoc Szkockiej Rady Sztuki. Przez pięć pierwszych lat od powołania Rady Książki Gaelickiej wyszło 30 tytułów. Ograniczona jest jeszcze liczba szkockich czasopism gaelickich. Organ Szkockiej Partii Narodowej to „Scots Independent”.

Szkocka wyspa Skye (Sciathanach) znana jest z tego, że w miejscowym gimnazjum prowadzi się nauczanie gaelickiego i wszystkich innych przedmiotów za pośrednictwem języka gaelickiego. Inicjatorem akcji na rzecz oświaty w języku gaelickim była Szkocka Partia Narodowa.

Gaelicki i gaelickie tradycje stanowią drogocenną niezastąpioną część życia Szkocji. Nauczanie języka nie może być ograniczone jedynie do obszaru gaelickiego, powinno być zaprowadzone wszędzie tam, gdzie jest wystarczająca ilość osób chętnych do nauki. Szkocka Partia Narodowa uważa, iż gaelicki winien być językiem wykładowym w szkole podstawowej przynajmniej do nauki języka, historii, geografii i religii. Żąda, by historia Szkocji stała się przedmiotem obowiązkowym w czasie matury. Szkoci piszą „English go home” na murach miast. Wyzwolenie Szkocji spod angielskiej okupacji, wolność i niepodległość dla Szkocji, gaelicki oficjalnym językiem Szkocji — pod tymi hasłami podpisało się 2.000.000 Szkotów w wyborach 1967 r.

W 1974 r. Szkocka Partia Narodowa uzyskała w wyborach parlamentarnych 836 000 głosów czyli 30,4% Szkotów opowiedziało się za jej programem.

Wznawiając działalność Parlamentu, Szkocja odzyskuje niepodległość.

Jerzy WIELUŃSKI

Przypisy

1. Goidele mówili językiem, który dzisiaj nazywa się staroiryjskim. W całkowicie zanglicyzowanej części Szkocji (Lowlands) używany jest powszechnie Lowlands Scots, dialekt angielski z wyraznym wpływem gaelickiego języka szkockiego. W części Szkocji, która nie została do końca zanglicyzowana, używany jest celtycki, szkocki, język gaelicki. W języku Goideli Scot znaczny Iryjczyk. Scotii to zlatynizowana nazwa jednego z plemion goidelskich.
2. Łesia Ukrainka poświęciła mu swój poemat *Robert Brjus, szotlandskýj korol*.
3. „Księga” z opactwa w Deer zawiera teksty w języku gaelickim z XII w. „Księga Dziekana z Lismore” to antologia poetycka z XVI w. Pierwszą książką drukowaną po gaelicku była „Liturgia prezbiteriańska” tłumaczona przez biskupa Carswella w 1567 r. Z 1631 r. pochodzi gaelicki „Katechizm” Kalwina. W 1690 r. przełożono Biblię według tekstu iryjskiego.

Юрій Гаврилюк

Зимова меланхолія

* * *

На степах фантазії
 Блукають тіні
 Наших майбутніх днів
 Стрясають гриви
 Ще не здійснених натхнень Пегазів
 Залишають сліди чорнила
 На білокрилих картках

МЕЛЬНИЦЬКА ЦЕРКВА

В ясну сонці
 Зимового півдня
 Світилась дзвіниця
 І церковні бані
 Як свічок пламіння
 Запалене при книжок читанні
 Книжок святих
 Бо про минуле
 Довкола
 Хресним ходом
 Останні з закону свого
 Хрести хилились
 Заглиблені в сторіччя
 Що пройшли
 Мішались
 Минулого гіркота
 Надія

СПОГАД

Місяць в далекому небі
 Ледь біліє
 Тиша з туманом осідає
 На бляшаний
 Церковний дах
 Пора для роздумів
 Коли з собою
 Сам блукаєш
 По запустілих вулицях

* * *

Тримайся вітру
 Каміння розсилеться дрібним піском
 Все інше на попіл зотліє
 В світ широкий все розвіє
 Вітер

Ю. Гаврилюк

ГРУДЕНЬ

(За старим стилем)

Заснули зорі в попелі поранку
 Збудився сніг
 Концертує тихо
 Смиком білим
 По гілляках чорних
 Пливе музика
 На дахи і вікна
 Хтось розпитує дороги
 До Марії Сина
 Іде навздогін йому
 Година вечірня
 З першою зорею

* * *

Люди
 Як зерна піску
 Несені мурашками
 Щоденних необхідностей
 І надій

* * *

Тонесенький пензель
 Мов вітер тахілі озера
 Торкається шовкового простору
 Сажею чорнила
 Малюємо
 Живе зелене листя

* * *

Заглянула зоря
 Не Віфлеємська
 У церковні очі
 Заплакала Матір
 Вірою-сльозою
 На музейний номер
 До лиця прибитий

* * *

Зойк світу
 Не несеться до зір
 Стелеться по дні
 Запустілих руїн

ГРУДНЕВОЮ ПОРОЮ

Гекатомба слів
 Децимація уяви
 Пришперхає сніг

* * *

Ось
 Гляньте
 Скільки я у грудні
 Написав
 Чи важливе що
 Це якраз не інший місяць
 Людина все спішить
 Перед кінцем року
 Душа...
 Душа не має
 Щорічних обрахунків
 Її розчислять
 Отам
 Десь на кінці
 Але в людини стільки
 Тутешніх звичок

* * *

Страх перед смертю
 Яка ж це неконсеквентність
 Якщо праведник ти —
 Після смерті чекає спасіння
 Якщо грішник —
 Кожний день
 Лише обтяжує совість
 Вмерти кожному треба
 Коли передчасно
 Це неначе б
 Піти навпроцки

Писане в зимові місяці 1985-1991 років

Błądzący we mgle

I. A to znaczy, że stał się człowiekiem

Kapral Wiesiek zerwał się z pościeli na gwizdek dyżurnego kompanii. Zaczął z przyzwyczajenia szybko się ubierać, rozglądając się po nieznamym sali. Gdy nachylił się, by zasnurować juchtowe trzewiki, jedno z tych, w które obuła go ojczyzna, aby nie myślał, że za darmo ugania się po górach, lasach, błotach i polach za tymi, którym nie w smak demokracja ludowa, poczuł ogromny ból w głowie, przemieszczający się z tylnej części czerepa w czołową. Ból był tak ostry, że chłopak pomyślał — czy nie wyprze prawego oka? Wyprostował się i zaklął po wojskowemu, że musi wybiegać na zbiórce. Spojrzał na zegarek: „Uuu... Szósta pięć, a ja jeszcze w sali. Pal licha, już dwa lata, a wciąż tylko biegaj i biegaj.” Ale zrobiło mu się wstyd przed samym sobą, że jest żołnierzem, a marudzi...

Raptem wbiegł do sali dyżurny i zapytał: „Jak ty się nazywasz?” Usłyszawszy nazwisko, powiedział: „Ty nie musisz wstawać razem ze wszystkimi, gdyż jeszcze nie masz przydziału do kompanii. Na razie jesteś do dyspozycji dowódcy drugiego baonu i możesz spokojnie spać aż do śniadania.”

Wiesiek ucieszył się, że może jeszcze trochę potrzymać zbolalą głowę na czyściutkiej, słomianej poduszce, jakiej dawno nie oglądał w warunkach polowych. Pośpiesznie zdjął trzewiki, stawiając je, jak przystało, „na baczność” pod taborettem, a na taborecie ułożył ubranie w kostkę, jak nakazywał porządek wojskowy poparty bezustannym drylem, a sam wsunął się pod jeszcze ciepły koc. Nabił sobie głowę płataniną myśli i sen już go się nie imał. Rozmyślał nad swym dotychczasowym losem, który niestety, nie sprzyjał mu.

Od dzieciństwa miał wbite w siebie to, iż jest brzydki, brzydko chodzi i w ogóle nie jest taki jak wszyscy ludzie, bo nawet „ma końskie ryło”. O to postarała się

macocha i uległy jej ojciec. Taka sytuacja z dzieciństwa i lat młodości wyrwała głębokie piętno w jego psychice na długie lata, jeżeli nie na całe życie. Później się przekonał, że dziewczęta za nim szalały, ale im nie wierzył.

Teraz, leżąc pod ciepłym kocem, Wiesiek rozmyślał o tym, co będzie z nim jutro, za miesiąc, za rok. Wiedział, chociaż nie całkiem jasno, że pozostanie w wojsku w czasie pokojowym to nie to samo, co w czasie wojny, gdy potrzebne jest szybkie bieganie i umiejętność jakiego-takiego strzelania, i nie to samo co pasienie krów, gdzie nie wymagano żadnego wykształcenia, byle tylko co rano, do wschodu słońca wyganiać stado na pastwisko, dobrze je doglądać, nie żądać od gospodarzy pomocy tzw. kolejnika, jeść co raczą dać i nie przeważać puda żyta, jeżeli gospodarz mówi, że jest pud, czyli 16 kg, które otrzymywało się za pasienie jednej krowy od kwietnia do grudnia. Nawet w wojsku - co innego być podwładnym i wykonywać rozkazy innych, a co innego samemu wydawać rozkazy, nie mając odpowiedniego wykształcenia i nie znając w stopniu dostatecznym polskiego języka.

Żołnierz odbywający zasadniczą służbę wojskową ma obowiązek nauczyć się śpiewać, aż do obrzydzenia, wciąż te same piosenki, umieć opisywać powierzoną mu broń, umieć strzelać, aby Polska nie zginęła i wykonywać polecenia (często bzdurne) swych drużynowych - i to wystarczy żeby być dobrym żołnierzem-obywatelem. Natomiast podoficer zawodowy — myślał Wiesiek nie bez racji, — powinien umieć ładnie chodzić, przyzwoicie się zachowywać, posiadać dużo wiedzy ogólnej... A ja co? Co ja najlepszego narobiłem pozostając w wojsku — posmutniał jeszcze bardziej chłopak.

Na dodatek wspomniął okres katowicki swej służby. Tam był uważany przez przełożonych za żołnierza dobrze orien-

tującego się w polityce, oczywiście w takim zakresie, w jakim była ona podawana w czasie zajęć polityczno-wychowawczych, dobrze strzelał zarówno ze zwykłego karabinu jak i z broni automatycznej — w czasie ostrych strzelań nigdy nie chybił, za co otrzymywał pochwały przed frontem kompanii w czasie wieczornych apeli. A wszystko jedno ciepiał straszne poniżenia ze strony drużynowego, kosookiego Edka Brodzińskiego, który był gotów podlegnąć sobie drużynę wymordować byle tylko zasłużyć na stopień kaprała. Kosooki pistolet, jak po cichu go nazywano, nie lubił nikogo, ale Wieśka najbardziej — jakby bał się konkurencji. Nazywał go asem i gnoił zarówno fizycznie jak i moralnie. Jeżeli ktośkolwiek w szeregu odezwał się lub zaszemrał, starszy pistolet wywoływał Wieśka i zmuszał do czołgania się po najbardziej zablokowanych miejscach. „Asowi” odechciewało się żyć od ciągłego czołgania się po błocie i znoszenia obelg, ale nigdy do nikogo nie poszedł na skargę. Zresztą, do kogo miał iść, jeżeli — myślał, — nikt mu i tak nie pomoże, bo widocznie w wojsku tak powinno być...

Z przykrych rozmyślań wyrwał Wieśka tupot podkutych żołnierskich trzewików po posadzce piętra bloku przeznaczonego dla kompanii i trzaskanie drzwi sal oraz krzyki przejętych swoją rolą dowódców drużyn, którzy dwoili się i troili, aby dogodzić dowódcom plutonów, nie mówiąc już o dowódcy kompanii — ogromnym autorytecie w oczach gołogłowych rekrutów.

Aby otrząsnąć się z resztek przygnębiających myśli, Wiesiek dziarsko udał się do umywalni, która co prawda nie stanowiła luksusu, ale zawsze to lepsze niżli baligrodzkie strumyki czy inne przełęble, gdzie przez dwa lata pododdziały KBW obmywały swych ogłupiałych, gotowych na każdą hecę żołnierzy. Z przyjemnością się ogolił, gdyż już czarny mech pokrył cieniutką powłoką jego opaloną słońcem, wyszlifowaną wiatrem i deszczem, twarz. Dokładnie, jak uczyli lekarze, wymył się i już w całkiem dobrym nastroju pośpieszył do stołówki.

Z żołnierskiej stołówki Wiesiek wrócił do zakwaterowania kompanii i jał z zainteresowaniem lustrować otoczenie.

Dla Czytelników „NBiN” dobrze znana jest już ukraińskojęzyczna twórczość Bazylego Pietruczuka (zarówno w języku literackim, jak i w rodzinnej gwarze). W kilku najbliższych numerach będziemy drukować obszernie fragmenty powieści napisanej przez Autora w języku polskim, a przedstawiającej dzieje „stawania się człowiekiem” kaprała Wieśka (tak go zwano, chociaż w cerkwi ochrzczono trochę inaczej), pochodzącego spod Dubicz Cerkiewnych. (jh)

Wszędzie czysto, ład i porządek. Na ścianach — hasła, portrety wodzów światowej sławy i daty historycznych bitew z nazwami miejscowości...

— Kapral Wiesiek, do dowódcy kompanii! — nieco za energicznie zawołał podoficer służbowy.

Dowódca kompanii, porucznik Molski, zapytał Wieśka jak się czuje, czy jest zadowolony, że w końcu w koszarach i powiedział bez zbytnich ceregieli, że kieruje go na zastępcę dowódcy plutonu szkolnego, bo tak sobie życzyło dowództwo II baonu. A plutonem szkolnym dowodzi bohater KBW, chorąży Józef Uss.

Zapoznanie się Wieśka z dowódcą plutonu odbyło się w godzinach południowych, gdy chor. Uss powrócił z plutonem z zajęć polowych. Spotkanie ich przebiegało po wojskowemu i po męsku. Wiesiek wszedł do pokoju dowódcy plutonu i przepisowo, a umiał to robić doskonale, zameldował się. Chorąży stał z krzesła z rozwichrzoną, jasnoblond czupryną na lysiejącej głowie i przywitał się niedbale z kapralem. Przez chwilę stali na przeciw siebie i każdy po swojemu taksował drugiego uporczywym wzrokiem. Trudno powiedzieć co myślał chorąży o przybyłym na jego zastępcę kapralu. Ale Wieśkowi chorąży wydał się mało energiczny, dobroduszny, bo miał spokojny głos, posiadał chyba kompleks niższości. Chorąży był niedużego wzrostu, średniej tuszy, zgrabnej budowy ciała, miał białe brwi i niebieskie, a raczej białoniebieskie oczy oprawione w białe rzęsy. Aż dziw bierze, — myślał Wiesiek, — że taki niepozorny człowiek został bohaterem KBW w walce ze zbrojnym podziemiem o utrwalenie władzy ludowej. Wiesiek od razu pomyślał: „Jakie wykształcenie może mieć ten człowiek?” U Wieśka wszyscy oficerowie i podoficerowie starszej rangi byli „uczonymi”. Kaprale nie, bo on widział i wiedział, jak odbywała się rekrutacja do Szkoły Podoficerskiej. To prawda, że nie wszyscy podoficerowie chodzili do szkoły tylko przez dwie zimy, jak on, ale bodaj niewielu też miało ukończone 7 klas, nie mówiąc już o wykształceniu średnim. Jednak oficerowie to oho! — myślał Wiesiek — oni muszą mieć wykształcenie z cywila i szkołę oficerską skończoną i na wszystkim się znać. Byli też i tacy podoficerowie, którzy myśleli, że Wiesiek to nie byle kto. Widocznie, jak i Wiesiek, gnębili się kompleksem niższości, uważając wszystkich pozostałych za bardziej od siebie wykształconych.

Tak przez chwilę rozmyślając Wiesiek przyglądał się chorążemu i w gruncie rzeczy był zadowolony, że dowództwo batalionu skierowało go na stanowisko za-

stępca takiego dowódcy plutonu, który bohatersko darł się z wrogami młodocianej władzy. Jeszcze i to przyszło do głowy Wieśka, że chyba powinien polubić swojego dowódcę plutonu, bo na pewno obaj pochodzą z tej samej biedoty wiejskiej. Może chorąży i z miejskiej biedoty, ale powinien być, jak na pierwsze spojrzenie, fajny chłop, gdyż nie splajtował przed kulami przeciwnika i za to został odznaczony Srebrnym Krzyżem „Virtuti Militari”.

Dopiero wieczorem Wiesiek dowiedział się dokładnie co to za pluton szkolny. Okazało się, iż byli to żołnierze z dokonanego wyboru do szkoły oficerskiej KBW w Legnicy. Był to element dobrany zgodnie z ówczesnymi wymogami pod względem klasowym i chłopcy już posiadali odpowiednie przygotowanie. W dzień uczęszczali do jednej z rzeszowskich szkół celem uzupełnienia wykształcenia. Prawdopodobnie dowództwo batalionu oceniło zasługi Wieśka w walce z reakcyjnym podziemiem i doszło do wniosku, że da sobie radę na stanowisku zastępcy dowódcy tego plutonu, ponieważ w terenie już piastował tę funkcję, ale w jednostce liniowej, uganiającej się za, jak wówczas nazywano, bandami reakcyjnego podziemia. Teraz pozostał w służbie nadterminowej, niechaj więc razem z plutonem uczęszcza do szkoły.

Z jednej strony wdzięczny był kapitanowi Zapalowiczowi za skierowanie go do II baonu i na pewno z sugestią, aby został na wspomnianym stanowisku, bo to nie aby pluton strzelecki, w który trzeba włączyć to, co się samemu zdobyło w czasie dwuletniej wojażki i ćwiczeń, i chodzić z nim codziennie w pole na ćwiczenia i warty. Ale z drugiej strony przerażała go myśl, że zamiast dowodzić plutonem — będzie jego popychadłem. To nic, że dyscyplina wojskowa daje preferencję przełożonemu — medytował Wiesiek, — ale nie daj, Chryste Panie, sytuacji, którą można wytworzyć samemu wokół siebie nieodpowiednim zachowaniem się, złą polszczyzną, niewiedzą ogólną i w dodatku — mądrzeniem się. Wystarczy, żeby żołnierze dostrzegli swoją faktyczną wyższość nad tym, którego mają słuchać i wykonywać jego rozkazy, aby stał się pośmiewiskiem nawet dalej niż w plutonie.

Wiesiek pamięta doskonale, jak było gdy przyszli do woja chłopcy z jakimś takim wykształceniem i cwaniacy z miast. Oni w oczy kpili z podoficerów, którzy nie tak mówili lub stawiali się „co to ja”. Tylko dyscyplina wojskowa i strach przed odpowiedzialnością hamowała ich odprania po mordzie tak niektórych oficerów jak i podoficerów za ich głupie za-

chowanie się i poniżanie podwładnych z pozycji starszego stopniem. Wiesiek pamięta też jak sam niejednokrotnie zaciśkał zęby, aby nie strzelić po pysku swojego drużynowego lub, już w Szkole Podoficerskiej, kaprala Kiszkę, który kazał sobie salutować tyle razy ile razy koło niego się przechodziło. Jednego razu Wiesiek uznał, że tym razem nie zasługuje, więc musiał żabką skakać na drugie piętro i z powrotem. Nie darmo pewnego razu, w czasie ćwiczeń ze ślepą amunicją, któryś ze strzelców wypalił do st. strzelca Brodzińskiego z ostrej. Wszyscy żalowali, że nie trafił, a oficer informacyjny, który prowadził dochodzenie w tej sprawie, niczego nie wykrył bo lufy były zadymione u każdego. Warto tu zauważyć, że szef kompanii szkolnej, kapral Kiszka, był fajnym chłopem, tylko coś mu odbiło i zemścił się na Wieśku, natomiast st. strzelec Brodziński mściwy był zawsze i wszędzie. Nawet gdy wojsko wyjeżdżało na operację, jego pozostawiano w koszarach dla znęcania się nad innymi rekrutami, gdyż w przeciwnym razie mógłby dostać olów nie z przeciwnej strony.

Wiesiek już miał duże osiągnięcia w ramach dostępnej mu wiedzy wojskowej, ponieważ był bardzo ambitny i cieszył się dobrą pamięcią, a więc od tej strony nie miał się czego obawiać albo wstydzić. Strzelał wyjątkowo dobrze, broń piechoty rozbierał i składał na czas z zawiązanymi oczami, musztrę umiał zademonstrować żołnierzom osobiście i nauczyć ich praktycznie. Nawet trochę poznał topografię, potrafił posługiwać się kompasem, mapą i poruszać według azymutu. Najgorzej młody podoficer obawiał się „szerszych wód” — polskiego, matematyki i innych przedmiotów, które wchodziły w zakres nauczania „jego” plutonu, ponieważ w tych sprawach nikt go nie „okrzesywał” i był ni be ni me, chociaż ciężko było mu do tego przyznać się przed kolegami, nie mówiąc już o podwładnych.

Ale trudno, stało się i trzeba losowi sprostać. No, może nie tyle losowi co obowiązkom, jakie legły na barki i głowę wiejskiego, nieobytego, niewykształconego, a wręcz zahukanego chłopaka z chwilą podpisania napisanego przez siebie raportu. Treść tego raportu Wiesiek pamięta do dziś, a brzmiał on tak: „Uprzejmie proszę o pozostawienie mnie w wojsku jako oficera nadterminowego. Prośbę swą uzasadniam tym, że chcę służyć wielkim ideom socjalistycznym”. Kropka, podpis. Była to pierwsza prośba, jaką kiedykolwiek Wiesiek pisał. I byłaby, prawdopodobnie, nie aż tak prosta i zwięzła, gdyby nie inspiracja pisarza kompa-

Батальйон з ім'ям двох гетьманів

Закінчення з 1 стор.

Штаб польсько-українського батальйону матиме осідок в Перемишлі.

ни, która kiedyś kwaterowała w Baligrodzie. Szkoda, że dzisiaj Wiesiek nie pamięta już nazwiska tego pisarza, bo by go uwiecznił w swej twórczości, nie tylko dlatego, że zainspirował go do napisania podania o pozostanie w wojsku, kiedy mu to zaproponowali, ale i dlatego, że o mały włos nie zginął z jego ręki.

Pisarz kompanijny czyścił pistolet dowódcy kompanii por. Kuczewskiego, siedząc w kancelarii zaimprovizowanej w budynku szkolnym w Baligrodzie i niechcący wystrzelił, wybijając podwójne szyby w oknie. A Wiesiek w tym czasie wyszedł z sieni budynku i szedł tarasem na plac. Kula tylko bokiem otarła się o trzeci od góry guzik jego bluzy. Nawet nie zdążył się przestraszyć, ale gdy spojrzął w okno, z którego posypało się szkło, ujrzał bladego pisarza patrzącego wybaluszonymi oczyma na Wieška. Ten jednak nie zareagował na wypadek nawet mrugnięciem oka — poszedł, gdzie miał iść. Jeżeli ten chłopak jeszcze żyje to wie, że nikt o niczym w kompanii nie wiedział i chwali Wieška za dyskrecję, ponieważ w przeciwnym wypadku nie obeszłoby się bez udziału oficera informacyjnego, który w tej jak raz kompanii miał dwie pary „uszu”, a dla nich to nie było gratka donieść o takim „wydarzeniu”.

Dzisiaj, z perspektywy dziesiątków lat od wydarzeń i chyba w ogóle należy wierzyć w przeznaczenie. Wiesiek wiele razy mógł zginąć od zwykłego przypadku, ale warto wspomnieć o dwóch charakterystycznych. Jeden już wiadomy, a drugi był wcześniejszy, lecz jeden i drugi machnął Wieškowi śmiertcią przed samiułkim nosem. Ten wcześniejszy wydarzył się, nie, nie wydarzył się, bo do niego nie doszło, ale mógł się wydarzyć w 1943 roku na torach kolejowych pomiędzy wsią Dobrywoda, gdzie się mieścił garnizon niemieckiego pododdziału ochrony kolei, a Kuraszewem. To są wsie położone na szlaku kolejowym Czeremcha-Hajnówka, które „szły” niemieckie transporty na Wschód i z powrotem. Pewnej nocy Wiesiek szedł jednym torem, a pociąg drugim torem jemu na przeciw. Pociąg, załadowany czołgami, ciężko sapał i ogromnie dymił. Wiatr rozszalał dym po torach i niczego nie było widać. Wiesiek pomyślał: „Trzeba zejść z toru, bo może jechać pociąg z Hajnówki...” Tylko zszedł na pobocze gdy parowóz śmignął obok, niby przez kogoś goniony i pognał do Czeremchy. Wiesiek podziękował Bogu za poddanie dobrej myśli i uratowanie go od miazdzącej śmierci.

(cdn.)

Bazyli PIETRUCZUK

На запитання журналістки „Нашого слова”, як сприйме це громадськість Перемишля, в якому траплялися останнім часом численні антиукраїнські виступи, полковник Кшонстек відповів, що треба суспільству усвідомити, що в історії двох наших народів, коли тільки збройні сили виступали разом проти ворога, завжди приходила перемога. У момент розколу цих сил, коли Річ Посполита втратила запорожців Росія поділила як Польщу так і Україну. Тепер політична і мілітарна ситуація в Європі спонукає до того, щоб вступити у співпрацю з Україною, з українським народом в якнайширшому обсязі.

На думку полковника побоювання перемиського суспільства пов'язане з уявою про ще якусь загрозу. Відгук на перенесення війська з Перемишля теж про це засвідчував. Просто в цьому регіоні є ще залишки упередженості і то у вузьких колах суспільства, серед тих, що безпосередньо відчули криваве воєнне і повоєнне лихоліття. На щастя, молоде покоління інакше сприймає перспективу і потребу добрих польсько-українських стосунків. Саме воно буде вирішувати про майбутнє цих відносин.

Візит міністра Кузьмука почався, очевидно, з Варшави. Крім розмов з міністром Онишкевичем, український міністр оборони зустрівся м.ін. з президентом А. Квашневським, Комісією національної оборони Сейму, членами Євроатлантичного товариства. В програмі візиту не могло не знайтися також вшанування пам'яті солдатів-українців, які спочивають на

варшавських могилах. Міністр Кузьмук поклав вінок до Могили невідомого солдата, відтак подався на кладовище воїнів-червоноармійців, що загинули під час II світової війни — серед них значний відсоток складала українці.

Великою подією було те, що міністри Кузьмук і Онишкевич, в супроводі репрезентативної роти Польського війська, відвідали православний цвинтар на Волі, де спочивають воїни Армії Української Народної Республіки. Разом з амбасадором України Петром Сардачуком, українськими дипломатами та членами української громади столиці були вони учасниками молебня-панахиди, яку в церкві відправляли о. проф. М. Бендза і о. декан А. Шидловський. Відтак міністри поклали вінки на могилі генерала штабу Армії УНР В. Сальського, а жовніри ПВ зтягнули почесну чоту.

В третьому дні візиту, після підписання угоди про створення спільного батальйону, міністри відвідали Перемишль. На пресконференції мін. Онишкевич заявив, що розвиватиметься партнерська співпраця прикордонних військ Польщі та України. Не аналізуючи детально, він тільки натякнув, що передбачається промислово співпрацю у військовій ділянці, хоч би піднесення бойових якостей танків Т-72 через монтаж нового двигуна, отриманого з України.

Отже хоч залишки упередженості поміж обома націями й досі не малі, все ж таки політики в своїх діях мусять керуватися реальною ситуацією і дивитися вперед. А майбутнє вимагає, щоб всі нації і держави Європи жили згідно й шанували одна одну.

На основі матеріалів „Нашого слова”
опрацював Юрій ГАВРИЛЮК

Хроніка земель над Бугом і Нарвою

■ З 21 по 23 листопада в Пунську (Сувальське воєв.) проходили чергові зустрічі національних меншин Північно-Східного регіону Польщі. Окрім господарів — литовців, в них брали участь українці з Мазур, білоруси, росіяни, німці, цигани та татари. Учасники зустрічі у своїх заявах вимагали щоб у польськомовних засобах масової інформації виділялося більше місця про справи національних меншин регіону. В заявах є також мова про збільшення ефірного часу литовських та українськомовних передач у Польському радіо Білосток.

■ „Підняшшя — міфи, факти, контроверсії”, це заголовок доповіді, яку 3 грудня у Білостоці виголосив історик Юрій Гаврилюк з Більська. Зустріч відбулася в будинку Відділу Педагогіки та Психології Університету в Білостоці, а її організатором був Студентський науковий гурток міжкультурної едукції.

■ 9 грудня Дитячий садок № 9 в Більську, де є дві групи навчання української мови, отримав в подарунок телевізор „SONY”. Його подарувала українська секція Телебачення Білосток, за кошти, які отримали в нагороду за перше місце у Фестивалі телевізійних передач про національні меншини в Кракові та Перемишлі (це нагорода за передачу „Самі

про себе” в якій є частини про національні меншини нашого регіону — див. „Н.Б.іН.” №5/97).

■ 27 грудня в приміщенні білостоцької кав'ярні „Фама” відбулася фолькова забава, на яку прибуло аж 400 осіб. До танцю грали два гурти: „Де Бамперс” та „Кіль Ватер”. Для молоді дуже сподобався гурт „Де Бамперс”, який виконував пісні основані на польському та українському фольклорі.

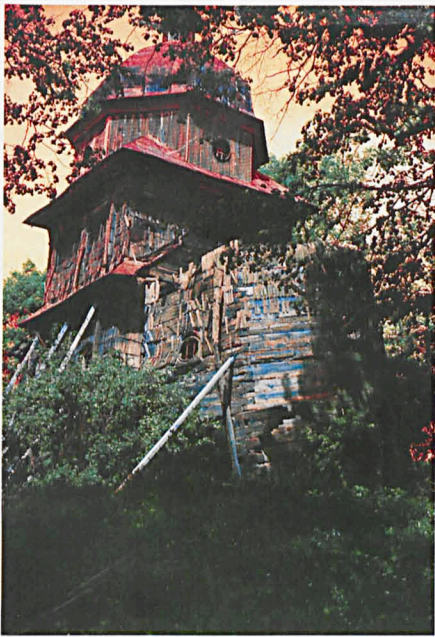
■ У другій половині грудня вже третій раз в цьому році в Білостоцькому воєводстві перебував в експедиції проф. Ігор Мацієвський завідуючий сектором інструментознавства Російського інституту історії мистецтв в Санкт Петербурзі. Цим разом він досліджував інструментальну музику в західній частині воєводства (на півдні є великі українські впливи, а на півночі білоруські) та фольклор в околицях Більська, Гайнівки, Кліщель та Сім'ятіч. Продовження дослідів вже в січні 1998 року.

■ 20 листопада завершено черговий загальнопольський конкурс „Пам'ятки церковного мистецтва в рисунках дітей та молоді”. Надійшло 2990 праць від 2420 учасників. Серед нагороджених праць традиційно вже знайшлися малюнки дітей з по-

чаткової школи в Черемсі, а саме Маріуша Козачука, Єви Вавренюк, Павла Єфімюка, Едити Шуманюк-Париж, Моніки Керделевич та Єлизавети Зіневич. Жюрі нагородило також комп'ютерну графіку Лукаша Мілевського з початкової школи № 4 в Білостоці та ікону Марти Межинської також з Білостока. Організатором конкурсу є Громадська комісія опіки над пам'ятками церковного мистецтва, яка діє при Товаристві охорони пам'яток. У січні найкращі праці будуть експоновані на виставці в Столичному Центрі культурної освіти у Варшаві.

■ 6 грудня, в с. Кожино, о. Володимир Савчук вперше відправив св. літургію в православної церкві імені св. Бориса та Гліба. Церкву добудовано до головного корпусу Дому опіки та милосердя „Арка”, який засновано на базі бувшого будинку в'язниці (ще раніше в цьому будинку знаходилася початкова школа). Осередок для людей похилого віку буде Православна парафія із Кленіків, під керівництвом пароха о. Олександра Висоцького, а допомагає в цьому Православне братство св. Миколи з Білостока. Слід згадати, що корпус бувшої в'язниці на потреби осередка передали влади сільської гміни Більськ Піддяський.

Apel

W niezwykle trudnej sytuacji, w jakiej znalazły się w ostatnich latach zabytki sztuki cerkiewnej w Polsce, głównie — zabytki kultury ukraińskiej, w sytuacji, w której realizacja przedsięwzięć popularyzatorskich i ratowniczych Społecznej Komisji Opieki nad Zabytkami Sztuki Cerkiewnej Towarzystwa Opieki nad Zabytkami staje się coraz trudniejsza, a czasem wręcz niemożliwa, ośmielamy się zwrócić do władz, instytucji, organizacji, mediów i osób publicznych z prośbą o pomoc.

Niemal od chwili powstania w 1982 r. Komisja wielokrotnie zwracała się do władz konserwatorskich z prośbami o opracowanie wieloletniego programu ratowania zabytków sztuki cerkiewnej pozostałych jeszcze na terenach południowo-wschodniej Polski. Przed czterema laty była nadzieja na spełnienie naszej prośby — Generalny Konserwator Zabytków polecił opracować taki program. Niestety, zmiany personalne w resorcie kultury spowodowały zaniechanie tych działań, a w przyznawaniu dotacji na ratowanie zabytków sztuki cerkiewnej coraz trudniej dopatrzeć się logiki i konsekwencji.

Mimo optymistycznych statystyk, przedstawianych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, stan zabytków sztuki cerkiewnej w Polsce uległ w ostatnich latach gwałtownemu pogorszeniu. Według przybliżonych ustaleń Komisji (na dokładne rozpoznanie terenowe nie mamy pieniędzy) ok. 60 zabytków budownictwa cerkiewnego, w większości będących własnością Skarbu Państwa, wymaga pilnego podjęcia prac remontowych lub konserwatorskich. Środki przyznawane na ten cel przez władze centralne i terenowe pozwalają na zakończenie prac przy jednym — dwu obiektach rocznie.

Tylko w tym roku zawaliły się trzy cenne zabytki — drewniana cerkiew z

1754 r. w Teniatskach i prezbiterium starej cerkwi drewnianej z XVIII w. w Siedliskach (oba zabytki w woj. zamojskim), a we wrześniu jedna z najstarszych i najcenniejszych drewnianych dzwonnicy cerkiewnych — w Poździaczu/Lesnie z XVI/XVII w. (woj. przemyskie). W sprawie wszystkich tych zabytków Komisja występowała do władz konserwatorskich wielokrotnie (w sprawie dzwonnicy w Poździaczu — od 1982 r.), wskazując na ich stan i konieczność pilnego podjęcia prac ratowniczych.

Wśród zabytków zagrożonych, wymagających pilnego podjęcia prac, znalazły się obiekty najstarsze, najcenniejsze. Od blisko 10-ciu lat Komisja prosi o wznowienie prac konserwatorskich przy polichromii z XV w. w cerkwi w Posadzie Rybotyckiej (woj. przemyskie). Niezwykle pilną sprawą jest dokończenie remontu dachu drewnianej cerkwi z XVI w. w Radrużu (woj. przemyskie). Z powodu przerw w przyznawaniu dotacji, zbyt małych kwot i bardzo późnego ich przekazywania (koniec września, a nawet październik) już 8 lat trwa remont jednej z najcenniejszych cerkwi w Polsce — w Korczminie z XVI w. (woj. zamojskie). Od 10-ciu lat nie można znaleźć funduszy na remont drewnianej cerkwi z 1695 r. w Rudce (woj. przemyskie), uszkodzono-

nej przez przewrócony w czasie huraganu 100-letni dąb. Niszczące drewniana cerkiew z XVIII w. w Kotani (woj. krośnieńskie), remontowana na koszt państwa w latach 60-tych. To tylko przykłady...

Z chwilą zaprzestania w 1994 r., z powodu braku funduszy, działań Komisji nie są prowadzone fachowe prace konserwatorskie na zabytkowych cmentarzach prawosławnych i unickich. A zachowało się jeszcze na nich niemało zabytkowych drewnianych i kamiennych krzyży nagrobnych, ale stan ich jest zły lub bardzo zły.

Dogorywa, realizowany przez Komisję od wielu lat, program prostych prac konserwatorskich i porządkowych na starych cmentarzach w Beskidzie Niskim i w Bieszczadach. Prace te były wykonywane przez uczestników młodzieżowych wakacyjnych obozów konserwatorskich.

Coraz trudniej prowadzić konkurs plastyczny p.n. „Zabytki sztuki cerkiewnej w rysunkach dzieci i młodzieży” (w 1996 r. ponad 2000 uczestników) oraz wakacyjne plenery malarskie dla laureatów tego konkursu. Znaczenia tych przedsięwzięć dla popularyzacji zabytków kultury białoruskiej, łemkowskiej, rosyjskiej, a przede wszystkim ukraińskiej w Polsce trudno przecenić.

Obecna prośba jest kolejną, ale szczególnie dramatyczną — w ciągu ostatnich 15-tu lat nigdy nie było tak znacznego zagrożenia zabytków najcenniejszych i nigdy nie obserwowano takiej obojętności władz konserwatorskich, jak w ciągu ostatnich 2 lat.

Zarząd Komisji ma nadzieję, że prośba ta zostanie rozpatrzona z życzliwością i powagą. Komisja w każdej chwili służy dodatkowymi wyjaśnieniami i bardziej szczegółowymi danymi.

Pozostajemy z wyrazami szacunku.

Adres i konto Komisji:

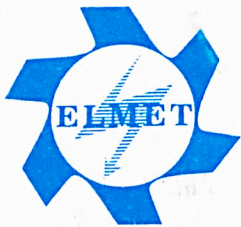
**ZG TONZ — Kom. Cerkiewna
00-672 Warszawa, ul. Piękna 44a
PBK S.A. III Oddz. w Warszawie
Nr 11101024-9700-2750-8-18**

Подяка

Пан Едвард Бродацький з Гамптону у Великій Британії передав першу індивідуальну стипендію для учня, який вивчає українську мову на Підляшші. Стипендію у розмірі 200 дол. отримав Радослав Ридз-Нічипорук з 5 класу Початкової школи № 4 в Більську Підляському. Ми щиро вдячні пану Бродацькому, який перший з української діаспори долучився до групи людей, для яких не байдуже справа розвитку української освіти на північному Підляшші, в єдиному регіоні Польщі, де компактно проживає майже 100-тисячна українськомовна громада. Ми надіємося, що це буде сприяти розвитку української національної свідомості серед нашої молоді.

Сердечне спасибі!

**Мама Радослава — Люцина Ридз-Нічипорук
та Головна управа Союзу українців Підляшшя**

ELMET

Przedsiębiorstwo Handlowe
Białystok, ul. Baranowicka 115

Hurtownik i detalista towarów branży:

- elektrycznej i elektrotechnicznej – ponad 2000 pozycji asortymentowych
- narzędzi i elektronarzędzi – ponad 2000 pozycji asortymentowych
- grzewczej i instalacyjno-sanitarnej – ponad 1000 pozycji asortymentowych

Jest przedstawicielem handlowym 37 największych w Polsce fabryk i dlatego ceny towarów są nawet niższe od cen fabrycznych.

Zapraszamy do zakupów:

Hurtownia, Białystok	ul. Baranowicka 115	tel.412-542, 411-904
Sklepy: Białystok	ul. Baranowicka 115	tel.412-765, 433-123
Bielsk Podlaski	ul. Pilsudskiego 33	tel.30-87-55
Hajnówka	ul. Ks. Wierobieja 22	tel.(0835)27-79
Suwałki,	ul. 23 Października 20	tel.664-852
Augustów	ul. Wojska Polskiego 20	
Łomża	Plac Niepodległości 10	tel.162-179
Grajewo	ul. Pilsudskiego 19	tel.723-589
Zambrów	ul. Polowa 19	tel.713-501.

Sprzedajemy między innymi – przewody, kable, druty nawojowe, silniki elektryczne, źródła światła, osprzęt elektroinstalacyjny, oprawy, podgrzewacze wody, piece c.o. żeliwne, stalowe, gazowe, kuchnie gazowe i elektryczne, grzejniki, rury kanalizacyjne i wodociągowe, papiery ściernie, spawalnictwo, odzież ochronną i roboczą, wanny, zlewozmywaki, narzędzia, piły tarczowe itp.

NIE SZUKAJ PO ŚWIECIE – KUPUJ W „ELMECIE”

PRENUMERATA

**to najlepszy sposób, aby regularnie otrzymywać
nasze pismo w 1998 roku!**

Roczną prenumeratę «Над Бугом і Нарвою» należy zamawiać wpłacając na konto wydawcy (Związek Ukraińców Podlasia, PBK S.A., O/Bielsk Podlaski, nr 11101167-5018-2700-1-24) kwotę 15.00 zł za prenumeratę krajową, zaś w przypadku prenumeraty zagranicznej równowartość 26 USD (poczta zwykła) lub 32 USD (poczta lotnicza).